

ЦРКВЕ БРВНАРЕ У ОКОЛИНИ БЕОГРАДА

Цркве брвнаре у Србији тек су у новије време постале предмет интересовања истраживача нашег културног наслеђа.¹ Због свог облика, грађе у којој су изведене, начина обраде и примене дрвета, као и везаности за традиције народног неимарства, ови објекти чине специфичан фонд архитектонских споменика. Сем тога, оне умногоне представљају јасан одраз одређених историјских прилика и скучених економских и културних могућности средине и времена у којима су настајале. Подизање дрвених цркава код нас представља прастару традицију. Познато је да су овакве цркве подизане и у средњем веку.² Разумљиво, дрвене грађевине из тако дубоке прошлости, због трошности материјала и неповољних историјских услова, нису могле опстати до наших дана. Али се очувала уметност народних неимара, искуство занатлија дрводеља, које се преносило с колена на колена. Највећи број очуваних цркава брвнара, па и оних о којима знамо само захваљујући историјским изворима, подигнуте су током XVIII и у првој половини XIX века, — у мрачном и несигурном времену турске и аустријске владавине, првих наговештаја ослободилачког покрета крајем XVIII века и српских устанака под вођством Карађорђа и кнеза Милоша почетком XIX века, када су чињени први покушаји обнове народне традиције у српској уметности.

За проучавање културних прилика у Србији крајем XVIII и почетком XIX века особито је занимљиво подручје некадашњег Београдског пашалука. На овом терену одвијали су се значајни историјски догађаји и духовна превирања, који су имали свог одраза поред осталог и на градитељску делатност и ликовно стваралаштво. У тим годинама, пуних честих борби и сталних искушења, устаници су осећали романтичку потребу за обнављањем народних

традиција, посебно у области ликовне културе.³ Ову потребу су у прво време задовољавали домаћи, најчешће безимени градитељи и зографи. Занесени истраживачи културног наслеђа овог временског раздобља и просторног подручја неретко занемарују или сасвим потцењују бројне представнике још увек прилично јаке домаће традиције, која се испољавала у ретардираним и превазиђеним облицима средњовековне, касновизантијске уметности. На исти начин заборавља се на чињеницу постојања знатног броја сликарских дела месних иконописаца-молера, који су све до средине прошлог века били, ако не увек главни, оно сигурно најмасовнији носиоци ликовне продукције у кнежевини Србији.⁴ Повремени боравци мајстора из прекосавских и прекодунавских крајева уносе у устаничку средину нова ликовна струјања која су лагано крчила себи пут. Први сликари из „Цесарије“ дошли су још за време Карађорђа, неки и на његов лични позив. Међу онима који су први прешли у Србију и започели свој рад међу устаницима били су Георгије Лацковић, Лазар Стајић и Димитрије Братоглић. За њима следе други, који долазе у Београд у првим деценијама XIX века (Никола Апостоловић, Петар Радосављевић, Симеон и Арсеније Јакшић, Јефтимије Поповић). Нешто касније на позив кнеза Милоша или на своју иницијативу, у Србију прелазе тако значајни српски сликари као што су: Павел Ђурковић, Константин Лекић, Урош Кнежевић, Јован Исајловић, Димитрије Јакшић, Георгије Бакаловић, Јован Поповић, Димитрије Пониковић, Димитрије Аврамовић и други. Њихове заслуге за подизање ликовне културе Карађорђевог и Милошевог Србије свакако су велике. Без њиховог доприноса ликовна уметност у овим крајевима била би и даље у знатном заостатку и морала

би прећи дуг развојни пут, пре него што би ухватила корак са осталом Европом. Занимљиво је приметити да се неки од дошљака убрзо прилагођавају захтевима

гих самоуких месних зографа почињу убрзо да провејавају елементи сликарског знања, која су стекли посматрајући рад школованих уметника „из прека“. (сл. 3 и 4).

Сл. 2. — Никола Апостоловић, Богородица са Христом, престоно икона из 1812. црква у Великом Селу

Fig. — Nicolas Apostolović, La Vierge avec le Christ, icône centrale de l'année 1812, de l'église à Veliko Selo

нове средине и укусу наручиоца. Њихов се сликарски поступак осетно мења, добија рустичан, зографски карактер (сл. 2). Такву тенденцију уочавамо на неким сликама Г. Бакаловића. С друге стране, у делима мно-

Сл. 3. — Георгије Бакаловић, Богородица са Христом, 1839, Вел. Моштаница

Fig. 3 — Georgije Bakalović, La Vierge avec le Christ, 1839, Vel. Moštаница

Ипак процес европеизације ликовне уметности у кнежевини Србији, који се одвијао у овом раздобљу, није текао без трзавица и отпора новим струјањима. Наслеђена ликовна схватања имала су још

увек своје бројне присталице како у народу, тако и у различитим слојевима друштва — нарочито у круговима високог клера и свештенства, међу чиновницима и занат-

Сл. 4. — Јеремија Поповић, Богородица са Христом, 1844, Сибница

Fig. 4 — Jeremija Popović, La Vierge avec le Christ, 1844, Sibnica

лијама. Па и сам Милош Обреновић, и пред тога што је радо примао пречанске уметнике и гајио дубоко поштовање према њиховој уметности, очигледно да је интимно имао више склоности према сликарству

Јање Молера, најтраженијег зографа тог времена,⁵ чије су се иконе налазиле у многим обновљеним или новоподигнутим црквама за време Милошеве владавине.

У периоду од хатишерифа из 1830. године па до предаје градова 1867. године долази до све већег продирања школованих сликара у ослобођену Србију, убрзава се процес еманципације српске средине од источњачког духа који је доминирао у прошлости и долази до коначне победе нових схватања уметности. Многи домаћи мајстори, који су и даље неговали превазиђене узоре у сликарству, остају без посла, док се други морају прилагођавати новим захтевима, као што је то био случај са Живком Павловићем, молером и ликоресцем из Пожаревца и Милијом Марковићем из Гуприје.⁶

Иако су цркве брвнаре у много чему особена појава у нашој уметности, прожете јединственим фолклорним, народним духом сеоских занатлија, ни њих није заобишао талас обнове. Шта више, овај талас је управо изазвао њихово интензивно подизање у првим деценијама прошлог века, када економске и политичке прилике нису омогућавале изградњу монументалних грађевина. У ондашњим условима брвнара је имала низ предности. Она се могла подићи брзо, у року неколико дана и без већих материјалних средстава. Шуме су биле неисцрпан извор грађе, а домаћи мајстори дрводеље и зографи били су такође при руци. Ретко где је постигнуто такво јединство архитектонског облика, унутрашње опреме, сликарства и занатства као што је то остварено у црквама брвнарама. Исти мајстори који су подизали дрвену грађевину обликовали су њену унутрашњост, израђивали од истог материјала црквену опрему — иконостасе, столове, налоње, жртвенике, часне трпезе, чираке, тепсије, сандуке, клепала и друге црквене утвари.

Цркве брвнаре у XVIII и почетком XIX века подизане су најчешће по скровитим и забаченим местима, у густој шуми, у јаругама, поред потока, у близини села или у самом селу. Изузетно, нарочито у почетку владавине кнеза Милоша, понека дрвена богомоља подиже се у неким варошима — у Београду, Ваљеву, Смедеревској Паланци, Зајечару и другим градовима.⁷

О црквама брвнарама које су некад постојале у Београду посебно је писао Д. Ст. Павловић у књ. V Годишњака града Београда.⁸ Намера нам је да ова истраживања допунимо подацима о дрвеним црквама које су некад постојале у околини Београда, као

и оним ретким примерцима брвнара које су се очувале до данашњег дана на београдском подручју. Архивска грађа из XVIII и XIX века, разни црквени пописи, документа, акта из канцеларије кнеза Милоша, записи на црквеним предметима и књигама, путописи и други извори пружили су нам драгоцене податке о времену подизања и освећења цркава, о облику, грађи и величини црквених зграда, о насељу и месту где су подигнуте, о црквеном инвентару — иконама, књигама, одежама, намештају и другим црквеним утварима. У прегледу цркава брвнара на ширем подручју града Београда ми се нећемо ограничити на разматрању само њихових архитектонских вредности, већ ћемо уједно дати преглед њиховог инвентара насталог у време подизања брвнаре или њених каснијих обнова.

На територији коју данас обухватају административне границе београдског подручја било је крајем XVIII и почетком XIX века преко петнаест брвнара. Данас их има очувано свега три — у Орашцу код Обреновца, Вранићу код Барајева и Вреоцима код Лазаревца. О несталим брвнарама не знамо само на основу историјских извора и народног предања. Понегде су остали и разни материјални трагови, — остаци камених темеља, делови покретног црквеног инвентара који се данас углавном чува у новијим сеоским црквама. (Сл. 1)

Хронолошки редослед цркава брвнара на подручју града Београда био би следећи: 1. Сибница — 1652., 2. Кумодраж — 1690., 3. Неменикуће — 1708., 4. Бреска — почетак XVIII века, 5. Лесковац — 1727., 6. Манастир Рајиновац — 1732., 7. Жарково — крај XVIII — почетак XIX века, 8. Барич — крај XVIII — почетак XIX века, 9. Ритопек — 1802., 10. Београд — 1808., 11. Конатице — 1810., 12. Орашац — 1816—1817., 13. Рипањ — 1816—1819., 14. Вреоци — 1817., 15. Вранић 1823., 16. Баћевац — 1839.

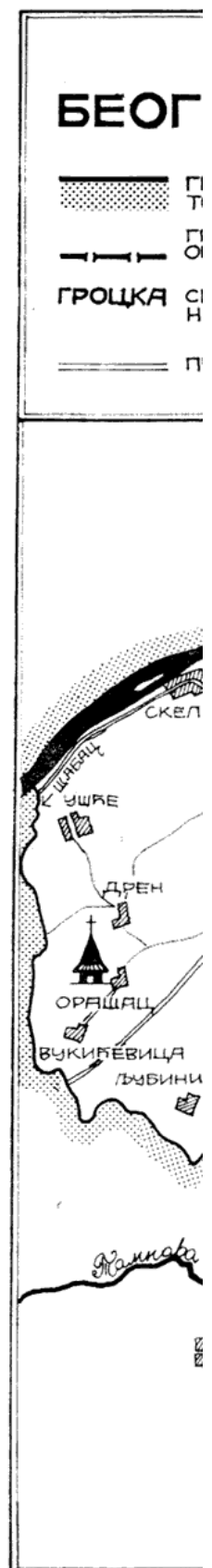
СИБНИЦА

У турским пописима Београдске нахије из 1528. године, спомиње се село Горња Сеона са 5 домова. Сеона као локалитет и данас постоји у атару села Сибнице. Сеона је опустела пре 1572. године када се спомиње као пусто село чије су њиве тада обрађивали становници суседног села Горња Сибница. У попису из 1528. године помиње се село Доња Сибница са 9 домова. Затим, у попису из 1528—1530. године на-

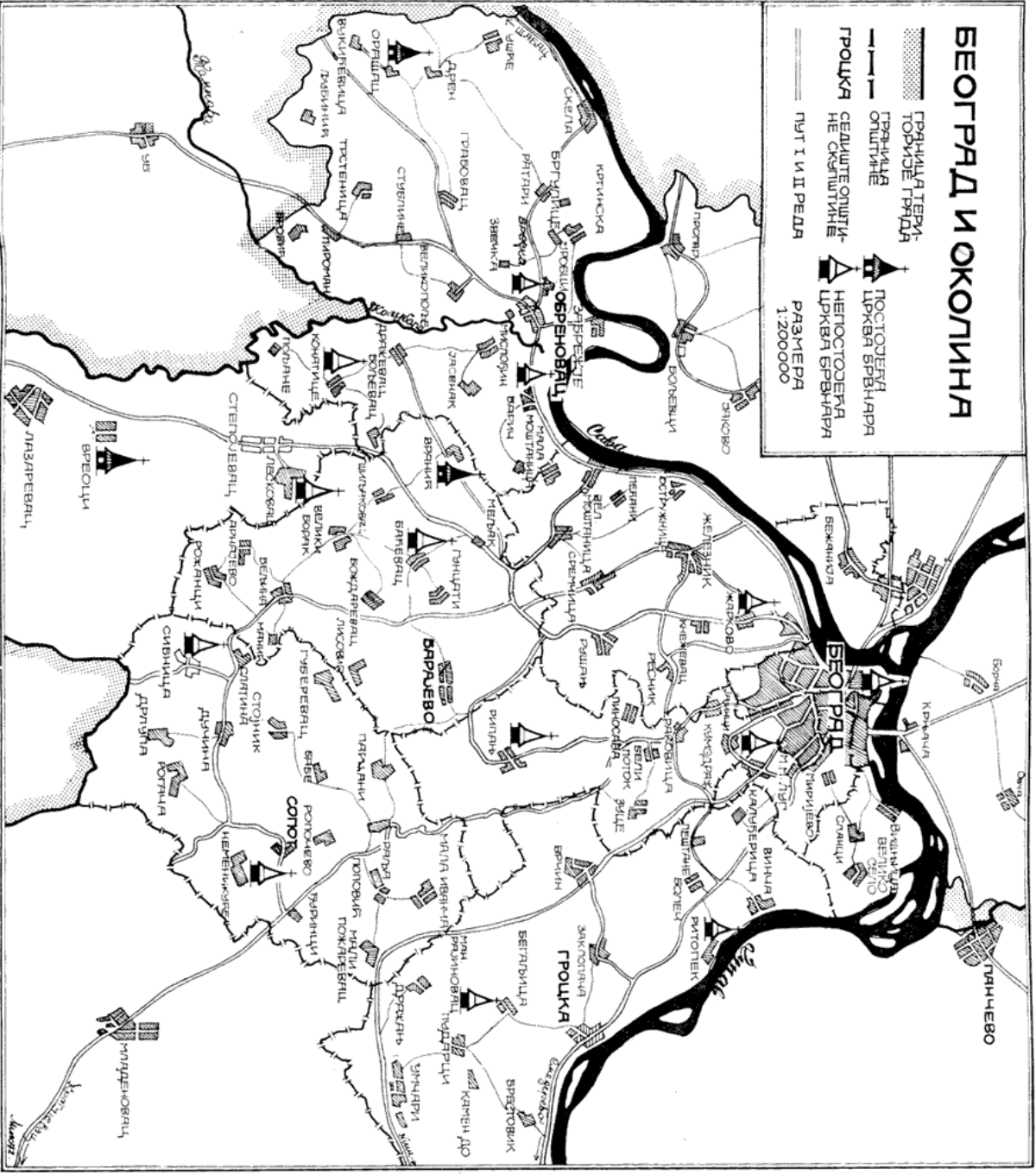
ведено је и село Горња Сибница са 18 домова.⁹ Да нас постоји само село Сибница западно од Космаја, на обали Сибничке реке, притоке Турије. Оно је идентично са Горњом Сибницом која се спомиње у турским изворима, док је Доња Сибница као насеље нестала, а налазила се у доњем току Сибничке реке. И у народном предању се наводи да је Сибница раније била на месту званом Селиште које се налази западно од данашњег насеља, између Паун Потока и Дубоке јаруге, одакле се због Турака селило на данашње место. Данас су у Селишту ливаде и њиве, са траговима насеља. Године 1818. Сибница је имала 58 кућа и била је средиште Туријског среза. И каснији пописи говоре о сталном порасту броја домаћинстава; 1822. године имала је 63 куће, 1846. године 86 кућа, а 1921. године 213 кућа.¹⁰

Сеона је очигледно стари локалитет. Предање каже да је у долини реке Сеоне некад било село Сеоница. У близини села се налазио Манастир. Данас се ово место зове Манастирина. Ту су забележени трагови „зидова зграде која је била дугачка око 30 метара“. Осим тога, проналазе се овде широке цигле, земљани чираци, старински новац и др. На истом локалитету утврђена је некропола из X—XI века.¹¹

Најстарија црква у самом селу Сибници, коју спомињу историјски извори, подигнута је 1652. године. Била је то црква брвнара. Очувани су остаци њене порте, односно део подзида и североисточни засведени улаз у пор-

Сл. 1. — Карта

Сл. 1. — Карта подручја Београда

Fig. 1 — Carte de la région de Belgrade (dessin)

ту (Сл. 5). Осим тога, остао је њен опис из 1732. године, са драгоценим подацима о њеним црквеним утварима и свештенику:

„Въ селу Сибници, кр'ковъ стара, дуварѣ отъ дасака, покривена шиндром, долго-тоу 15 аршинъ, шириною 10 аршинъ, ошешцата на 1652-го лѣто, не ведають владику по имену. Святая трапеза отъ камене и столпъ, покровицы: единъ белъ. други отъ чита; проскомидія отъ дрвета, на ней пещемали, единъ отъ мусула чрвена, другій отъ платна. Потир и дискос отъ дрвета, звездице отъ гвозѣа, дарцы 2 отъ свиле, аеръ отъ мусула, одежде отъ платна бела. Стихар отъ мусула шарена. Поясъ отъ тка-нице. Книгъ: едно Євагеліе, единъ охтоиль сербскій, издертъ.

Попъ при той цркви именем Планос, лет имееъ 50, родиленъ въ Срцеговини, во Дробняци село, книги тамо училъ кодъ своего брата священника. Поставил га на діяконство Григоріе, владика пеѣскій и на священство томъ. В страну сію пришель въ лѣто 1726-е. Духовника имель прошлаго года, Іова из Врачевшнице. Летургию поеть. Попъ Планос Радоевић“.¹²

Сл. 5. — Сибница, северни улаз у порту

Fig. 5 — Sibnica, entrée à la cour de l'église

О судбини ове цркве у XVIII веку немамо података. По свему судећи дрвена богомоља није дуго трајала. У новијем црквеном летопису наводи се да је парохија Сибничка основана последње деценије XVIII века, када је подигнута нова црква-брвнара, што значи да је стара црква била дотрајала или да није у то време уопште постојала. Ни ова друга црква, подигнута крајем XVIII века, није била срећније судбине, јер су ускоро наишли бурни догађаји, везани за Први српски устанак. По-

Сл. 6. — Непознати сликар, Богородица са Христом, XVIII век, Сибница.

Fig. 6 — Peintre inconnu, La Vierge avec le Christ, XVIII siècle, Sibnica

Сл. 7. — Јања Молер, Св. Георгије на коњу, 1833, Сибница

Fig. 7 — Janja Moler, Saint Georges à cheval, 1833, Sibnica

знато је да се у ово време, поред друма који води кроз село, налазио турски хан који су становници спалили и поубијали многе Турке.¹³ За одмазду Турци су опљачкали и порушили сибничку цркву. Да је црква била похарана сазнајемо из докумената везаних за изградњу нове цркве по налогу кнеза Милоша.

У писму Николе Катића, писаном 30 маја 1820. године у Сибници, упућеном кнезу Милошу у Крагујевац, каже се да су „узели у Београду 50 ока гвожђа на цркву“. „И молимо вас Господару као Својега Оца да нас заклоните у ово време од кулука јербо сада имамо велики измет

Сл. 8. — Јеремија Поповић, Св. Никола, 1844, Сибница

Fig. 8 — Jeremija Popović, Saint Nicolas, 1844, Sibnica

око цркве. А за друго вас Господару молим да пошаљете ваше честито писмо Николи Стојановићу да нам почне с колима дотерати песак Цркви“.¹⁴ Катић поново јавља кнезу Милошу (у писму од 7 јуна 1820. године, писаном у Рогачи) да су „узели за цркву Сибницу опет 60 ока гвожђа, које за пенцере које за ексере и... 11 ока олова што потребује.“¹⁵ На посебно тражење кнеза Милоша Никола Катић истог дана, посебним писмом јавља докле су стигли у градњи цркве: „... озидали дувар 5 аршина високо и ударили смо пенцере. Све што од потребе јесу. Друго вама јављамо, Господару, колико јесте дувар дебео. То јест 4-ри педи и једна шака... Молимо да нам јавите колико ће се зидати у висину. Мајстори нам кажу да су с вама погодили 7 аршина у висину да зидају...“¹⁶

Две године касније (1822) црква је била саграђена и приступило се њеном унутарњем уређењу — малтерисању, кречењу и

набавци црквеног инвентара.¹⁷ Занимљиво је једно писмо Николе Катића писано у Рогачи 8. априла 1824. године и упућено кнезу Милошу у Крагујевац, у коме се покреће питање враћања неких црквених ствари које су нестале у време „када је Србија страдала“, а сада су пронађени где су и тражи се Милошева интервенција:

„С великим страхопочитанијем колено преклоно Вашему Сијателству јављамо чрез свјашченика попа Павла из Рогаче, који полази Вам на пресудствије через његове, то јест Церковне потребе, и ствари Церковни на које и писмо имаде од протојереја Илије Сибничка, исправу через његови ствари, када је Србија страдала, у време оно нестане ниови ствари, и сада је пронашао у кога је. Молимо Ваше Сијателство да му из благог разсужденија за ту ствар пресудите и он ће вам све по реду казати како је било.“¹⁸

Према Ј. Вујићу изградња цркве је завршена 1823. године. Мишљења смо да је тада уствари извршено њено освећење. Вујић је Сибницу посетио 1826. године и дао следећи опис села и цркве:

„Ово село лежи којекуда растрто; а црква лежи на малој реки Сибници и на потоку Кнежевцу, који је лета 1823., от тврдог камена сазидан. Основатељ ове нове цркве јест Јего Књажеско Сијателство, Г. Милош, а храм је цркве Пренесеније моштеј свјатаго оца Николаја, 9 маја. Пређе на овом месту била је црква от дрва начињена, коју су Турци три пут палили и од основанија рушили. На поље, у порти церковној, с десне стране, доле, недалеко от западни врата, лежи бесмртнија жизни неустрашими храбри серпски херој Јанко Катић, кога плоча у зиду церковном зазидана је и на којој следујушћи натпис чита се:

Здѣ почиваетъ рабъ Божій Јанко Катичъ отъ Рогаче, воевода сербский, 1806.

Из писама Николе Катића упућених кнезу Милошу у времену од 1820. до 1824. године и горе цитираног описа Јоакима Вујића из 1826. године, види се да је у периоду између 1820—1823. године саграђена нова, каменом зидана црква. Према подацима које налазимо у црквеном летопису, састављеном у XX веку, стара црква брвнара постојала је наводно до 60-их година XIX века, а нова камена црква, која

је по казивању овдашњих људи била једна од најбоље грађених сеоских храмова у београдској околини, подигнута је 1865—68. године. Да ли се ради о преправци односно обнови цркве из Милошевог времена или изградњи заиста нове цркве (како стоји у летопису) нисмо могли утврдити, мада нам се чини да прва претпоставка има више оправдања. Вероватно је 60-их година прошлог века извршена значајнија преправка цркве, када је настао и нови иконостас, рад Димитрија Посниковића. Године 1922. ова црква је због оронулости затворена и ускоро се приступило изградњи нове цркве.

Када је, данас постојећа црква св. Николе у Сибници, коначно завршена 1933. године, у њу су пренети сачувани црквени предмети, који су некад припадали старијим црквама — књиге, свећњаци, целивајуће иконе и комплетан иконостас Д. Посниковића. Један део црквених предмета (поједине иконе, старо распеће са иконостаса цркве-брвнаре и др.) доспели су у капелицу подигнуту на месту званом Сеона.

Појединачне иконе су различите како по времену настанка, тако и по стилским одликама. Заједничко им је то што су све некад припадале старој цркви-брвнари или каменој цркви из времена кнеза Милоша:

1. Богородица са Христом, темпера на дрвету, величине 47×73,5 cm, рад непознатог сликара са краја XVIII или почетка XIX века. Сликани слој је доста оштећен, тако да су поједине партије нестале, особито на драперијама и позадини. Богородица је насликана у фронталном ставу, у 2/3 фигуре, са малим Христом у наручју и круном на глави (Сл. 6). Поред њене главе, са леве и десне стране насликан је по један анђелчић. Цела композиција смештена је у овалан простор са изрезбареном орнаментиком састављеном од барокних биљних мотива, који су некад били бојени и позлаћени чинећи оквир слике.

2. Св. Георгије на коњу, (Сл. 7) темпера на дрвету, величине 47×63 cm., рад Јање Молера из 1833. године. Да је у питању Јањин рад лако се може утврдити упоређивањем ове иконе са иконама на иконостасу у Баричу, за које се зна да је радио овај зограф, као и са иконама у Пироману и Остружници, које су рађене исте године. У

доњем левом углу иконе налази се запис приложника Максима Ранковића из Остружнице, члана Београдског суда:

Овѣ иконѣ Свѣтаго великаго Георгија преложи
Максимъ Ранковићъ из Остружнице членъ сѣда
нахи и вароши Београдске при владѣнію
свѣтлѣйшегъ Кнѣза Милоша Теодорова Обре-
новића Првогъ крамѣ С. Николаа ѿ села Сивници
Н. Београдске 2. септемвриа 1833. лѣта.

3. Богородица са Христом (Сл. 4), тем-
пера на дрвету, величине 52×78 cm. рад
зографа Јеремије Поповића из 1844. године.
Богородица је представљена у седећем ста-
ву на барокном престолу са круном на
глави, крином у десној руци и малим Хри-
стом у левој. Композициона шема је до-
словно пренета са иконе Георгија Бакало-
вића из 1839. године, која се данас налази
у цркви села Велике Моштанице (Сл. 2).
Уз доњу ивицу иконе исписан је запис при-
ложника Милосава Антонијевића из Рогаче
и потпис иконописца:

Прілогъ Милосава Антоніевіћа изъ Рогаче
Изобрази Єремѣя Іко(но)писецъ 1844 года.

4. Св. Тројица, темпера на дрвету, вели-
чине 67×99,5 cm. рад зографа Јеремије По-
повића из 1844. године. Између седећих
фигура Исуса Христа и Бога-Оца налази
се натпис са делом недовршеног записа зо-
графа Јеремије:

Сѣла тѣца оца і сѣа і ѣ ѣ
Три є свѣтѣ свидѣтелствующій на нбсі...
Єъ даръ дѣстѣа с...
Изобрази Єремѣя живописецъ...

5. Св. Никола, темпера на дрвету, вели-
чине 49×66 cm, рад зографа Јеремије По-
повића из истог времена. (Сл. 8)

6. Васкрсење Лазарево, темпера на дрве-
ту, величине 48,5×63 cm, рад зографа Је-
ремије Поповића из истог времена. У до-
њем десном углу налази се запис прилож-
ника Николе Терзића из Миросаваца:

Сію іконѣ кѣпи Никола Терзичъ и (зъ) села
Миросаваца синѣ Марѣинѣ, Мадѣю, Силн,
сѣпрѣги Єліци за вѣчни споменъ...

7. Св. Јован Златоусти, темпера на дрве-
ту, величине 43,5×77 cm. рад зографа Је-
ремије Поповића.

8. Недремано око, темпера на дрвету,
величине 76,5×91 cm, рад истог зографа. У

горњем десном углу налази се запис при-
ложника ове иконе и царских двери:

Прилогъ Стефана Мілтовића
Живка Дмитровића изъ Міросла(ва)ца
і двери.

9. Исус Христос, темпера на дрвету, ве-
личине 52,5×78 cm, рад Илије Петровића,
„молера“ из Палежа око 1850. године.

Предмети примењених уметности који
се данас чувају у новој цркви и у капели
у Сеони такође су некад припадали старој
цркви-брвани:

1. Крст са иконостаса цркве-брваре
са дуборезном бордуром, величине 211×145
cm. У средини је насликано Распеће, док
су у краковима насликани јеванђелисти.
Крст је вероватно настао крајем XVIII или
почетком XIX века. Сада се налази у Сеони.

2. Дрвени крст из 1827. године, ве-
личине 25×31 cm, украшен је дуборезним
ажурираним елементима. У краковима су
написани иницијали Исуса Христа: **ІС ХС**
ННКА, у средини, на пресеку кракова: **БГЪ**,
испод чега је додата година 1827.

3. Дрвени крст из средине XIX ве-
ка, величине 45×65 cm, украшен је дубо-
резним елементима састављеним од биљних
мотива — розете, лишће. лозица са гроз-
довима и сл.

4. Два дрвена свећњака, висине
112 cm, рађени око 1840. године за цркву
брвару. Површина стуба је бојадисана и
украшена сликаним представама (анђели,
светитељи), које је радио зограф Јеремија
Поповић.

Књишко-архивски предмети. Црквена ар-
хива није сређена, нити обезбеђена од про-
падања. Међу црквеним књигама налази се
и неколико литургијских књига из XVIII
века:

1. Осмогласник, штампан у Москви
у другој половини XVIII века, кожни по-
вез, величине 21×33 cm. На почетку књиге
налази се запис дародавца из 1814. године.

2. Антологион, штампан у Москви
1785. године, кожни повез, величине 21×33
cm. На почетку књиге налази се запис при-
ложника из 1830. године:

Сен книга андологїонъ приложи
Благословени рабъ божи Милосавъ
Андоніевичъ изъ села Рогаче
До храмъ Свѣтаго великаго Николая

вѣ Гивницѣ за вечити споменѣ
за здравлѣ домѣ и мертвимиѣ за дѣшѣ
ѣ лѣтѣ 830. Юлія 9го.

3. Октоих, штампан у Москви у другој половини XVIII века, кожни повез, величине 21×33 cm.

4. Требник, штампан у Москви у другој половини XVIII века, кожни повез, величине 21×33 cm.

Црквена порта представља посебну занимљивост, јер се налази на мањем узвишеном платоу, обезбеђеном са северне стране подзидом висине око 200—250 cm. Овде се налази и један засведен портал (Сл. 5), са прагом и два очувана довратника. На више места у порти се налазе надгробни каменови из прве половине XIX века.

У порти се налазе и неки други камени делови који су некад припадали старој цркви-брвнари. То је оштећена амвонска плоча, са уклесаним плитким орнаментом у облику розете (Сл. 9). Затим, полукружна плоча која је вероватно служила као постоље нише у проскомидији. Плоча је архитектонски обрађена и украшена стилизованим геометријским орнаментом (Сл. 10).

Осим тога на више места у порти налази се, сеундарно употребљени при зидању прилазних степеништа, неколико надгробних каменова из прве половине XIX века, који имају карактеристичне орнаменте и натписе:

1. Надгробни споменик Јање Ковачевића из 1827. године (Сл. 11), величине 175×60×35 cm, са уклесаном бордуром, крстом и натписом који гласи:

Здѣ почваѣ
и раб божии
Йанѣ Коваћ(е)вић
ђак 14 мѣ лѣта
прѣстависѣ
1827.

2. Надгробни споменик без натписа, украшен уклесаним крстовима уписаним у круг или правоугаоник, величине 140×38×28 cm.

3. Надгробни споменик неке Марије, величине 140×40×15 cm, са уклесаним натписом који гласи:

Здѣ почиваетѣ
раба Божиа

Мариѣ прѣстависѣ
лѣтѣ Мѣца Ноевриа 1
дѣ.

4. Надгробни споменик без натписа, величине 65×25×17 cm, са уклесаном симболичном представом у облику људске шаке.

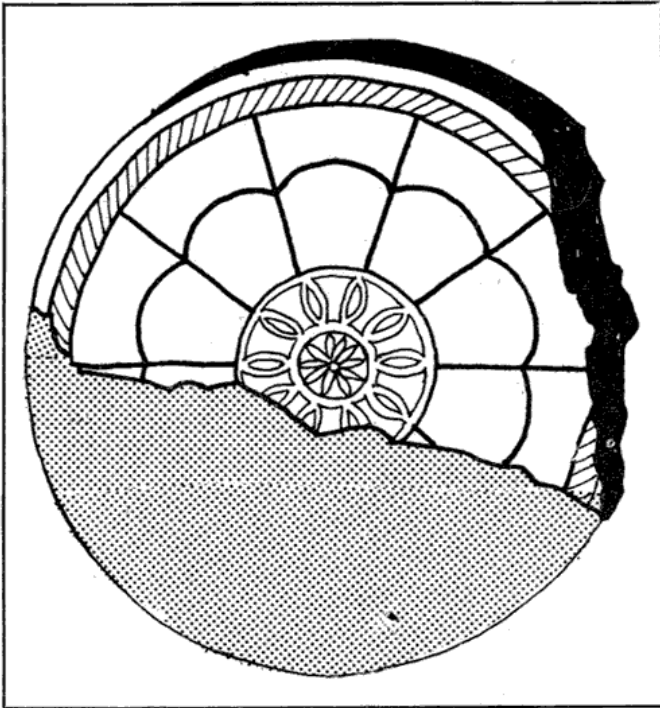
Неколико надгробних споменика искоришћено је приликом изградње црквеног дома, али њихови украсни орнаменти и натписи уништени су при обради камена.

КУМОДРАЖ

Међу најстарија насеља београдске околине спада село *Кумодраж*, чији се историјски развој може пратити кроз археолошки материјал и писане изворе почев од антике, преко средњег века до новијег доба.²⁰ У предању је забележено да се насеље у средњем веку звало *Куманово*, по досељеницима са југа који су се овде настанили у време изградње Београдске тврђаве.²¹ Према истом извору, насеље је било велико, имало је наводно око 800 кућа и више лепих цркава.²² Ова тврђења се тешко могу проверити, поготову кад се зна да до данашњег дана нису вршена никаква истраживања и археолошка испитивања старог селишта, која би могла пружити поуздане податке о његовој локацији, величини и појединим објектима световне или сакралне намене. На месту званом *Селиште* или *Адинац* постоје трагови насеља који нису испитани, већ су евидентирани као средњовековни археолошки локалитет. Током XVI века село се редовно помиње у турском катастарским пописима под именом *Кумодраг*,²³ а средином века по броју домова (33 хришћанске куће, 22 нежењена лица и 17 муслиманских кућа) представља једно од већих насеља Београдске нахије. У доба аустријске окупације село се помиње под именом *Kumodrasch* или *Kumotrosche*.²⁴

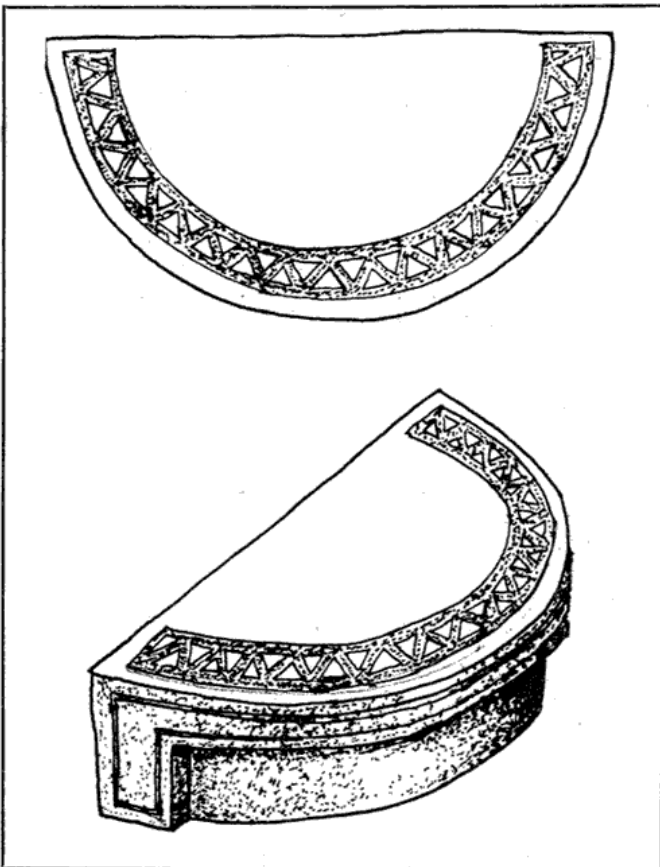
У попису београдске митрополије из 1734. године међу осталим насељима помиње се и село *Кумодраж* у коме се налазе остаци старе цркве — брвнаре, из 1690. године, коју житељи села желе да обнове упркос свих препрека и сметњи које им чини аустријска администрација:

„У селу *Кумодражу* имае гробље старовремено и у том гробљу постоји црквено старо место на приличном и згодном месте. Црква не мала била, средна, фундамент од камена, дувари же дрвени од брвана. Споменута же црква во време рата бившаго, когда Гуприлићъ Бѣлиградъ освоио први

Сл. 9. — Амвонска плоча, Сибница
(цртеж)

Fig. 9. — Dalle du bénitier, Sibnica
(dessin)

Сл. 11. Надгробна плоча Јање Ковачевић,
1827, Сибница (цртеж)

Fig. 11 — Pierre tombale de Janja Kovačević,
Sibnica (dessin)

Сл. 10. — Плоча жртвеника, Сибница
(цртеж) (слика доле, лево)

Fig. 10 — Dalle du saint sacrifice, Sibnica
(dessin) (l'image, en bas à gauche)

кратъ, и тогда наши аидуци у исту цркву од Турака се склонили, па су Турци цркву спалили заједно са хајдуцима. Житељи Кумодража имају намеру на истом месту нову цркву подићи; прошлог лета су довели 100 кола камена, и са своје стране немају препрека, једино што не смеју од Администрације аустријске. И како се види лепа камена по гробљу, могла би се црква с малим трошком и лако учинити, како је камен близу по гробљу, леп, отесан“.²⁵

Није утврђено да ли су становници Кумодража остварили своју намеру да на темељима старе брвнаре подигну 30-тих година XVIII века нову камену цркву. Почетком XIX века на једној руској карти, насталој у времену одмах после Првог српског устанка, село налазимо уписано под именом *Кумода*.²⁶ У историјским изворима из XIX века не налазимо на податке о цркви у Кумодражу, што наводи на закључак да она вероватно није ни обнављана.

НЕМЕНИКУЋЕ

Сматра се да су Неменикуће старо насеље, формирано још у средњем веку,²⁷ Локалитет Селиште био је насељен у Средњем веку. Прве поуздане податке о селу имамо са почетка XVIII века када је овде било неколико кућа и мала црквица од брвана.²⁸ Године 1732. Неменикуће су имале 18 кућа. Каснији развој насеља можемо пратити на основу података из литературе: 1818. године имало је 57 кућа, 1822. године 63 куће, 1846. године 99 кућа, 1921. године — 353 куће.²⁹

Прва црква у Неменикућама подигнута је 1708. године, што се види из њеног детаљног описа 1732. године:

„Село Еменикуће, въ немъ цр'ковъ от растови дасакъ водружена, покривена растовом шиндромъ, без свода, неосвещена, како справљена имееъ 24 лета. Трапеза од камена, малена; потиръ от лима; дискоса, даракъ и одежди не имеють. Кънигъ: една сербская летургия. Икон: два образа воскресения Христова, единъ Богородиченъ, купина неопалимая, единъ образ Преображеніе, единъ образ Архистратига Михаила, два образа Св. Димитрия, единъ образ Св. Георгия, единъ образ Св. Пятки: на арти(и) образ второго пришествия Христова, еданъ образ Св. Симеона и Саввы, три образа Богородичина малена.“

Даље се дају подаци о свештенику Станку из Неменикућа, — „имееъ летъ

Сл. 12. — Царске двери, 1827. Неменикуће

Fig. 12 — Portail principal, 1827 Nemenikuće

40, родился и воспитал въ томже селу Еменикућа, учился въ Гроцкой код попа Стефана. На діяконство постављен 1712. лето рукою почившаго Г. Михаила, митрополита белградскаго; такожде лета и тимже и на свештенство постављен. Духовника имееъ. Летургию поетъ на празнике у манастиру Тресия. Читати слабо знаеть, кънигъ своихъ имееъ: требникъ, псалтирь, октоихъ лазареваць, молитвослов сербский“.³⁰

Према новијем летопису цркве, зна се да је стара црква трајала кроз цео XVIII век. Преправљена и дограђивана она је дуго служила као богомоља не само за житеље Неменикућа, већ и за становништво

околних села, која тада нису имала своје цркве (Парцани, Поповић, Ђуринци, Ропчево и др.) Почетком XIX века црква је била сасвим дотрајала. Изгледа да су је Турци у догађајима око Првог српског устанка порушили. Следеће податке о цркви у Неменикућама имамо из 20-их година прошлог века, када је ово село посетио Јоаким Вујић³¹ и нашао овде напуштену цркву:

„На крају овог села јест мала от камена созирана црква, која је споља горе

Сл. 13. — Икона Богородице са Христом, 1827, Неменикуће

Fig. 13 — L'icône de la Vierge avec le Christ, 1827, Nemenikuće

с каменим плочама покривена. Ова црква по паденију сербскога војда Г. Петровића била попаљена, и унутри што је год било од дрвета то је све изгорело и у пепел преобратило се, само зидови и кров што су остали од ватре невредими. Храм црк-

кве јест Ваведеније пресветије Богородице...³²

У цркви Св. апостола Петра и Павла, подигнутој од камена 1864. године на месту старије цркве коју спомиње Ј. Вујић, чува се разноводан црквени инвентар који је некад припадао цркви са почетка XIX века.

1. Царске двери (сл. 12) припадале су иконостасу цркве-брвнаре. По дуборезној обради и распореду сликане декорације веома су сличне дверима са иконостаса цркве-брвнаре у Вреоцима. Двери имају три зоне слика. У средњој зони насликане су Благовести (на левом крилу стојећа фигура Богородице са архитектуром у позадини, на десном — арханђел Гаврил). У горњој и доњој зони представљени су јеванђелисти. Сваку композицију уоквирује плитко резани рам, накнадно обојен.

2. Богородица са Христом, (Сл. 13) темпера на дрвету, величине 65×84 cm, рад непознатог зографа из 1827. године. На десној страни иконе налази се запис дародавца Јована Јекића:

Сію іконѣ ѿксни Іваннѣ Ђкичѣ изъ Неменикѣша за споменѣ себѣ і врачѣ Мілою і Ђорђѣ, Петрѣ, Живкѣ і матерѣ Іванкѣ, сѣ = Живанѣ ћерѣ Єленѣ Іконѣ сѣ = Міркѣ, сїновицѣ Ђоснакѣ Скопшкѣ ѿцѣ Стеванѣ, Д: Мілѣнкѣ. 1827.

Сл. 14. — Сребрни пугир, 1810, Неменикуће. прилог Вићентија Петровића, кнеза Грочанског

Fig. 14 — Calice en argent, 1810, Nemenikuće, don de Vićentije Petrović, prince de Grocka

3. Богородица са Христом (централни део триптиха), темпера на дрвету, величине 20×30 cm, са грчким сигнатурама. Рад непознатог зографа из прве половине XIX века.

4. Св. Никола, темпера на дрвету, величине 29×40 cm, коју је вероватно сликао Симеон Танасијевић, молер из Палежа.

Сл. 15. — Непознати зограф, престопа икона Св. Николе, Бреска

Fig. 15 — Peintre inconnu, icône de l'autel principal de saint Nicolas à Breska

Икона је доста оштећена, нарочито фигура светитеља и запис приложника Стефана Живковића из Ђуринаца. Икона је настала око 1850. године.

5. Св. Никола, темпера на дрвету, величине 29×40 cm рад можда истог зографа, као и претходна веома лоше очувана. Приложник Никола Ђурић из Ђуринаца.

6. Св. Никола, темпера на дрвету, величине 29,5×40 cm, прилог Миајла Ђурића из Ђуринаца.

7. Св. Никола, темпера на дрвету, величине 28,5×41 cm, има исте одлике као и

Сл. 16. — Непознати зограф, Богородица са Христом, Бреска

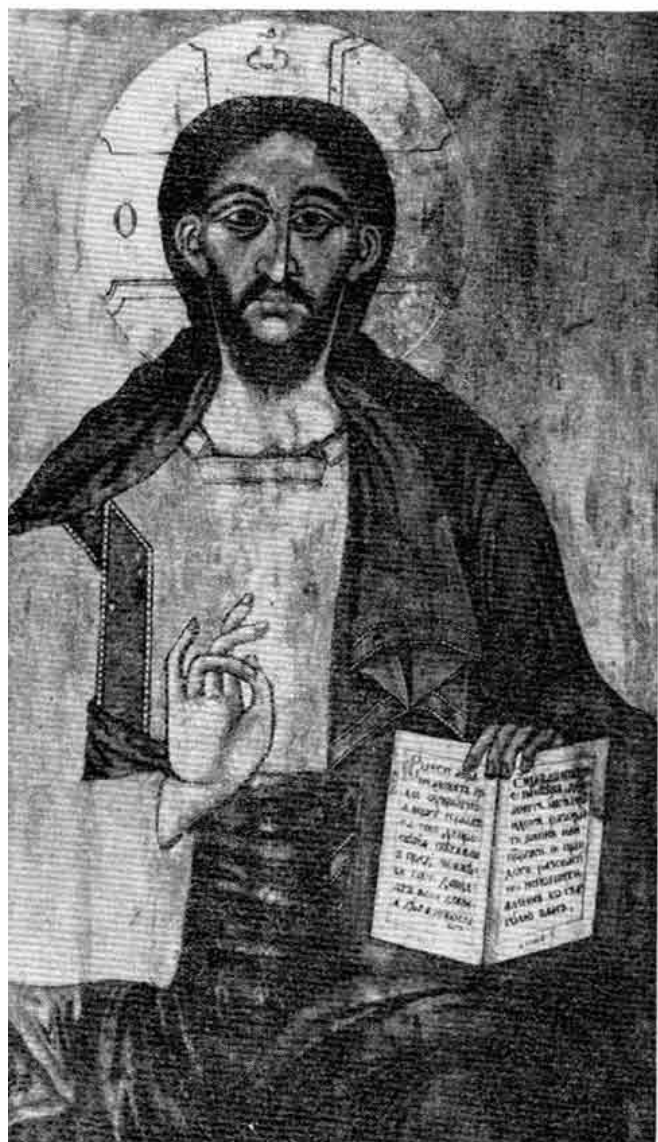
Fig. 16 — Peintre inconnu, la Vierge avec le Christ, Breska

претходне иконе. Оштећена је на више места.

8. Св. Никола, темпера на дрвету, величине 31×40 cm, нема написа дародавца.

Зографски рад из средине XIX века. Светитељ је приказан до појаса у архијерејском оделу. У горњим угловима приказана су попрсја Христа и Богородице у облацима. Икона је јако оштећена, нарочито рубови и доњи део.

9. Св. Никола, темпера на дрвету, величине 40,5×50 cm, сликана у исто време и на исти начин као и претходна.

Сл. 17. — Непознати зограф, Исус Христос, Бреска

Fig. 17 — Peintre inconnu, la Vierge avec le Christ, Breska

10. Св. Јован Крститељ, темпера на дрвету, величине 24,5×41,5 cm, вероватно такође рад зографа Симеона Танасијевића из Палежа, око 1850. године. У доњем дес-

ном углу очуван је запис приложника „Сиа икона... Петровића из Ђуринца“.

11. Св. арханђел Михаил, темпера на дрвету, величине 41×51 cm. Икона има оригинални дуборезни рам. Сликани слој је на више места оштећен. У доњем десном углу налазио се запис дародавца, који је до те мере оштећен да се не може прочитати. По композицији и начину сликања ова икона је веома слична претходној.

12. Св. Георгије, темпера на дрвету, величине 32×43,5 cm, рад зографа као и претходне иконе, са записом у доњем левом углу: Сиа икона Тривуна Ђурића из Ропчеве.

13. Св. архијакон Стефан и Св. Никола, темпера на дрвету, величине 28×38 cm. Припада истој групи икона, као и претходне.

14. Два апостола, темпера на дрвету, величине 33×63,5 cm., вероватно рад Симеона Танасијевића из 1854. године. У доњем десном углу налази се запис приложника: „Сиа ест икона Животе Милосављвића из Ропчеве, 1854.“ Икона је скоро потпуно изгубила сликани слој тако да је очувана само подлога и скица (цртеж) композиције на тој подлози.

Предмети примењене уметности

1. Путир од сребра (Сл. 14), домаћи рад из 1810. године, прилог Вићентија Петровића, грочанског кнеза. Рађен је техником ливења (чаша) и искуцавања (стопа). Украшен је стилизованим геометријским и флоралним мотивима — плетеницом, гајтаном, лишћем и цвећем. Висина путира 24 cm, пречник чаше 10 cm, пречник стопе 15 cm. На стопи је угравиран натпис дародавца:

Сей потиѣъ и звезда и днскосъ
Вићентиѣъ Петровића кнѣза Грочанскогъ
Мѣ 2. 810. Приложи во храмѣ Неменикѣша.

2. Комода, рађена у стилу бидермајера, вероватно у првој половини XIX века, са класицистичким бронзаним оковом. Комода има три фијоке чије су предње стране осликане у облику имитације интарзије (поља са стране), док су три средишна панно украшена сликама које представљају сеоске пејзаже са људским фигурама.

3. Антиминс из XIX века,³³ сигниран у доњем десном углу:

Ѡ Млоѣе Мишковича.

4. Два свећњака од кованог гвожђа, рађена у првој половини XIX века.

БРЕСКА

Село Бреска данас не постоји. Налазило се између Палежа (Обреновца) и села Звечке. Било је то насеље средње величине, по-савског типа. Имало је своју цркву грађену од брвана почетком XVIII века. Сачуван је детаљан опис ове цркве и њеног инвентара из 1732. године:

„Церковъ села Бреске и Палѣжа и села Скеле, енѹрије попа Георгиа Радосавлева. И село Бреска сѣдитъ код цркви. Храмъ цркви св. Георгиј, церковъ долготоу кло-

вершати ся, и на нем стоит евангелие сербское и литургија московска, и от горѣ покровено завесом от картуна. И на трапези чирак един от лима. И проскомидия от древа на столпу древяном и на ней плащаници 3, потирь и дискос' от калаја, и звездице от тогоже, л'жица от туча, копия не имеють, токмо единъ ножињ употреблюють, аер свиленъ, а дарци от мусула, чирак от туча 1. Фелона 2 от платна, стихар от платна, поясъ тканица женская, наруквица от свиле шарене, епитрахил от тогоже, умивалница от цигле, укрунац

Сл. 18. — Благовести, детаљ са царских двери, Бреска

Fig. 18 — L'annonciation, détail du portail de l'autel, Breska

терь 1 и 2 шуха, покровена шиндрою растовою, ново. Олтарь преграждень даскама чамовими; на олтарю врата 3: северна и полуденная и царская, и на всехъ трима завеси от картуна новий. Во олтарю св. трапеза от древа на столпу каменом, освященна нѣсть. На трапези плащаница една от платна дебела неопрана. Антимис на платну дебелу, и на нем' изображень крестъ и еще некими словеси подписан, неосвящен, на коем не би потребно служби Божіой со-

лончињ, саединѣнице бокарчињ от (т)скла, едно текне полно свеща мали и велики. Двери нове и на нима изображено Благовещеніе Богородицы. На десном іконостасу ікона Спасителева на велико коло доста нова, и до ея ікона мали разлики 5. На левом іконостасу ікона Богородичина на велико коло, и до ея мали ікона разлики 4. Кандила 2, изпод ікона завеси от платна немецкого шарени, выше дверей ікона Богородичина под стеклом; цвета

бечка 2 и от воска 10. Крест неголем нов и на нем изображено распятие Христово. Чирака дрeвјана 2, и на ниме свeщa 8, чирака от гвозија 2. Налoњa гдe сѧ правилно читаeт от дрeвa на столпу дрeвјаном, неoбично справљeна; налoницe литийскaja неoбично справљeна; столoвa на немeцки oбичаи справљeни 11 нови. Свoд у цркви имeeт. Жeнскa пaпeртa прeгрaждeнa дaскaмa рaстoвими, умивaлницa и крeстилницa имeeт. Књиг цeркoвни нe имa. На цeркви врaтa 2, крeстoви нa цeркви oт лимa. Звoнa нe имa, нo клeцaлo.³⁴

Овај опис садржи податке о свештенику Георгију Радосављевићу, за кога се каже да је „стар лета 23, рождением и васпитањем села Бреске“. О судбини цркве у XVIII веку не знамо много. У звечанској цркви чувају се бројне литургијске књиге, штампане у Москви и Бечу у другој половини XVIII века, које су, судећи по записима приложника припадале цркви села Бреска. На минеју за октобар месец, на првој страни, налази се запис из 1811. године из кога сазнајемо да је књигу приложио буљубаша Петар Ерић, родом из Звечке, иначе капетан из првог и другог српског устанка. Запис гласи:

Книгѣ ѿкѣспи рабѣ божи Петарѣ Ерићѣ
из села Звечке вѣлѣбаша у цeркoвѣ брeскѣ.
При ерeнмa пoпѣ Рaдoсaвљeвићу
1811: Мѣцa фeврaрѣя 4 днe и дaдe зa нѣo
грoшa 28 и свѣтѣ мeртвѣмѣ зa спoмeнѣ.

Турци су 1813. године спалили Бреску и њену цркву. Четири године доцније (1817) село је доживело нову катастрофу: завладала је велика глад и болести које су покосиле многе становнике. Бреска се раселила и потпуно нестала. Остале су само развалине старе цркве.³⁵ Путујући 1826. године из Палежа у Звечку Јоаким Вујић посетио је место где се некад налазило село Бреска, а сада стоје само остаци цркве до некле оспособљени за богослужење:

„... С мојим момком дођем к једној цркви, зовомој Бреска. Храм ове цркве јест Вознесеније Христово. Ова црква изнутри састоји се из сами порушенија, коју су Турци пређе неког времена поपालили и до основанија порушили били. Обаче народ јест њу после у такво состојаније привео, да се сада у њој служити може. Свештеници ове цркве плаћају Турчину спахији на годину главницу по 6 гроша.“³⁶

Пошто се Бреска налазила у непосредној близини Палежа, стара брвнара је слу-

жила варошанима за верске обреде све до 1824. године, када је Палеж добио своју цркву.

У новијој цркви села Звечке чува се велики број икона са почетка XIX века,

Сл. 19. — Непознати зограф, Рођење Богородице, Бреска

Fig. 19 — Peintre inconnu, La naissance de la vierge, Breska

које су монтиране на новију конструкцију иконостаса. Судећи по стилским карактеристикама, димензијама, распореду и неким

декоративним елементима ове иконе су свакако припадале некој цркви брвнари. Није искључена могућност да су ове иконе пренете овамо из Бреске. Распоред икона на иконостасу је следећи:

Прва зона: Очуване су престоне иконе:

1. Св. Никола (Сл. 15), 2. Богородица са Христом (Сл. 16), 3. Исус Христос (Сл. 17), 4. Св. Јован Крститељ — рађене темпером на дрвету, по висини истих димензија 107 см. док је ширина једнака само код парних

Другу зону чине 12 икона апостола, рађена темпером на дрвету, величине 32×71 см, и централна композиција Св. Тројица, величине 67×86 см, која се вероватно налазила изнад царских двери.

Трећа зона се састоји од Распећа са две иконе са стране — Богородица и Св. Јован Богослов. Између друге и треће зоне налазила су се два резбарена, обојена и позлаћена змаја, која представљају карактеристичан елемент декорација цркава-брвнара.

Сл. 20. и 21. — Непознати зограф, апостоли, Бреска

икона: Св. Никола и Св. Јован 58 см, Богородица са Христом и Исус Христос 73 см.

На царским дверима, величине 80×146 см. приказане су Благовести (Сл. 18), на левом крилу — Богородица у стојећем ставу са књигом у руци а изнад ње пророк Соломон, на десном крилу — Арханђел Гаврил изнад кога је пророк Давид. У позадини је насликана архитектура. Фигуре су сликане доста тврдо, са наглашеном симетријом и графицизмом цртежа.

На северним бочним дверима приказана је стојећа фигура Архијакона Стефана, рађена темпером на дрвету, величине 72×174 см, са трокраким свећњаком у левој и кадионици у десној руци. На јужним дверима приказан је Арханђел Михаил, истих димензија као и северне двери.

Осим наведених икона у цркви се чувају још две велике иконе које имају исте карактеристике, несумњиво рад истог зографа. То су Рођење Богородице (Сл. 19), рађено темпером на дрвету, величине 67×107 см, које карактерише симетрична смирена композиција везана за традицију српског средњовековног сликарства; затим икона Св. Георгија и Св. Димитрија на коњима, величине 77×102 см, веома живо сликана, пуна ритма и покрета. Нажалост, икона је веома оштећена и црвоточна, велике површине сликаног слоја су уништене.

Релативно добра очуваност икона и појединих декоративних елемената старог иконостаса омогућава његову скоро потпуну реконструкцију. Иконостас је био широк око 5,5 м, а висок око 3—3,5 м.

У обреновачкој цркви, подигнутој 1869—70. године, чувају се неке иконе из почетка XIX века, међу којима шест великих икона на којима су представљени апостоли (по две фигуре на свакој икони). Иконе су рађене темпером на дрвету, величине 83×75 cm. Апостоли су приказани на исти начин као и на иконостасу цркве брвнаре у Вреоцима — у фронталном ставу, полуокренутих глава према средишњом делу иконостаса, свака фигура смештена у сликану аркаду. (Сл. 20 и 21)

развијено насеље — имало је 16 домова. У попису из 1528—30. године наводи се да је село бројило 21 дом и 6 неожењених лица. У нешто каснијем попису, из 1536. године, каже се да „Село Лесковац (Лесковац) припада Београду — домова 16, неожењених 2, примићур 1“. Исти број кућа забележен је и у попису из 1560. године.³⁷

Према попису Београдске митрополије из 1734. године у селу Лесковцу налазила се дрвена црква подигнута 1727. године, покривена шиндром, величине око 10,60×

Fig. 20 et 21 — Peintre inconnu, Les Apôtres, Breska

Исти зограф насликао је икону Св. Петра и Павла (темпера на дрвету, величина 63×94 cm.), две стојеће фигуре које придржавају рукама модел храма. У доњем делу иконе, између фигура, налази се запис приложника — аласа из Забрежја:

Приложниш: зав

ршаны: аласї

иконс: у црквс.

ЛЕСКОВАЦ

Село Лесковац налази се северно од Степојевца, први пут се спомиње у турском попису влаха Београдске нахије из 1528. године. У то време било је већ прилично

×5,30 m, са ограђеном портом.³⁸ Судећи на основу три слоја угљенисаних остатака грађе и пепела, откривених приликом зидања нове цркве, становници села су закључили да је стара црква три пута горела пре но што је четврти пут обновљена 1819—20. године. Ова последња црква била је подигнута од слабије грађе, те је већ 1874. године била дотрајала, али је постојала све до 1892. године, када је сазидана нова црква.³⁹ У порти, западно од улаза у садашњу цркву стоји доњи део округлог стуба са профилисаном стопом и великом правоугаоном плочом. То су остаци часне трпезе која је некад припадала старој брвнари. Осим тога, у цркви се чува двадесетак литургијских књига из XVII, XVIII

и XIX века (најстарије су: триод штампан у Кијевско-печерској лаври 1627. године и триод из 1701. године, штампан „при храмъ св. Успения въ Тупограф. и издадесея въ Двоукѣ“). са бројним записима приложника из којих, поред осталог, сазнајемо понешто о историји постојања цркве брвнаре током XVIII и XIX века:

1. Октоих, штампан у Москви 1762. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 16×21 см, има следећи запис на првој страни:

Сия книга октоихъ опъ кѣпи благоверни рабъ божій Борђе Томићъ опъ села Лесковца кѣпи его за 26 гроша у Сѣѣ црквѣ лесковачкѣ храмъ Сѣѣго великомученика Димитрія 1805 лѣта стрицъ Радъ за дѣшѣ.

2. Требник, штампан у Москви 1796. године, са картонским повезом величине 20×29,5 см, на првој страни има оштећен и нечитак запис у коме се спомиње „...Лесковачки парохъ 1798“, док су на другој страни оставили свој запис приложници:

Сия Сѣѣя Книга великъ Требникъ вдкѣпише благословенни Хѣ церковчани Ранко, Иванъ, Савко, Мипа, Стефанъ, Мнянъ, Максимъ, Ђбраћъ...

3. Триод песни, штампан у Москви 1841. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 22,5×34 см, на првој страни има запис општинара из села Шиљаковца који су књигу купили и приложили цркви у Лесковцу 1846. године:

Сию Божественную Книгу зовоми триодъ поспни вдѣ кѣпише благословенни овштинари Шиляковачкій и приложише въ црквѣ Лесковачкой храмъ Сѣѣго Е: М: Димитрія 1846 лѣта.

4. Октоих осмогласник, штампан у Москви у другој половини XVIII века, има запис пароха лесковачког Илије Димитријевића из 1847. године:

Сей Октоихъ опкѣпи општина Соколовачка за петъ дѣката и приложише у храмъ Св. Е: М: Димитрія. Лесковацъ 21го Марта Лѣта 1847.

Иліа Димитријевичъ
парохъ Лесковачкій

5. Јеванђеље, штампано у Москви 1841. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 26×40 см, има запис приложника Јована Панића из Степојевца:

Сию книгу по Сѣѣмъ Святѣмъ Евангеліе одкѣпи Благословенни рабъ Божій Іваннъ Петровићъ Панићъ изъ села Степојевца есеби за вѣчний споменъ и въ всей своей фамилиі живимъ за здравлѣ а мертвимъ за дѣшѣ и кѣпи Е за тринаестъ дѣката и палиоръ и приложи храмъ Святаго Е: М: Димитрія Сѣѣія въ Лесковцѣ. У Лесковцѣ 21го Марта 1847 Лѣта подписа Іліа Димитријевичъ, свеш. Лесковачкій.

МОНАСТИР РАЈИНОВАЦ

Манастир Рајиновац, налази се у близини Гроцке, крај села Бегалице.⁴⁰ У писаним изворима помиње се од прве половине XVIII века. Наиме, у попису београдске Митрополије 1732. године дат је опис манастира и његове цркве.⁴¹ Црква је била од дрвета, са засведеним наосом, дужине 35 а ширине 14 аршина. (Предање каже да је манастир саграђен много раније, можда у XVII или чак XVI веку, међутим то за сада није истраживањима потврђено). Након спаљивања од стране Турака првобитне дрвене цркве, у XVIII веку су постојале две цркве-брвнаре, чије су димензије биле веће од данашње грађевине. Прву обнову манастира у XVII веку извршио је духовник раковички Висарион.⁴² Године 1778. помиње се заједнички игуман манастира Рајиновца и Раковице архимандрит Спиридон Витковић.⁴³ На основу овога се може констатовати да је Рајиновац у ово време вероватно поново опустео. Темелиту обнову манастира извршио је 1793. године обор-кнез Бегалички Стеван Андрејић Палалија у време када је студенички архимандрит Герасим враћао из Срема у Србију мошти Стевана Првовенчаног, па су овде чуване од Турака извесно време.⁴⁴ Кнез Палалија био је погубљен од стране дахија 1804. године и овде, испред манастирске цркве, сахрањен. О овој обнови манастира говори и текст натписа који се налазио изнад јужних врата цркве усечен у камену плочу која је у фрагменту очувана у манастиру. Текст гласи:

Изволеніемъ отца, поспѣшеніемъ сына, и совершеніемъ свѣтаго дѣха, соверши сѣ свѣтій храмъ пресвѣтѣя владичицы нашея Богородицы

и приснодѣвки Марин часное Рождество ѿ, трѣдомъ и поштанѣемъ Госп. архимандрѣта Герасима Стѣденичанина, Тѣромонаха Мелетѣа, и кнеза Стефана, Димитра Стефановича, тогда царствѣиушѣ ѿлтан-Селимс и митрополѣтѣ Меродѣю 1793.

Надгробна плоча кнеза Стевана Андрејића Палалије налази се испред западне фасаде цркве. Рађена је у камену, дим. 75×208 см. Натпис је скоро потпуно уништен тако да се једва може прочитати:

Здѣк почиваетъ рабъ Божий
Стефанъ Андреићъ Оборъ кнезъ
Бегаличкий. Богъ да прости
нѣмѣ дшѣ.
Подписа овѣ плочѣ Мѣтя Янковићъ
1804.

ЖАРКОВО

Помиње се још 1528. године у турским пописима под именом Бело Врело,⁴⁵ старијим називом данашњег села Жаркова. Сматра се да је овај садашњи назив настао вероватно од имена неког кнеза Жарка, јер се касније називало Жарково Село.⁴⁶ У турском попису из 1536. године записано је: „Село Беле Вирле, други назив Жарко“. И данас се у селу налази локалитет Беле Воде, који подсећа на стари назив. У поменутих турским изворима наводи се да је село имало двадесетак кућа, свог свештеника, док се црква не спомиње. Жарково се, затим, спомиње и у списима једног руског путописца из 1672—1686. године, као једно од два хришћанска села у околини Београда.⁴⁷

На најстаријем делу жарковачког гробља идентификовали смо 1964. године остатке црквене грађевине са каменом стопом часне трпезе у олтарском простору. Према казивању мештана и свештеника жарковачке цркве Милорада Павловића, темељи старе цркве били су очувани све до 1930. године. Били су од камена и уздизали су се изнад нивоа земље неких 40—50 см. Камен је убрзо нестајао, јер је узиман приликом градње гробница. У исто време цео простор, на коме су се доскора могли уочити габарити цркве, био је поремећен укопавањем нових гробова и зидањем гробница. На првобитном месту је остала видљива једино стопа часне трпезе. Са изградњом нове цркве (1936—38. год.) занемарена је традиција чувања места старе богомоље.

Археолошка ископавања старе жарковачке цркве извршена су 1971. године.⁴⁸ Том приликом је утврђено да се око часне трпезе налазе остаци темеља цркве величине 6,30×12,30 m, као и један део пода поплочаног каменим плочама (Сл. 22). Под је нарочито добро очуван у апсидалном простору, где је плочама покривена цела површина. На линији олтарске преграде плоче се прекидају. Овде се јасно уочава траг где се налазила доња греда иконостаса. Испред иконостаса под је поплочан на исти начин као и у олтарском простору.

У наосу цркве нађено је неколико фрагмената керамике, углавном из XVIII и XIX века. У олтарском простору нађена су два турска новца из XIX века.

Остаци црквених темеља састављени су од слободно ређаног ломљеног камена. Црква има један улаз са западне стране и полукружну апсиду на источној страни. Начин зидања и димензије темеља, као и непостојање трагова малтера и креча, говори у прилог претпоставци да су ово остаци цркве-брвнаре из XVIII века, чији се континуитет постојања може пратити и у XIX веку.

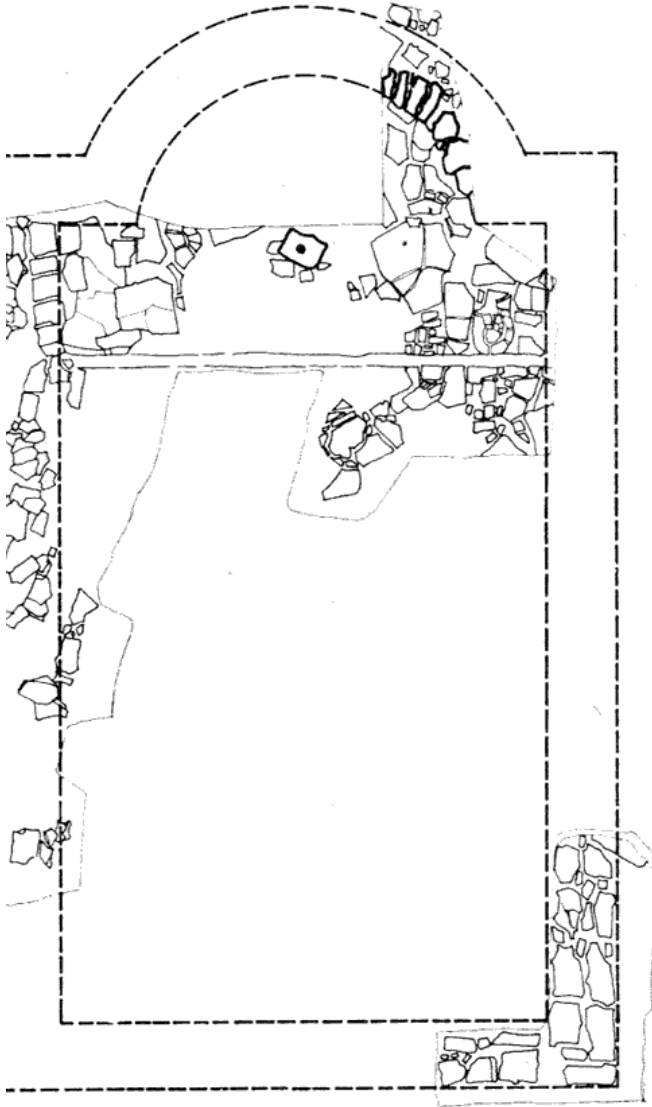
БАРИЧ

Насеље се први пут помиње у XVI веку. Турски путописац Евлија Челебија, описујући пад Београда 1521. године, наводи да је том приликом турска војска заузела градове који су припадали Београду: Беркасово, Митровица, Купник, Барић, Карловац, Браник и Калотице.⁴⁹ У турским изворима из историје Београда, у попису царских хасова у Београдској нахији из 1560. године наводи се манастир Св. Христифора код села Барича.⁵⁰ Овај манастир очуван је до данашњих дана само у рушевинама. Приликом археолошких ископавања 1966. године откривени су делови зидова и темељи, као и покретни материјал који се данас чува у Народном музеју у Београду.⁵¹ О развоју села током XVII века немамо података. У XVIII и почетком XIX века Барич је имао само неколико кућа. Није познато када је село добило прву цркву. Зна се да је у првој половини XIX века у Баричу постојала црква брвнара подигнута на месту старије цркве. Брвнара је порушена 1863. године.⁵²

У садашњој баричкој цркви, поред икона пренетих 1874. године из Топчидерске цркве,⁵³ чувају се неколико икона, насталих у другој деценији прошлог века, рад непознатог зографа који је по ликовним

схватањима веома близак Јеремији Михаиловићу. Ове иконе су вероватно припадале старој баричкој цркви. (Сл. 23)

Из истог временског раздобља је и икона Св. Николе (Сл. 24), рађена темпером на

Сл. 22. — Основа старе цркве, XVIII век, Жарково

Fig. 22 — Les fondations de l'ancienne église, XVIIIème siècle, Žarkovo

дрвету, величине 49×76 cm. Насликана је 1824. године, о чему говори и запис у доњем делу иконе:

Настољцаџ ѿкона изобразисџ с дозволенџемъ
Берховнагџ Кнџза Сервскагџ Господара
Милоша Окреновиџа лџта 1824.

Начин на који је сликана ова икона, мекоћа моделације лика, специфичан начин

обrade драперија и позадине као и други чисто ликовни елементи указује на могућност да је икону радио школовани сликар. Можда је то био неки дошљак из Војводине? Ко би то могао да буде тешко је рећи, поготову 1824. године у Милошевој Србији. Да ли је то Аксентије Јанковић, који је управо у ово време боравио у Србији? Кад се ова икона упореди са иконама Аксентија Јанковића у цркви у Крагујевцу, поред извесних сличности могу се запазити и велике разлике, како у самој иконографској концепцији, тако и у ликовном третману. Најближу паралелу икони Св. Николе можемо наћи у престоним иконама из села Рипња које су и по сликаном поступку и по квалитету, па и по формату и тексту записа скоро истоветне са баричком иконом.⁵⁴

РИТОПЕК

У атару села евидентирани су налази покретних црквених предмета из средњег века, који се данас чувају у Народном музеју у Београду.⁵⁵ Осим тога приликом копања гробова на данашњем гробљу које се налази на брду изнад села, налази се на остатке темеља неке грађевине за које се сматра да су припадали некадашњој ритопечкој цркви.⁵⁶

За цркву брвнару Св. Андрије Првозваног поуздано се зна да је била подигнута 1802, а освећена 1807. године.⁵⁷ Налазила се у центру села, на месту данашње цркве из 1868. године, у којој се чувају, смештени на нов иконостас, старе иконе из 1830—1850. године.

У соклу иконостаса налазе се композиције: Покров Богородице, Вазнесење Христово и Осезање Томино.

На царским дверима представљене су у овалним медаљонима Благовести, и то у левом медаљону арх. Гаврило, а у десном Богородица.

Престоне иконе нису комплетно сачуване. Лево од царских двери је Богородица, рађена уљем на платну, кашпираном на дрво, дим. 82×110 cm. У средини леве стране иконе налази се запис:

Сџваџ прилогъ две престолне ѿконе
даџ храмџ шџдашнџемъ Исџило Ристичџ
жит (елџ) Беог(радски).

Десно од царских двери налази се друга престона икона: Исус Христос, рађен на

платну, кашираном на дрво, дим. 83 × 110 см. На место друге две престоне иконе које су се налазиле у истом реду на јужном и северном крају иконостаса, стављене су композиције мањег формата, пренете са горњих зона иконостаса: лево — Св. цар Константин и Јелена, а десно Св. Харалампје.

Сл. 23. — Непознати зограф, Св. Ђорђе на коњу, око 1825, Барич

Fig. 23 — Peintre inconnu, Saint Georges à cheval, vers 1825, Barič

Изнад ових икона налазе се композиције истог формата и одлика: Св. Арханђел Михајло, Стефан и Св. Атанасије (изнад иконе Св. цара Константина и царице Јелене), док је на другом крају стављена композиција Скидање са крста (изнад иконе св. Харалампје).

Друга зона представља ред пророка сачињен од осам фигура: Св. Авакум, Св. За-

харије, Св. Исаије, Св. Аронод, Св. Мојсије, Св. Јеврем, Св. Јона и Св. Језикиљ. У средини овог реда, изнад царских двери, налази се композиција већег формата — Св. Тројица.

Трећу зону чине иконе са фигурама 12 апостола. Иконостас се, као што је то уоби-

Сл. 24. — Непознати аутор, престона икона Св. Николе, 1824, Барич

Fig. 24 — Peintre inconnu, icône principale de Saint Nicolas, 1824, Barič

чајено, завршава са Распећем Христовим са два бочна овална медаљона у којима су представљени Богородица (у левом медаљону) и Јован Богослов (у десном медаљону).

Појединачне иконе су веома разноврсне по времену настанка, сликарском поступку и квалитету. У ову групу спадају и неколико икона које су некад вероватно припа-

дале старом иконостасу: Св. Никола, Георгије и Димитрије, рађена уљем на платну кашираном на дрво, дим. 82×96 см, рад непознатог сликара из прве половине XIX века; Св. Никола са апостолима Петром и Павлом, рађена уљем на платну кашираном на дрво, дим. 83×97 см, рад истог сликара. Икона св. Тројице, рађена уљем на платну, дим. 64×91 см., има на полеђини запис:

Сію иконѣ Свѣтя Троицы храмѣ Свѣаго Апостола
Андр(ея) Првоз(ваног) прилаже
Георгій Лѣкичъ житель Ритопечки
месеца Маіа 25го 1844.

Икона Св. Николе (Сл. 25), рађена је око 1830. године, дело руку непознатог српског зографа, темпера на дрвету, дим. 27×38 см. Богородица са Христом, темпера на дрвету 21×28 см, представља рад такође непознатог зографа из прве половине XIX

Сл. 25. — Непознати зограф, св. Никола, око 1830, Ритопек

Fig. 25 — Peintre inconnu, Saint Nicolas, vers 1830, Ritopek

Сл. 26. — Арханђел Михаил, 1845, Ритопек

Fig. 26 — L'archange Michel, 1845, Ritopek

века. Ова мала икона уствари представља централни део триптиха који је имао и бочне делове. Св. Алимпије Столпник, темпера на дрвету 39,5×56 см, припада истој сликарској школи. Св. Тројица рађена је уљем на плеху, дим. 105×130 см., рад непознатог сликара из 1861. године, има запис на десној страни доле:

Прилогъ Милоша Станковића и синова
Танасія, Коста и Никола Панић
жителии Београда 1861. год.

Икону Преподобног Киријака Отшељника радио је земунски сликар Живко Петровић 1867. године, о чему постоји запис на полеђини блинд-рама:

Начертано Живко Ћ. Петровићъ Земѣнацъ 1867.

Сл. 27. — Св. Георгије, 1845, Ритопек

Fig. 27 — Saint Georges, 1845, Ritopek

Непознати сликари су насликали и две иконе које припадају истој групи: Васкрсење Христово, темпера на дасци, 42×49 cm., Крштење Христово, темпера на платну, каширана на дрво, 34×42 cm и Преображење, темпера на дрвету, 34×45 cm, са записом на полеђини иконе:

Свѣтѣ иконѣ Св. Преображеніе Господа Исуса Христа приложи Марко Ксмановичъ Беѣаръ, живѣћи сада у селѣ Болечѣ а родом из Тѣрске, приложи храмѣ овомѣ Сошествіи Свѣтаго Духа, при іерееу Николаю Силићу пароху сего храма паствы.

1852. год. месеца Новембра.

Међу свим овим иконама из прве половине XIX века издвајају се две иконе које је насликао непознати сликар око 1840 —

1845. године, када је настала и икона Св. Параскеве и Јована Крститеља у Винчанској цркви. Сигурно је да су ове иконе рад истог мајстора. Икона Св. Арханђел Михајло (Сл. 26), рађена је уљем на платну, дим. 54×74 cm. и има запис на полеђини:

Свѣтѣ иконѣ свѣтаго архистрата Мих. приложи храмѣ свѣт. апост. Андр: Перв: Живана сѣрѣга почив: Пле: Михаила изѣ села Ритопека.

Месеца фебр. 10го 1845.

Икона Св. Георгије (Сл. 27) рађена је уљем на платну, дим. 57×78 cm., са записом на полеђини:

Свѣтѣ иконѣ свѣтаго Е: М: Георгија приложи храмѣ Свѣтаго Янос: Андр: Перв: Живана сѣр: поч: Пле: Мачванина изѣ села Ритопека.

Месеца фебрѣаріа 10го 1845

У цркви се чува и један Антиминс из 1778. године (Сл. 28) са записом у коме се као ктитори помињу „Митрополит крушедолски Исаије“ и Мојсије Петровић, „Митрополит белградски, Србији, Унгарији, Шлавонији, Хорватији, Срмији, Банати Темишварској и Цесарској Влахији...“ Антиминс је украшен бакрорезом отиснутим на платну, димензија 55×68 cm.

Књишко-архивски предмети нису бројни, сачувано је углавном неколико црквених књига из XVIII века. Књиге су штампане у Москви, имају богат кожни повез

Сл. 28. — Антиминс, 1778, Ритопек

Fig. 28 — Antimins, 1778, Ritopek

Сл. 29. — Јеремија Михаиловић, Богородица са Христом, престона икона, 1822, Конатице

Fig. 29 — Jeremija Mihailović, La Vierge avec le Christ, icône principale, 1822, Konatice

са златотиском: Пентакостар. Празнични минеј 1756. године, Општи минеј, Октоих из 1769. године и Ирмологија из 1802. године.

КОНАТИЦЕ

Ово релативно старо насеље помиње се још у историјским изворима из прве половине XV века као „селиште пусто Конатице“ које је припадало челнику Радичу.⁵⁸ Према турским катастарским пописима из XVI века, Конатице су 1528. године имале 10 нежењених, затим 1536. године 18 домова и 1 нежењеног, а 1560. године било је 16 домова и 4 нежењена житеља.⁵⁹ О даљем развоју насеља у XVII и XVIII веку

нема поузданих података, као и за постојање цркве у ово време. Године 1818. у Конатицама је било 53 куће, а 1844. године 60 кућа. Изгледа да је насеље у почетку било у Горњем крају, где се налази старо гробље, а касније се развило у делу села који се зове Цветовац, где је никло млађе гробље и била подигнута прва црква.

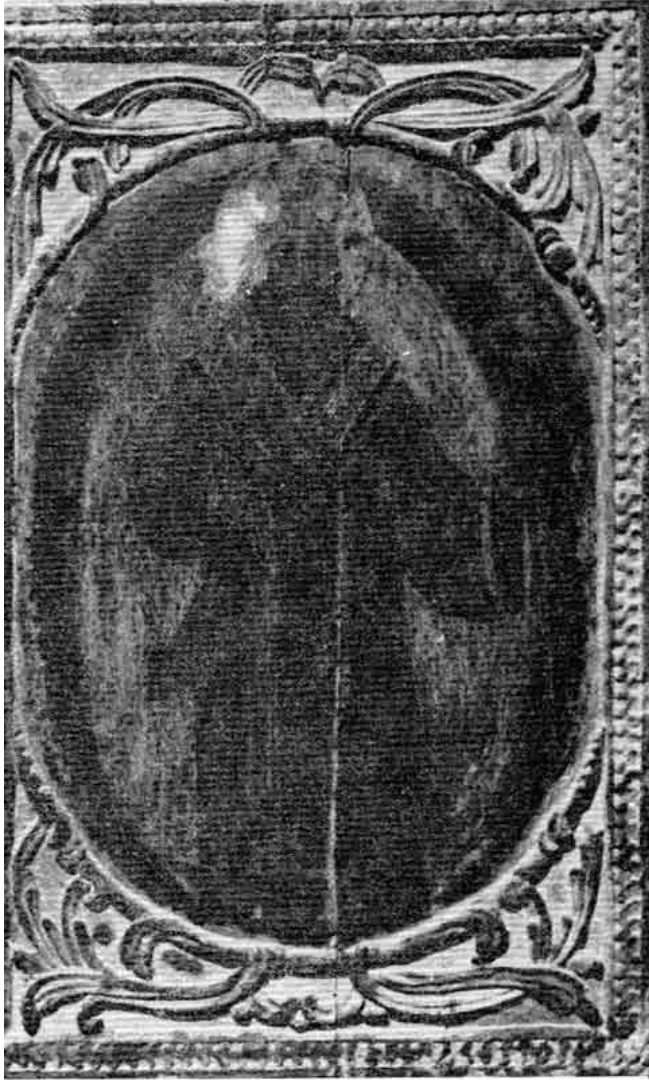
Сл. 30. — Јеремија Михаиловић, Исус Христос, престона икона, 1822, Конатице

Fig. 30 — Jeremija Mihailović, Jésus-Christ, icône principale, 1822, Konatice

О подизању цркве-брвнаре у Цветовцу испод брда Брекиње сазнајемо из летописа цркве и натписа на надгробном споменику који се налази на месту где је некад била црква. То је надгробни споменик Гаврила Поповића, сина првог конатичког пароха

Јанка Симића, који је подигао цркву за време Карађорђа 1810. године:

Здѣ почива равѣ Божі диякѣ Гаврило Поповићѣ поживи 16 лѣта престави се месеца Маѡ день 16 1836 лѣта при владању Господара и Књаза Сербскаго Милоша Обреновића.

Сл. 31. — Јеремија Михаиловић, Св. Никола, 1822, Конатице

Fig. 31. — Jeremija Mihailović, Saint Nikola, 1822, Konatice

Постави белегѣ опецѣ его іереј Јанко Симићѣ житељ и парохѣ Цветановачки.

На северној страни споменика налази се други натпис:

Бо има оца и сына и святаго дѣха аминѣ храм сей зовени Томанија воздвигѣ я іереј

Јанко Симић во славу и чеспѣ Святаго Апостола Томе междѣ краснили бердлами оп востока зовени Брекиња оп северне Спасоевина оп јужнија храма сего источникѣ вѣды при первоначалнику Карагеоргнија Петровића 1810. лѣта Маѡ.

Претпостављамо да је Јанко Симић уствари обновио стару „Томанију“ из XVIII века, која је вероватно била порушена од стране Турака у вези са догађајима око Првог српског устанка. Летопис помиње и обнову цркве из 1823. године⁶⁰ и њено рушење 1878. године пред почетак градње садашње цркве.

Стари иконостас и један део црквеног инвентара некадашње цркве-брвнаре очуван је у великој мери и налази се на хору новије цркве. Сudeћи према записима дародавца иконе су рађене 1820—22. године,

Сл. 32. — Непознати зограф, Богородица са Христом, прва половина XIX века (део триптиха), Конатице

Fig. 32 — Peintre inconnu, La Vierge avec le Christ, premiere moitié du XIX s. (détail du triptique) Konatice

а неке иконе у записима имају забележену 1826. годину. Сличност ових престоних икона, царских и бочних двери са иконама из манастира Ђелије код Ваљева, манастира Боговађа и иконама из цркве брвнаре у Орашцу које је радио зограф Јеремија Михајловић, упућује на закључак да је иконостас старе цркве у Конатицама радио исти сликар.

1. Царске двери (Благовести), темпера на дрвету, величине 77×172 cm. У средњим

казан арханђел Гаврил стоји запис приложника:

Сей двери предложн Панпа и Диличъ Петровичн из села Дражоевца свонилъ родителима за вечити споменъ. На: 1821 лѣта.

2. Северне бочне двери, са представом Жртве Авраамове, темпера на дрвету, величине 51×158 cm. Жртва Аврамова је приказана у две сцене, смештене у два квад-

Сл. 33. — Минеј

Fig. 33 — Minej

правоугаоним просторима представљене су Благовести: на левом крилу Богородица, изнад ње — јеванђелиста Матеј, испод ње — јеванђелиста Лука; на десном крилу Св. арханђел Гаврил, изнад њега — јеванђелиста Јован, испод њега — јеванђелиста Марко. Двери имају лепо резан дуборезни рам који уоквирује сваку икону посебно. У доњем левом углу иконе на којој је при-

ратна простора, док је у полукружном завршетку двери приказан Исус Христос.

3. Јужне бочне двери, са представом арханђела Михаила, темпера на дрвету, величине 54×160 cm. Изнад фигуре арханђела у полукружном простору налази се запис из Библије:

Зриши мѣжа богата и немилостива сребролюбца зѣкло погажена од подѣ ногама Аѣѣлс.

4. Богородица са Христом, (сл. 29) престопа икона, темпера на дрвету, величине 62,5×93 см. Богородица је приказана у седећем ставу, на рокајном престолу, са круном на глави, држећи малог Христа у десној руци, а левом крин. У доњем левом углу је запис:

Сію иконѣ преложи Павле Стефановичъ
из Конатица, ѿцѣ Стефанѣ за вѣчни спомен
На: 1822.

5. Исус Христос, (сл. 30) престопа икона, темпера на дрвету, величине 63×93 см.

Сл. 34. — Минеј

Fig. 34 — Minej

Приказан је у седећем ставу, на рокајном престолу, са круном на глави, обучен у архијерејске одежде, држећи левом руком отворену књигу, док десном благосиља. У доњем левом углу је запис:

Сію иконѣ преложи Никола Гимнићъ из Дражоевца
ѿцѣ Гимешнѣ, стрѣцѣ Благоју, братѣ Стефанѣ
за вѣчни споменъ. На: 1822.

6. Рођење Богородице, темпера на дрвету, величине 65×86 см, са лучним завршетком у горњем делу и оригиналним резбареним рамом сачињеним од преплета, флоралне орнаментике и розета.

7. Недремано око, темпера на дрвету, величине 84×65 см. правоугаоног облика, са доњим делом лучно исеченим који је пратио облик горњег дела царских двери (ова композиција се налазила изнад царских двери) и оригиналним резбареним рамом.

8. Св. Тројица, темпера на дрвету, величине 72,5×80,5 см. У средини са леве стране иконе налази се запис:

Милосавлев Панта оцѣ и матери Петрији
за спомен 1826.

Запис се наставља и на десној страни иконе:

И Гима Петрович оцѣ Петрос і матери...

9. Св. Никола, темпера на дрвету, величине 63,5×94 см. Од средине леве стране иконе, уз фигуру свеца, тече запис дародавца:

Сію иконѣ ѿкѣпи вѣни ѿбѣ Бжи Никола Гим(и)чъ
изъ села Дражоевца ѹсовшой сестри Марин
за споменъ = 1826 =

10. Св. Михаило и Св. Гаврило, темпера на дрвету, величине 54,4×81 см. Икона има оригиналан резбарени и бојадисани рам.

11. Св. архијакон Стефан, темпера на дрвету, величине 64,5×81 см. Са леве стране иконе постоје трагови записа приложника, који је касније премазан.

12. Пренос моштију Св. Николе чудотворца, темпера на дрвету, величине 71×86,5 см. У горњем левом углу налази се натпис:

Пренесеніе чеснихъ мошѣи иже во стыхъ оца
нашего Николаѣ чудотворца, Барѣ градѣ.

13. Васкрсење Лазарево и Крштење Христово, темпера на дрвету, величине 82×79 см. Обе сцене су приказане на истој икони у виду две зоне, односно две композиције: горња — Васкрсење Лазарево, доња

— Крштење Христово. Ова последња има у левом доњем углу запис приложника:

Сію іконѣ ѿкѣпї Стефанъ Ничъ (изъ)
села Брѣбовне за здравлѣ бери Миліци
На: 1826.

14.—17. Четири иконе на којима су представљене стојеће фигуре апостола, по три апостола на свакој икони, темпера на дрвету, величине 70×81 cm. Иконе су чиниле горњу зону иконостаса (у који је вероватно спадала и централна икона Св. Тројице). На свакој икони је видљив запис приложника који је касније премазан.

18. Распеће Христово, насликано на резбареном крсту који је вероватно припадао иконостасу или часној трпези.

Појединачне иконе су различите како по времену настанка тако и по стилским одликама:

1. Св. Никола, темпера на дрвету, величине 60×93 cm. Према облику иконе, резбареној декорацији рађеној у пуном дрвету, икона је настала вероватно крајем XVIII века, али је преликана првих деценија XIX века. (Сл. 31).

2. Св. апостол Тома, темпера на дрвету, величине 54×93 cm. рад непознатог сликара са краја XVIII — почетка XIX века. По свим одликама слична је претходној икони.

3. Богородица са Христом (централни део триптиха), темпера на дрвету, величине 23×32 cm, рад непознатог зографа из прве половине XIX века (Сл. 32).

4. Богородица са Христом (централни део триптиха), темпера на дрвету величине 21,5×30,5 cm, по времену настанка и стилским одликама слична је претходној икони.

5. Богородица са Христом (централни део триптиха), темпера на дрвету, величине 21×30 cm, истих одлика као и претходне.

6. Богородица са Христом (централни део триптиха), темпера на дрвету, величине 17,5×29 cm.

7. Св. великомученик Георгије и великомученик Димитрије, темпера на дрвету, величине 39,5×69 cm. рад Илије Петровића, молера из Палежа из 1852. године, што се види из потписа у доњем десном углу иконе: *Илиѣ Петровићъ, молеръ 1852.* На бе-

лој позадини ширином целе иконе исписан је запис приложника, који је доста оштећен:

Сію іконѣ приложи рабъ Божи Илиѣ Стефановићъ жит: Драже:

Књишко-архивски предмети чине значајну скупину споменичких објеката цркве. Пре свега ту спада црквена архива са бројним документима из XIX и XX века. Међу штампаним књигама најзначајније су следеће:

1. *Минеј* (Сл. 33) штампан 1536—1538. године у штампарији Божидара Вуковића у Венецији.⁶¹ *Минеј* је скоро у потпуности очуван (Сл. 34) што чини ову књигу посебно вредном, има укупно 433 листа, укорићен је у кожни повез са позлатом, величине 20,5×31,5 cm. *Минеј* је украшен дрворезима јерођаконa Мојсија „От манастирѣ глаголемога Дечани, иже естъ въ странахъ македонскихъ близу великихъ гори“. Не зна се како је и у које време ова књига доспела у Конатице. Претпоставља се да је раније припадала старој конатичкој цркви. На почетку књиге (на празном листу) прибележено је неколико имена приложника цркве (Марко Градоев, Петаръ Сингеличъ, Живанъ Јовановъ, Гаврило Јовановъ, Никола Градоев, Панта Илићъ, Мняило Јањимовъ, Илија Ранковъ, Пантелија, Јрсение, Маринко, Јованъ, Андреја). Испод овога записано је:

Знатися кои даде паре за цер(ков):

Павле Градоевићъ—20 гроша

Иван Мнятоввић—10 гроша

Петаръ Сингелићъ—10 гроша.

На другој страни, на крају предговора Божидара Вуковића, накнадно је додат (вероватно у XVIII веку) запис приложника Михаила који је *минеј* купио:

Кѣпи книгѣ сию Михаилъ Рићѣ (?)

за 18 гроша...

На доњој маргини треће стране почиње запис који тече на следећих десетак страна:

Сіѣ Стѣѣ и Божественная книга зовени Трѣвфалазионъ илнти рѣци Сворникъ Серблякъ Сѣгаго Леона великомученика Димитриѣ кѣпию

равъ Божий *Мияло* изъ села *Лесковца*, кѣпиу за 18: гроша и приложи у цркву спомени ради, года: 1712 и понови второу унѣкѣ *Илия* за 12: гроша. *Мѣца* *Юния* денъ 29 1806 лѣта, и пай чловекъ да се има спомена испи данъ и ма единъ листъ одъ ова сѣпа книга и домъ... овѣс книгѣ на время опетъ оправлаати дае оправн ова валилия. *Аминъ*.

На крају књиге, на последњој страни помиње се поп *Симеон Поповић*:

Сія книга *Серблякъ*
кѣпи попъ *Симеонъ Поповићъ*.

2. Триод посни, штампан у Москви 1796. године, са кожним повезом и позлатом, величине 21×33 см. На доњој маргини, почев од прве стране, налази се запис:

Сія Сѣпая книга зовема триодионъ
Сѣспъ постникъ ѿкѣпи благословени
равъ Божии Спасое *Илићъ* за 32. гроша
ѿ села *Степовецца*, живим за здравлѣ
мертвимъ за дѣшѣ и за споменъ
1809 лѣта *Мѣца* септемврија денъ 12 числѣ
у *Степовецѣ*.

На крају једног поглавља, поред барокне вињете, остављен је запис који, поред *Спасоја Илића*, помиње и другог ктитора:

Сію книгѣ зовоми триодъ постникъ
ѿкѣпише 2: ктитора *Марко Три(ф)новићъ*
из *Берковна*, преложн гроша 48 и
Спасое из *Степовецца* преложн гроша 34/82
за вѣчннн споменъ своихъ: родителей
и сродниковъ 1805 лѣта ѿ свети храмъ
апостола *Томе* ѿ селѣ *Конатица*
Белиградске найе.

На другој страни оставио је запис и свештеник *Јанко Симић*, парох конатички:

Сія книга *Благословена* и дѣшеполезна
зовеми триодъ постни ѿкѣпи благословени
равъ Божии Спасое *Илићъ* изъ села *Степовецца*:
и дарова личѣ *Сѣјанојерею* *Јанкѣ* *Симићѣ* у
Конатице своимъ за здравлѣ мертвимъ за дѣшѣ
имена сѣ уписана у читѣлѣ.

Осим тога у књизи постоји запис (који се наставља на неких 40 листова) који је исписао *Милосав Петровић* учитељ из *Степојевца*, 1828. године, иначе брат „молера“ *Илије Петровића*.

На последњој страни књиге постоји запис конатичког учитеља — „детонаставника“ *Димитрија Михаиловића*, из 1843. године:

Сѣти триодъ подѣписа *Димитрије Михайловичъ*
дѣтонаставникъ и учителѣ юноспн *Конатичке*
17-го *февруара* 1843.

3. Зборник — „Србљак“, штампан у Москви 1765. године, са кожним позлаћеним повезом, величине 20×31 см. На крају предговора налази се запис дародавца учитеља из *Вреоца* *Јанка Марковића*, који је ову књигу приложио цркви *Св. апостола Томе* у *Конатицама* 1844. године:

Сію книгѣ ѿкѣпи учителѣ врелачки *Јанко Марковићъ*
за 6 палира и приложи у св. храм апостола *Томе*
села *Конатице* за вечни споменъ почившем оцѣ
Марку и матереи *Миљани*

Јунија 15 1844 лѣта.

4. Антологион (*Цветослов*), штампан у Москви 1785. године, са кожним повезом, величине 21×32 см. На другој страни празног листа, испред предговора, налази се запис дародавца *Николе Ђорђевића* из *Дражевца* који је књигу купио и приложио конатичкој цркви 1805. године:

Сія книга зовоми *Антологионъ* ѿкѣпи
благословени равъ Божии *Никола Ђорђевићъ*
изъ села *Дражевца* за: 55: гроша и приложн
у Сѣпий храмъ апостола *Томме* спомена ради
усовшой *Бери* *Станин* подписа попъ *Јанко* *Симићъ*
изъ *Конатица* *Мѣца* септеврија 15-го дна 1805го
лѣта.

На задњим корицама оставио је 1823. године свој запис *Прокопије Петковић*, учитељ из *Конатица*:

Быспъ *Прокопије* *Петковићъ* учителѣ у *Конатицама*
Јанко *Симићъ* ѿ парохин *Конатичкой* лѣта 1823-го
и подписа своерѣчно...

5. Јеванђеље, штампано у Бечу 1791. године у штампарији „Благоднаг Крцвекъ... иждивеніемъ Г. Даміана кашницій Новосадскаго книгопродавателя“, у кожном повезу, величине 13,5×16,5 см, са додатним страстним јеванђељем штампаним исте године у истој штампарији.

6. Пентакостар, штампан у Москви 1795. године, са кожным повезом, величине 20×32 см. На крају предговора, у дну листа налази се запис попа Јанка Симића из 1802. године:

Попа Јанка Симића книга Пентакостарионъ
1802 лѣта у Конапице. Яминъ

На маргинама је исписан запис приложника из 1802. године:

Сія книга благословена и дѣшеполезная
ѡкѡпише благословени кметови изъ села Конапница
Гаврило и Ђорђе Јовановићъ писаше 6: гроша
Илія Стоићевићъ писа 153 пара
Јованъ Далићъ писа 5: гроша
Милосав Ђрићъ писа 5: гроша
Писаше и дадоше сѣма 18: гроша
Міца априлія дна 25-го 1802 лѣта. Яминъ.

На горњим маргинама понавља се сличан запис приложника који је написао поп Јанко Симић исте године:

Сія книга Пентакостарія глаголеми от воскресенія
до Петрова Поста откѡпише благословени кметови
за здравлѣ имъ. Изъ попъ Янко сѣжителъ да њ
споминѣ вовѣки... Конца да се кое лѣто
откѡпише лѣта 1802 Міца априлія денъ 15
Коницѣ Сепъ рѣка попа Янка Симића от села
Конапница...

На страни 46, на десној маргини налази се запис Михаила Илића из 1802. године.

На горной страни писа я Мияило Илићъ
от села Конапница... лѣта 1802-го
Міца априлія 25.

7. Псалтир, штампан у Москви 1797. године, са кожным повезом, величине 21×33 см, има на првом листу запис при-

ложника Јанка Стефановића, који је купио ову књигу у Београду 1830. године:

Сію книгѣ следователни Псалтирь
приложи Господаръ Янко Стефановичъ церкви
храмѣ Стѣго апостола Томе селѣ Конапице
за вечити споменъ своихъ родителей 1830 лѣта
Господня Міца Марта 19-го у Београдѣ кѡпи
ценомъ за 6 $\frac{1}{2}$ талира.

Свидетѣль бы парохъ Янко Симићъ того же села.

8. Служебник, штампан у Москви крајем XVIII века, са кожным повезом, величине 16,5×19,5 см. На првој страници почиње запис приложника Петра Димитровића из села Лесковца, који је књигу купио 1844. године:

Благословени рабъ Божї Пепаръ Дмитровичъ
изъ села Лесковца Міца Марта 26го дне Л: 1844
за 12 гроша за дѣшѣ прадеди Радивою
и деди Стефану и Три(ф)уну, отцѣ Дмитру
и стрицу Шиловану и матери Ристни.

ОРАШАЦ

Према народном предању не зна се тачно када је подигнута, стара црква брвнара у Орашцу, али се наводи да је она постојала још пре Првог српског устанка. За њу се везује име народног гуслара Филипа Вишњића. Наиме, око цркве је била велика шума, а испред ње пољана, где се народ окупљао за време празника и у немирне устаничке дане. Овде је Филип Вишњић 1809. године певао уз гусле народу, храбрећи га да истраје у започетој борби. Наводно због овог догађаја Турци су цркву порушили 1813. године, када су палили и пљачкали Орашац, али су је житељи Орашца поново обновили 1816. године.⁶²

Подаци о настанку данас постојеће цркве-брвнаре у Орашцу, који се могу наћи у писаним изворима и у самој цркви (на иконама и предметима који чине њен инвентар из прве половине XIX века), доста су непрецизни. Ипак, упоређивањем свих података може се са релативном тачношћу утврдити време подизања цркве, односно временски период у коме је изграђена.

Приликом свог путовања по Србији 1826. године Јоаким Вујић, путујући по северозападној Србији, из села Бреске у Вукићевицу, прошао је кроз Орашац и забележио да је у њему једна мала од дрвета начињена црква, иста онаква какву је видео и у Брески, и да је такође посвећена Вазнесењу Христовом.⁶³

По налогу кнеза Милоша 23. фебруара 1837. пуковник Јованче Спасић сачинио је списак подигнутих и обновљених цркава за Милошеве владавине, у коме је навео да је орашачка црква посвећена Вазнесењу Господњем сазидана 1817. „общтвеним трошком“⁶⁴

У попису свих православних цркава краљевине Србије објављеном 1895, за цркву у Орашцу се каже да је подигнута „1816. године од слабијег материјала“, а у примедби се истиче да је иста због трошности затворена и да се спрема градња нове цркве.⁶⁵

Податак о години настанка цркве у Орашцу који наводи у свом писму пуковник Ј. Спасић, подудар се донекле са годином која се налази у ктиторском запису у доњем делу левог крила царских двери, које су вероватно припадале старом иконостасу ове цркве. Двери је откупио Никола Васић 1818. Цео текст записа гласи:

Сне двери ѿкѹпи Никола Васић
за вѣчни споменъ на 1818 лѣ(та).

Према изнетим наводима, списак пуковника Спасића најближи је времену у коме су могла бити жива сећања на градњу цркве, те се може узети да је црква грађена непосредно после II српског устанка, наиме 1816—1817, што потврђује и полуслужбени шематизам православне цркве из 1895. године. Да ли се ради о дужем грађењу цркве у годинама 1816. и 1817, или о различито узиманом датуму освећења и подизања цркве, то за сада није јасно, бар не из два наведена извора. Податке које нам пружа публикација Обреновац и околина не можемо узети као сасвим меродавне, с обзиром на врсту публикације и начин третирања историјских објеката у њој, мада је могуће да је црквица још старија, али обновљена непосредно после II устанка. Међутим, постојање рубрике „које је године сазидана

или обновљена“ (црква) у Спасићевом списку, уноси сумњу у потоње наводе, јер би свакако карактеру списка пуковника Спасића одговарало да наведе евентуалну обнову орашачке цркве у 1816. години, као што је то учинио за неке друге цркве. Запис на царским дверима из 1818. који смо раније навели, не наводи изричито храм Вазнесења у Орашцу, али се двери могу везати за овај храм с обзиром да својим димензијама одговарају размаку стубова-носача греде на којој је иконостас монтиран. На дверима се не примећују никакви трагови преправљања у циљу адаптирања истих за орашачки иконостас (као што је то случај са другим црквама у којима су у новији иконостас монтиране двери и иконе са старијег иконостаса друге цркве).

Занимљиво је истаћи да у новијој литератури о црквама брвнарама Орашачка црква се помиње у поглављима некадашњих црква односно у прегледима црква које данас не постоје, а познате су из литературе и извора.⁶⁶

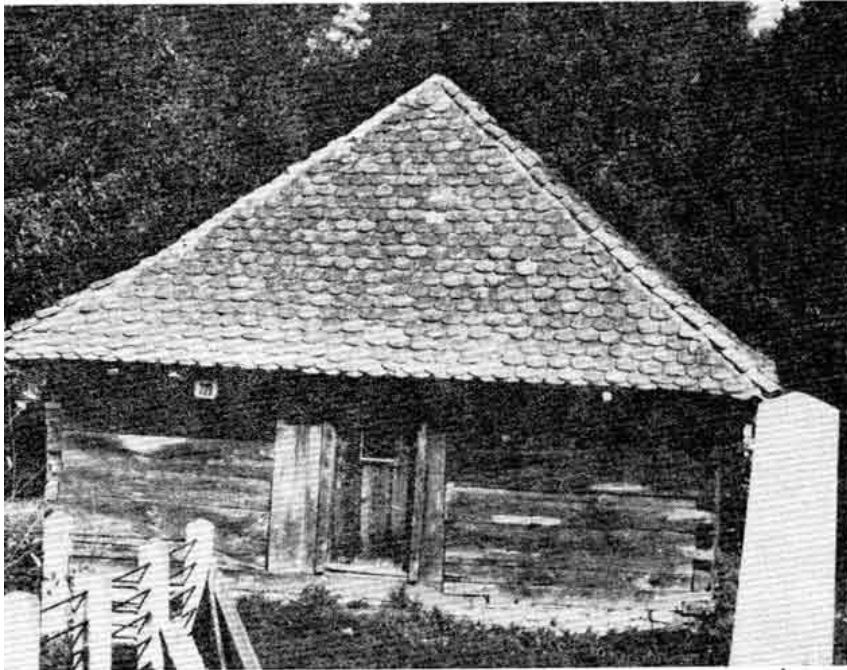
Црква брвнара у Орашцу (Сл. 35) смештена је на коси јаруге којом протиче поток Рачица, на међи атара села Орашца и Дрена у општини Обреновац. Околину црквице чине доста стара и густа шума са источне стране, пропланак са јужне и западне и блага коса са северне стране. Изабрана локација цркве опонаша старији начин постављања култних објеката уз изворе воде и на скровитом месту, а као парохилна црква која је припадала селима Ушћу, Дрену, Орашцу и Вукићевици, смештена је у приближни центар припадајућег подручја ових села. Временом је око цркве формирано сеоско гробље, тако да се она нашла у његовом средишту.

У општем спољњем изгледу црква се не разликује од стамбених брвнара, осим издуженошћу архитектонског тела и крстовима на оба краја слемена четворосливног крова.

Црква је једнобродна, правоугаоне основе завршене са источне стране апсидом у три прелома. Дугачка је 11,60 m, а широка 5,55 m, дубина апсидног тространог дела износи 70 cm. Укупна висина износи 4,85 m, од чега висина зидова 2,25, а кровне конструкције 2,50 m. По својим димензијама црква спада међу објекте средњег типа сво-

је врсте. Цео унутрашњи простор је јединствен, без таванице, са откривеном кровном конструкцијом. Једино иконостас који достиже висину зидова преграђује олтарски простор од наоса. (Сл. 36).

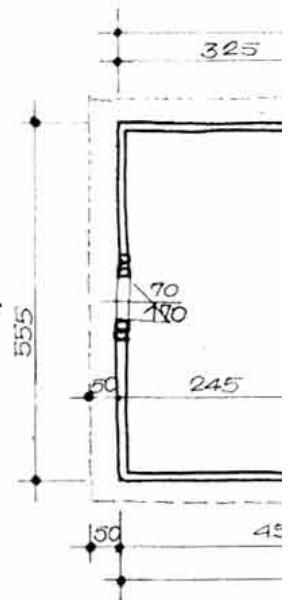
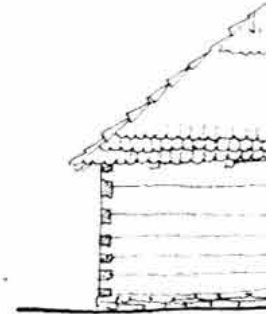
Грађена је од храстових, насатице постављених талпи. На темеље од опеке постављене су храстове греде темељаче, спојене засецима, изнад којих се подижу зидови од талпи дебљине 5 см, а различитих дужина, најдужих од 4,5 м и најкраћих 1,55 м. Зидови се завршавају венчаницама на које се ослања кровна конструкција. Укрућење зидова постигнуто је угаоним везама, попут „ластиног

репа“, на северозападном и југозападном углу западне фасаде, и ужљебљивањем талпи у вертикалне ступце на свим другим деловима грађевине. Кровна конструкција састоји се од рогова везаних у слемени на засек, без слемењаче, а под углом од 45° , са хоризонталним затегама по половини кракова. Венчанице су укрућене такође затегама, попречним гредицама преко ширине брода. Рогови излазе из венчаница преко зидова и формирају релативно плитку стреху око грађевине. Кровни покривач је од бибер-црепа, а ивице кровних површина завршене су и наглашене олучастим црепом. Три кровне површине су равне, док је четврта, источна,

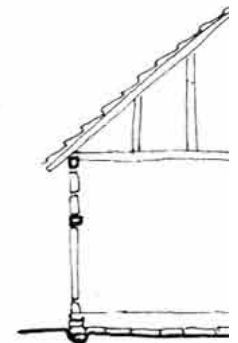
Сл. 36. — Црква брвнара у Орашцу, основа, пресеци, детаљи (цртеж)

Fig. 36 — L'église à Orašac, base, section, détails (dessin)

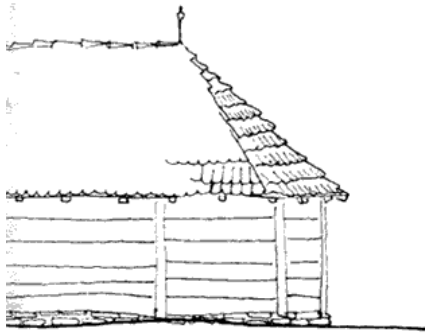

Сл. 35. — Црква брвнара у Орашцу, изглед са западне стране

Fig. 35 — L'église en rondins de bois à Orašac, côté occidental

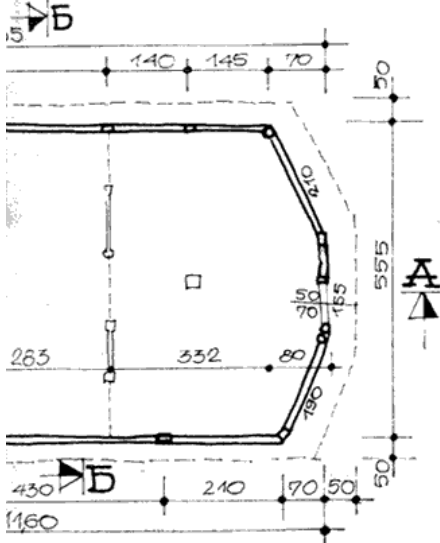
ЦРКВА БРВНАРА У ОРАШЦУ Р= 1:100

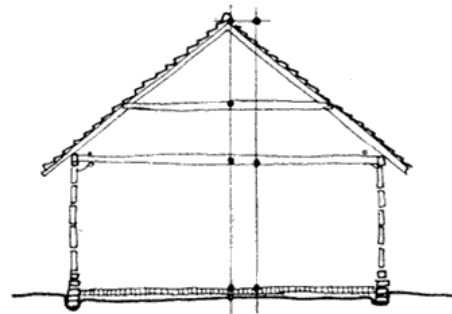
ИСТОЧНА ФАСАДА

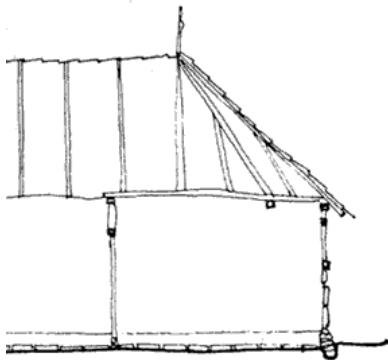
ЗАПАДНА ФАСАДА

ПЛАН

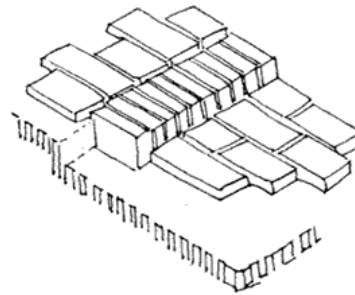

ПОПРЕЧНИ ПРЕСЕК „Б-Б“

ПРЕСЕК „А-А“

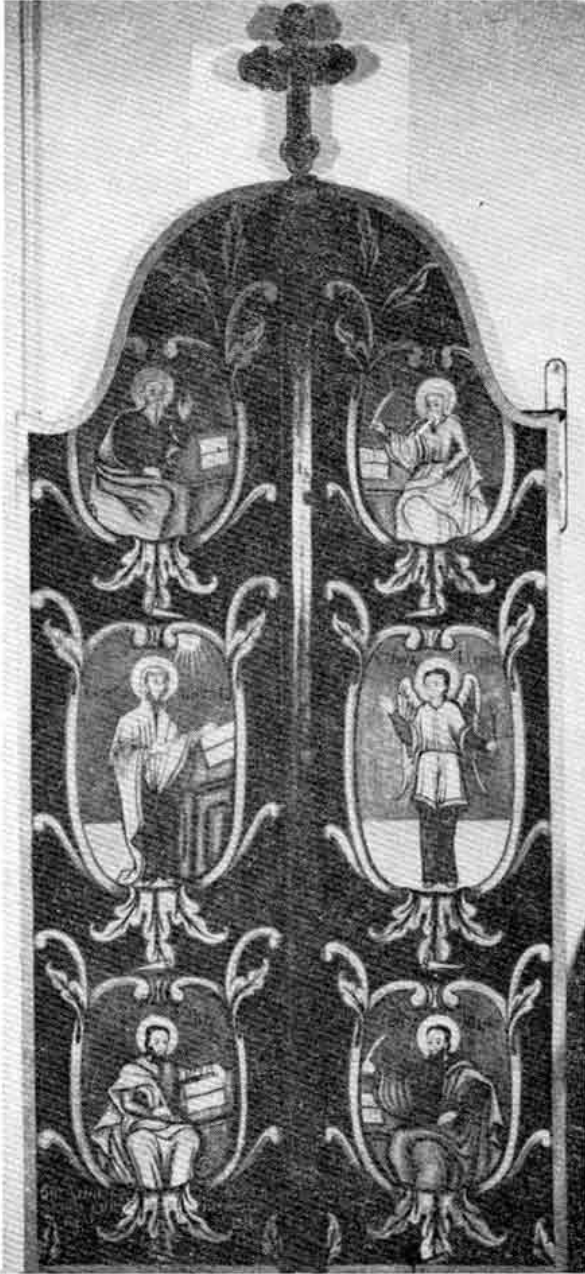
ДЕТАЉ ПОДА

незнатно заобљена. Под цркве прекривен је пљоштимице постављеним опекама у подужним редовима и изведен је у два нивоа одељена ступеником насатично постављених опека по ширини брода. Виши ниво заузима већи део цркве са олтарским

опекама. Зграда има врата на западној страни и прозорски отвор на средишњем делу апсиде.

Обрада свих конструктивних делова је безорнаментална, доста груба и невешта. Кров је солидан правилно изведен и ком-

Сл. 37. — Јеремија Михаиловић, царске двери, 1818, Орашац

Fig. 37 — Jeremija Mihailović, portail, 1818, Orašac

простором, док предњи нижи и краћи део обухвата наос. На предњем нивоу у поду је означен амвон кружно постављеним

Сл. 38. — Јеремија Михаиловић, Богородица са Христом, престома икона, 1818, Орашац

Fig. 38 — Jeremija Mihailović, La Vierge avec le Christ, icône principale 1818, Orašac

пактан. Осим грубо профилисаних завршетка рогова нема других покушаја декоративне обраде.

Црква је знатно преправљена 1922. године. Та преправка је у многоме изменила првобитни карактер цркве брвнаре са почетка XIX века. Према изјави једног од најстаријих мештана који се сећа преправке цркве, она је скраћена, али је задржала

Сл. 39. — Јеремија Михаиловић, Св. Георгије на коњу, 1818, Орашац

Fig. 39 — Jeremija Mihailović, Saint Georges à cheval, 1818, Orašac

ранији кровни покривач. Изгледа да црква није први пут преправљена 1922. већ да су и око 1895. године вршени неки радови, те

је вероватно из тог времена и кровни покривач од бибер-црепа.

Компаративна анализа, анализа конструктивног склопа и анализа квалитета радова преправљене цркве показује извршене измене. Стара грађа је добрим делом задржана, али је прекрајана и обрађивана са мање вештине од оне коју су имали старији мајстори осећани. Основа је скраћена тако да је, чини се, ранија припрата отпала о чему сведочи положај амвона недалеко западног зида. Неуобичајени спојеви апсидалног дела, са ступцима, наводе на закључак да је олтарски простор потпуно измењен. Уобичајена врата на северном зиду данас не постоје, а како је ово првобитно била парохијална црква вероватно су према захтевима обреда она постојала. Претварањем цркве у гробљанску капелу измењен је садржај објекта тако да су све промене на њему биле резултат, односно веома логична последица, нове намене. Организација унутарњег простора, уколико је била као код осталих типичних цркви брвнара, троделна, са олтаром, наосом и припратом, новом је наменом измењена. Данас је тешко претпоставити да је ранији простор био, као код других сличних цркава, засведен шашовцима полукружно, мада није сасвим искључено.

Иконостас. Конструкција иконостаса се састоји од два дрвена стуба који подупиру греду-тавањачу изнад иконостаса, једне хоризонталне греде у горњем делу иконостаса на висини 165 cm, од пода и дашчане преграде која дели олтарски простор од наоса. Иконостас је дуг 5,45 m., висина се не може тачно одредити јер недостају горњи делови конструкције где се налазило распеће. На левом и десном крају иконостас има два правоугаона отвора за бочне двери, које такође недостају. Централни отвор завршава се лучно и затвара се царским дверима (72×147 cm).

У средини олтарског простора позади царских двери налази се камени блок — база часне трпезе, који са предње стране има следећи запис уклесан у камену:

1827 = АВ = 12 ДЕНЬ
 СЕИ ТРАПЕЗЪ ВОЗДВІЖЕ:
 РАДОСАВ ШИЛОШЕ(ВИЧЪ)
 ЖІ ЗА Д МЕ:
 ЗАДЪТЦЕ: ІЕРЕМ ДАМЪ:
 ШИЛОСА...

На средини хоризонталне греде иконостаса изнад царских двери налазе се два резбарена дрвена бојена и позлаћена конфронтрана змаја, међу којима је медаљон — изнад кога је стајало распеће. Испод резбарених змајева налазе се симетрично смештена два свитка израђена од даске и бојена белом бојом, са записом тешко читљивим.

Иконе које су некад припадале иконостасу цркве, чувају се једним делом у самој брвнари, док је други део пренет у цркву села Дрена.⁶⁷ Ликовном анализом самих икона и њиховим упоређивањем са постојећим сликарским делима из првих деценија XIX века очуваним у другим црквама у Србији дошли смо до закључка да иконостас представља рад Јеремије Михајловића, српског зографа из доба Карађорђа, који је у ово време насликао низ иконостаса и појединачних дела.⁶⁸

1. Царске двери, темпера на дрвету, величине 72×142 cm, са већ раније цитираним записом приложника Николе Васића из 1818. године. На црној позадини двери насликано је шест овалних медаљона са сликарним рокајним оквирима биљних мотива. У два нешто већа средња медаљона насликана је сцена Благовести (лево — стојећа фигура Богородице у полупрофилу поред пулта са књигом у руци, десно — фронтална фигура арханђела Гаврила). У горњим медаљонима насликани су јеванђелисти — св. Матеј и св. Јован, у доњим — св. Лука и св. Марко (Сл. 37).

2. Исус Христос, темпера на дрвету, величине 53×76 cm., насликан је на рокајном престолу, у архијерејској одежди, са круном на глави и раствореном књигом у левој руци, док десном благосиља. Сликани слој је на више места оштећен

3. Богородица са Христом, темпера на дрвету, величине 52×76 cm, насликана је у седећем ставу на престолу, са круном на глави, малим Христом у десној руци, док јој лева испружена рука држи крин. (Сл. 38).

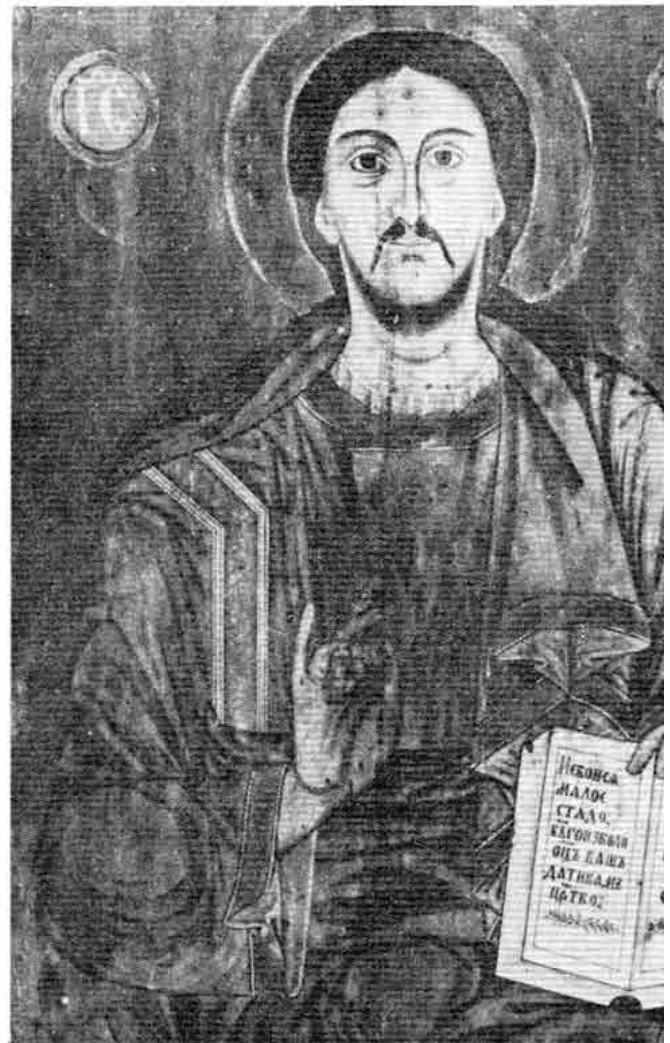
4. Св. Георгије на коњу, (Сл. 39) темпера на дрвету, величине 40×65,5 cm.

Другу групу чине четири престоне иконе са почетка XIX века, рад непознатог зографа, које су вероватно припадале старијој орашачкој цркви:

5. Исус Христос, темпера на дрвету, величине 61×84 cm, насликан је у фронталном ставу (2/3 фигуре), са отвореном књигом

на крилу коју придржава левом руком, док десном благосиља. И поред неукости у моделирању облика, лик је сликан са сигурношћу, топлим лазурним бојама, са наглашеним графицизмом у цртежу. Христ је обучен у ружичасти хитон и плави химатион, бордуре су црвене и жуте, имитирају златно ткање са белим бисерима (сл. 40).

6. Богородица са Христом, темпера на дрвету, величине 62×83 cm, насликана је у полупрофилу са малим Христом у нару-

Сл. 40. — Непознати зограф, Исус Христос, престопа икона, око 1820, Орашач

Fig. 40 — Peintre inconnu, Jésus Christ, icône principale, vers 1820, Orašac

чју, држећи га левом руком, док је десна пружена према детету. Богородица је обучена у зелени хитој и светлоружичасти химатион са бордурама које имитирају

златно ткање са драгим камењем. Христ је обучен у белу кошуљицу, а огрнут је у јарко црвену драперију. У левој руци држи затворену књигу, ослањајући се на лево колено, док десном руком благосиља. (Сл. 41).

7. Св. Јован Крститељ, темпера на дрвету, величине 60×83,5 cm, насликана је у три четврти профила, скрштених руку на грудима, држећи левом руком свитак са текстом: *Покайтеся близи бо са царство*

Сл. 41. — Непознати зограф, Богородица са Христом, престопа икона, око 1820, Орашац

Fig. 41 — Peintre inconnu, La Vierge avec le Christ, icône principale vers 1820, Orašac

небеског“. Обучен је у мрку доњу одећу од камиље длаке, притегнут у струку појасом, преко десног рамена му је пребачен тамнозелени огртач. Лице му је дугуљасто,

младо, са кратком брадом и расутом косом по плећима. У доњем левом углу насликан је суд у коме се налази одсечена Јованова глава.

8. Св. Никола, темпера на дрвету, величине 60×83,5 cm, насликан је фронтално у архијерејском оделу, десном руком благосиља, левом (испод драперије) придржава затворену књигу. Изнад св. Николе у левом углу је насликан Христ, у десном — Богородица.

Трећу групу чине иконе које је 1840—1843. године насликао за орашачку цркву сликар Никола Јовановић (који је у ово време израдио иконе за брвнару у Вранићу) и који се и на орашачким иконама потписао на сличан начин.

9. Вазнесење Христово, темпера на дрвету, величине 69,5×89,5 cm. рађено доста грубо, са грешкама у пропорцијама и скраћивању фигура. У доњем делу иконе налази се запис приложника и потпис сликара:

Ово изобразені(е) Вознесеніе Хрѣтово приложій рабѣ вожій Живанѣ Михайловичѣ кметѣ и жителѣ села Дрена храмѣ Орашском за свой и своихѣ вѣчннї споменѣ годинѣ Гднѣ 1840 априла 14-го.

М: Никола Іванн(о)ви(ч)ѣ.

Икона има оригиналан резбарени рам, који је позлаћен и обојен наизменично плавом и црвеном бојом.

10. Сабор светих арханђела, темпера на дрвету, величине 69,5×98,5 cm. У пејзажу насликане су стојеће фигуре арханђела Гаврила и Михаила, између фигура држе медаљон са ликом младог Христа. Икона је јако оштећена, на више места је отпао сликани слој, посебно партије лица и ногу. Запис уз доњу ивицу иконе доста је добро очуван:

Сеин іконѣ үсерсвога Даница сүпрѣга Франка Радиковиѣ жителѣ орашскогѣ кмета предүшү Матею, Іван, Іванѣ, Живани своіой деци за вѣчнннн споменѣ 1843 лето.

Никола Іванновѣ.

Има оригиналан резбарени рам као и претходна икона.

11. Св. Алимпије Столпник, темпера на дрвету, величине 60×89 cm., насликан је на стубу (фронтална фигура до појаса), у монашком оделу, са ручним крстом у левој

руци и отвореном шаком према гледаоцу, са бројаницама које висе уз руку. У доњем левом и десном углу налази се запис:

Сию іконѣ приложи цркви врашачкой Мир...
за здравлѣ фамиліе С: и за вечнй споменъ
Измолова Никола Іванновъ.

12. Св. великомученик Георгије, темпера на дрвету, величине 60×98 cm. У доњем делу иконе налази се запис приложника:

Сей Іконѣ усерствова Филипъ Івановиѣ
жителъ села Дрена, приложи за здравле свое
фамиліе своих спомен 1842 год.

У брвнари се чувају и неки предмети црквеног инвентара, као што су:

1. Два свећњака од кованог гвожђа, (висине 150 cm), са три увијене ноге и стубићем који носи у горњем делу мањи тањир за свећу. Свећњаци су израђени у првој половини XIX века.

2. Два дрвена свећњака која су стојала испред иконостаса, са горњим делом у облику стуба чији је крај окован лимом, а цела површина украшена сликаном декорацијом биљних мотива, са представом Богородице са Христом у наручју (на другом стубу је представљен Јован Крститељ) и главама анђелчића. Стубови су израђени око средине прошлог века. Висина око 155 cm, пречник стуба 10 cm.

3. Налоњ од грубо тесаног дрвета, са горњом плочом која има ниску оградицу украшену резбареним геометријским мотивима.

4. Свећњак од дрвета једноставног облика, са тањирећем за једну свећу. Израђен је у другој половини XIX века.

5. Дрвена плоча са урезаним записом о обнови цркве (1922) који је урезан на уоквиреној правоугаоној површини украшеној бордуrom састављеном од геометријских и стилизованих биљних орнамената.

РИПАЊ

Прве податке о рипањској цркви налазимо у архивским документима који потичу из канцеларије кнеза Милоша: Живко Михаиловић шаље из Рипња 7. јула 1820. године писмо кнезу Милошу у Крагујевац у коме јавља о току радова на подизању

Сл. 43. — Непознати зограф, Св. Никола, престоно икона, 1824, Рипањ (Слика десно, горе)

Fig. 43 — Peintre inconnu, Saint Nicolas, icône principale, 1824, Ripanj (Fig. droite en haut)

Сл. 44. — Непознати зограф, Богородица са Христом, престоно икона, 1824, Рипањ (Слика десно, горе)

Fig. 44 — Peintre inconnu, La Vierge avec le Christ, icône principale, 1824, Ripanj (Fig. droite en haut)

Сл. 42. — Црква брвнара у Рипњу (фотографија из 1882)

Fig. 42 — L'église en rondins de bois à Ripanj, (photographie de l'année 1882)

Сл. 45. — Непознати зограф, Св. Јован Крститељ, престоно икона, 1824, Рипањ (Слика десно доле)

Fig. 45 — Peintre inconnu, Saint Jean Baptiste, icône principale, 1824, Ripanj (Fig. droite, à bas)

Сл. 46. — Царске двери, Рипањ (Слика десно, доле)

Fig. 46. — Portail central, Ripanj (Fig. droite, à bas)

цркве и тражи даље инструкције.⁶⁹ Из очуване преписке сазнајемо да је рипањска црква подигнута као Милошева задужбина, он је финансирао њену изградњу и набавку црквене опреме. То се види из другог писма Живка Михаиловића (од 14. септембра 1820. године) упућеног Николи Николајевићу у Крагујевац. У писму се даје „на знање како ће Црква бити готова до 26. септемврија“ и поставља питање набавке црквених ствари („окрута служећег“).⁷⁰ У писму се

тељство, Г. Милош, који је сопственим трошком дао водрузити“⁷¹

И други извори из прве половине XIX века помињу рипањску цркву, наводећи да је мала, дрвена, од слабог и трошног материјала, подигнута између 1816. и 1819. године трошком кнеза Милоша.⁷²

Срећом, у црквеној архиви сачувана је фотографија ове цркве из 1882. године (Сл. 42), на којој се могу доста јасно видети поједини архитектонски детаљи, као и цело-

Сл. 47. — Царске двери, Благовести (деталј), 1830, Рипањ

Fig. 47 — Portail central, l'Annonciation (détail), 1830, Ripanj

помиње и учитељ, „који ће попи помагати у цркви“, али се не дају подаци о изгледу и начину градње цркве. У том смислу драгоцене податке даје Јоаким Вујић у свом „Путешествију по Србији“, у коме даје опис рипањске цркве:

„Село Рипањ. У овом селу јест једна мала от дрва, нова начињена црква. Храм цркве јест Вознесеније Христово, а основатељ ове цркве јест Јего Књажеско Сија-

купна спољна обрада цркве. Црква-брвнара, каквих је било више у централној Србији,⁷³ имала је каменом озидани сокл, висине око 1 m. Осим тога, каменом је био обрађен и јужни портал, који се лучно завршавао, као и један део јужног зида око самог портала. Црква је издужене основе, приближних димензија 6×15 m, са полигоналном апсидом на источној страни и полукружним тремом на западној. Високи и

стрми кров, са ублаженим нагибом широке настрешнице, заобљен је на ужим странама и покривен шиндром.

Унутрашњост цркве била је вероватно обрађена на начин који је карактеристичан за ову врсту црквених грађевина. Судећи према величини цркве, облику крова, распореду прозорских отвора и другим елементима, може се претпоставити да је црква имала одређену припрату са хором изнад ње, а таваница је била засведена ужебље-

Сл. 48. — Бочне двери, арханђел Михаил (детал), 1830, Рипањ

Fig. 48 — Portail latéral, l'Archange Michel, (détail) 1830, Ripanj

ним шишавцима, њено теме је било на висини 5,5 m. Стари иконостас, чији облик и димензије потврђују овакве претпоставке, сачуван је скоро у потпуности и сада се налази у новој цркви:

Прва зона састоји се од престоних икона и двери: 1. Св. Ђорђе на коњу, 2. Св. Сава, архиепископ српски, 3. Св. Никола (Сл. 43), 4. Богородица са Христом (Сл. 44), 5. Исус Христос, 6. Св. Јован Претеча (Сл. 45), 7.

Св. Симеон Мироточиви и 8. Св. Димитрије на коњу.

Царске двери (Сл. 46 и 47) су обрађене у позлаћеном дуборезу барокних биљних мотива, који уоквирују 11 медаљона. У два већа централна медаљона насликане су Благовести (на левом крилу — арханђел Гаврил, а на десном — Богородица). Изнад Благовести симетрично су распоређена четири мања медаљона са представама јеванђелиста: на левом крилу — Св. Јован, св. Марко, на десном — св. Матеј и св. Лука. На врху двери, на месту крста налази се дуборезом богато украшен медаљон са представом Христа. У доњем делу двери, у четири једнака простора у облику слепих аркада, насликане су фигуре светитеља — св. Василија Великог, св. Јована Златоустог, св. Григорија Богослова и св. Николе.

Бочне двери нису украшене резбаријама, већ само сликаном декорацијом састављеном од цветних мотива. На северним дверима приказана је стојећа фигура арханђела Михаила (Сл. 48). Икона има грчке сигнатуре из 1830. године. Поред тога, уз леви руб иконе налази се запис приложника из исте године, који гласи:

Гдѣ Їисѣ хрѣте сѣе Бжїй сѣа и помилуї
рѣа твоегѣ Кнѣза Сѣрвскагѣ Господара
Милоша Сѣреновића сѣпрѣг и чад и братїю Сѣгѣ.
Сїе приложи Милосав Илїчѣ
жите(л) села Рипна 1830.

На јужним дверима насликана је стојећа фигура архиђакона Стефана. У доњем делу иконе, на белој позадини, написан је запис приложника, који је због оштећења бојеног слоја доста нечитак, али је по садржини сличан горњем запису.

Изнад царских двери налази се већа композиција која представља Силазак светог духа, а лево и десно од ње (у две зоне) распоређене су иконе истих димензија. У доњој зони су празничне иконе — Крштење, Рођење, Благовести, Ваведење, Сретење, Рођење Богородице, Васкрсење, Преображење, Васкрсење Лазарево, Успење Богородичино, Улазак у Јерусалим и Вазнесење. У горњој зони су иконе са представама 12 апостола. На врху иконостаса су четири овална медаљона; у два бочна су представљене сцене Оплакивања Христа и Васкрсење Христово, док су у два средишна (испод крста са Распећем) насликани — Богородица и св. Јован.

У сликарском погледу иконостас није јединствен, већ се на њему могу уочити дела руку различитих зографа. Царске двери, према специфичним особинама сликарског поступка (мешавина поствизантијских традиција и барокних форми, употреба злата, графицизам у обради драперија, топао колорит и релативна солидност занатске изведбе), могу се са доста сигурности приписати Јањи Молеру.⁸ Засебну целину чине престоне иконе, рад непознатог зографа из 1824. године. Као најближе паралеле њима би одговарале две иконе из Остружнице које је радио молер Ристо Николић.⁹ Сличност је заправо велика, како у симетричности и декоративности композиције, фолклорним елементима (цвеће на одежди) и наглашеној стилизацији облика, тако и у понављању одређеног типа ликова, строгом фронталитету поза лишених покрета и потпуном одсуству треће димензије.

Изузетак чине две престоне иконе — Исус Христос и Богородица са Христом — које се издвајају својим квалитетом. Њихов аутор је могао бити и школован сликар, дошљак „из прека“ или домаћи мајстор који је занат учио угледајући се на пречанске сликаре. Пада у очи мека моделаџија облика, усклађен колорит и изузетно зналачки обрађене драперије, које су распоређене у финим ситним наборима, пратећи анатомију фигуре. На тамнијим тканинама рефлекси су изведени златном бојом. На икони Христа уочљив је покушај одвајања планова ради постизања дубине слике. Уз доњи руб иконе, исписан на белој позадини, налази се ктиторски запис кнеза Николе Станковића:

Гдн Исѣ хрѣте снѣ Бжїѣї сїси и помилої раба Твоегѣ кназа Сербскагѣ Господара Милоша Свѣрѣновића сѣпрѣгѣ и чадѣ и вратию Сгѣ. Приложи Кнезѣ Никола Станковићѣ лѣта 1824.

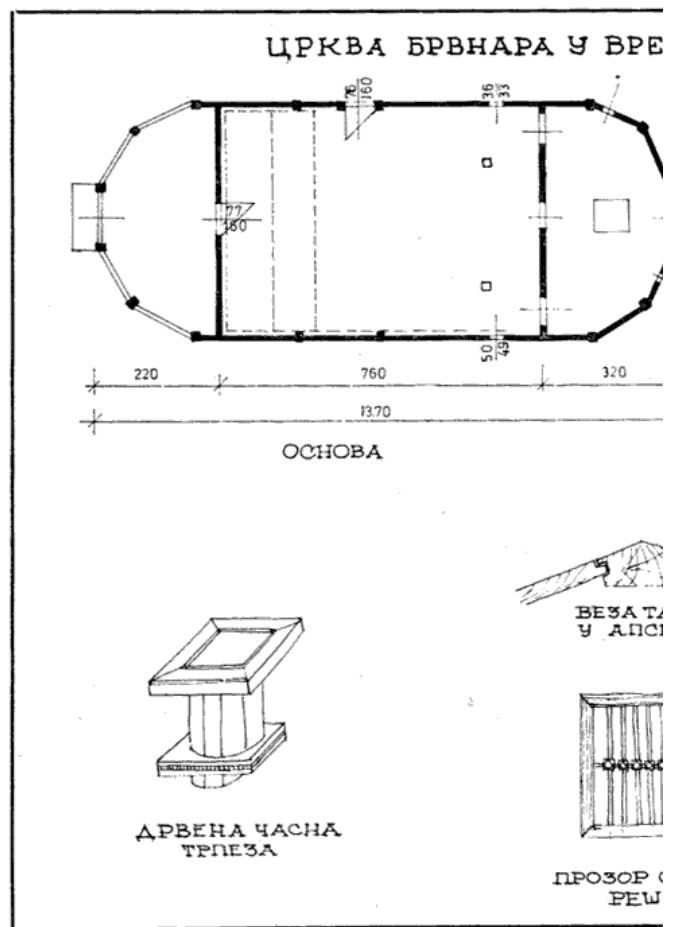
Сличан запис налази се и на Богородичиној икони коју је приложио кнез Живко Михаиловић:

Прѣстаѣ Бїцѣ Сїаси и помилої раба твоегѣ Кназа Сербскагѣ Господара Милоша Свѣрѣновића сѣпрѣгѣ и чадѣ Сгѣ.

Приложи кнезѣ Живко Михаиловићѣ лѣта 1824.

Бочне двери радили су цинцарски мајстори 1830. године, док су иконе у горњим зонама (празничне иконе и иконе апостола) дело руку домаћег зографа из истог времена.

Од старог црквеног инвентара очувана су још: два свећњака од кованог гвожђа, висине 155 cm, рађена у првој половини прошлог века, затим дарохранилница са насликаним распећем и малим овалним иконама Богородице и Св. Јована и један сребрни путир рађен у духу класицизма са елементима барока, рад непознатог мајстора, са угравираним грчким записом уз руб стопе, уз кога сазнајемо да је путир израђен „прилогом и бригом пресветог архимандрита и трошком пречасног Симеона“.

Сл. 49. — Црква брвнара у Вреоцима, изглед са северозапада

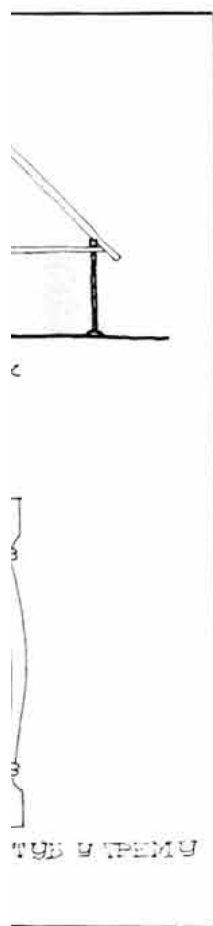
ВРЕОЦИ

Село се помиње у историјским изворима још од прве половине XVI века. У турском попису влаха Београдске нахије из 1528—30. године међу осталим насељима помиње се и село *Врелца* које је тада имало 17 домова. Исто село се спомиње и у изворима из каснијих епоха.⁷⁴ Неколико записа на једном Србљаку штампаном у Београду

1861. године, а који се данас чува у новијој сеоској цркви, садрже занимљиве податке о историји села и црквама које су у њему некад постојале. Ове забелешке написао је „Живојин М. Поповић, својеручно, парох врелачки, 1 септембра 1894. године“. Према овом извору, Вреоци су имали неколико старих цркава, међу којима и три брвнаре подигнуте у разним временским периодима током XVIII и почетком XIX века.

Прва црква брвнара била је подигнута у XVIII веку на месту званом Милетића

Турци су је спалили до темеља 1813. године. Трећа, данас постојећа брвнара⁷⁵ била је саграђена, према белешкама Живојина Поповића, 1815. године. Налазила се нешто северније од претходног места и била је посвећена Ваведењу Богородице. Цркву је осветио митрополит Петар Јовановић. Поузданији извори наводе 1817. годину, као годину подизања садашње брвнаре.² У прилог овом нешто каснијем датовању говоре архивски подаци из времена кнеза Милоша. Наиме, у списку новосаграђених хра-

— *L'Eglise en Vreoci, vue du é nord-ouest*

Сл. 50. — Црква брвнара у Вреоцима, основа, пресеци, детаљи, (цртеж)

Fig. 50 — *Eglise en bois de Vreoci, la base, les sections, détails (dessin)*

кључ, на обали реке Луковице. Забележено је такође да је свештеник из ове цркве кренуо 1785. године са Хаџи Рувимом у Јерусалим. Брвнару су Турци спалили крајем XVIII века. Житељи села убрзо подижу нову цркву „од обле грађе“, на скривитом месту у густој шуми „код Церова потока“. Као многе сличне цркве из овог раздобља, ни ова није била дугог века. Доживела је исту судбину као и претходна брвнара —

мова у Србији из 1832. године, међу црквама у колубарској капетанији наводи се да је „у Вреоци храм... саграђен 1817. године.“⁷⁷ Према натписима уклесаним на каменом свењјаку који се налази испред иконостаса и округлој амвонској плочи, црква је вероватно поправљена 1840—45. године.

Брвнара у Вреоцима припада развијенијем типу цркава ове врсте. То је једнобродна грађевина чији је основни облик из-

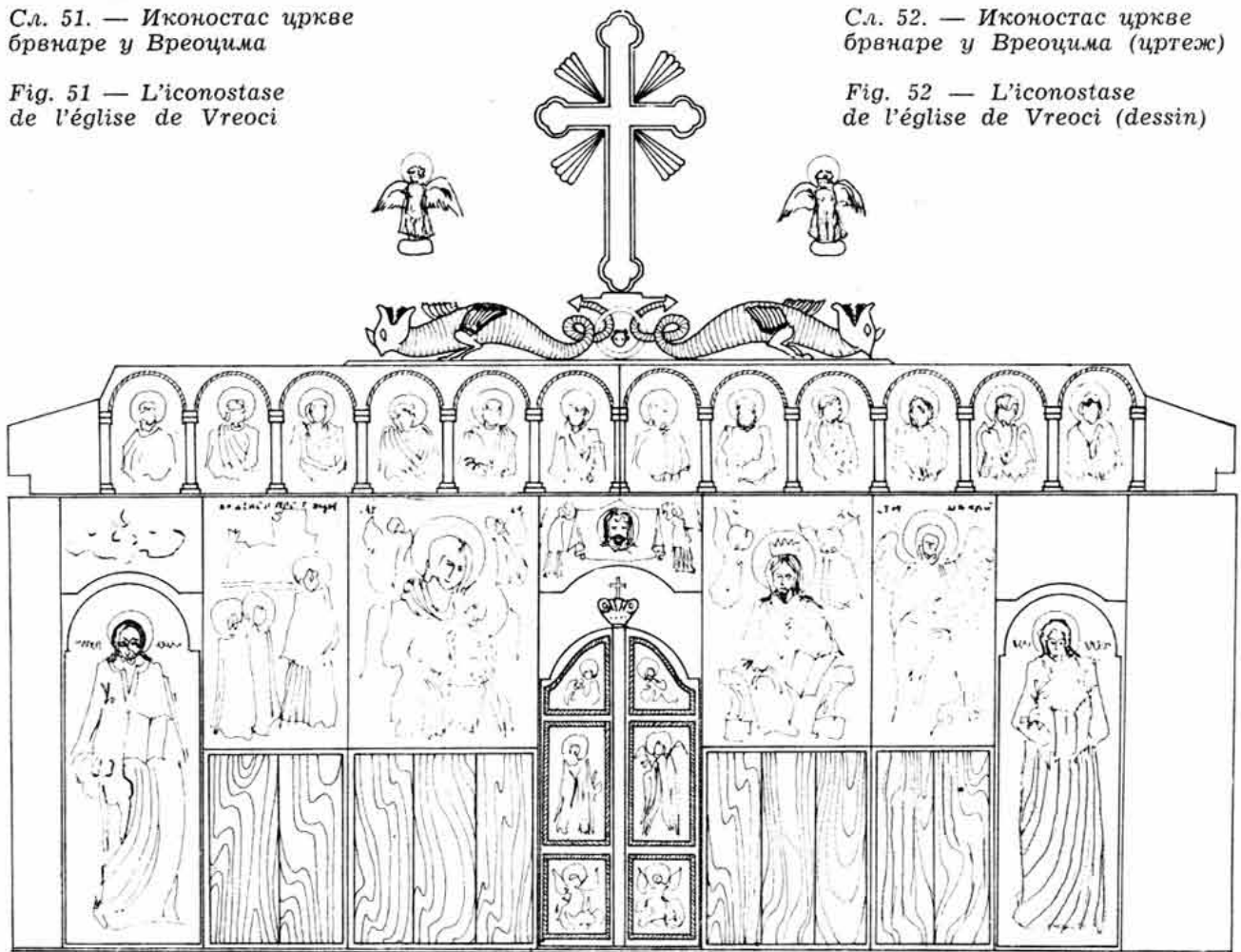

Сл. 51. — Иконостас цркве
брвнаре у Вреоцима

Fig. 51 — L'iconostase
de l'église de Vreoci

Сл. 52. — Иконостас цркве
брвнаре у Вреоцима (цртеж)

Fig. 52 — L'iconostase
de l'église de Vreoci (dessin)

дужени правоугаоник са полигоналним олтарским делом на источној страни коме одговара исти облик отвореног трема на западној страни брвнаре. (Сл. 49). Величином своје основе (унутрашња ширина брода износи 5,60 m. а целокупна дужина 13,80 m.) она спада у брвнаре средње величине. Простор је подељен у три основна дела — олтарски део, наос и отворени трем. Кровна конструкција је претрпела неке измене, вероватно приликом поправки цркве 40-их година прошлог века или касније. Црква

Што се тиче зидова и њихове конструкције, они су оригинални и нису претрпели веће измене. Приликом подизања зидова примењен је систем вертикалних стубаца, дебљине око 22 cm, жљебљених са обе уже стране. Између стубаца, уденуте у њихове жљебове, у хоризонталном низу углављене су талпе дужине око 190 cm, ширине око 40—50 cm и дебљине око 5 cm. Исти систем је примењен и на полукружним, односно преломним зидовима. Црква има два улаза — западни и северни, без дуборезних укра-

Сл. 53. — Непознати зограф, Богородица са Христом, престопа икона, око 1820, Вреоци

Fig. 53 — Peintre inconnu, La Vierge avec le Christ, icône principale, vers 1820, Vreoci

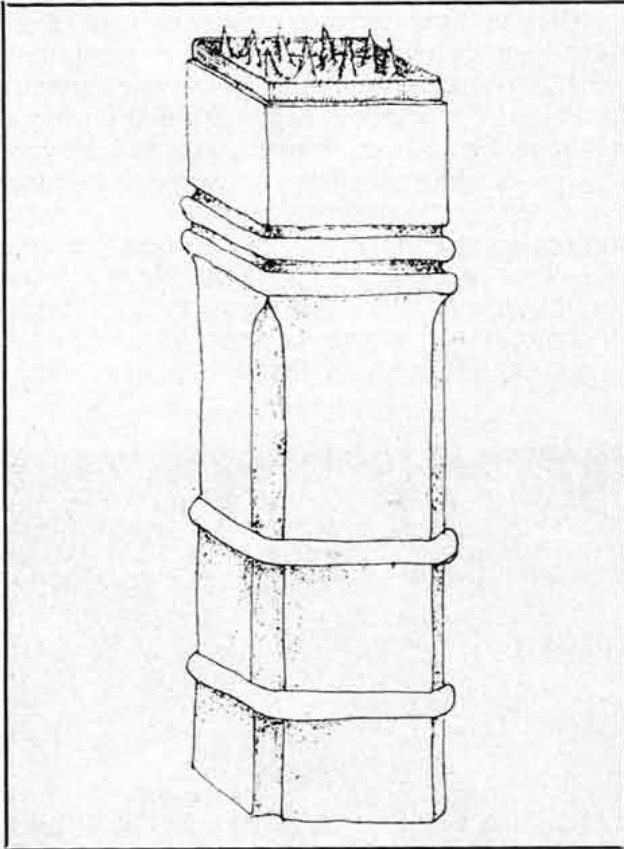
је првобитно некад имала припрату са хором над њом, што се да закључити на основу сачуваног жљеба на тавањачи и таванице у западном делу наоса. Измењен је и кровни покривач. Уместо некадашње шиндре, сада се на крову налази цреп. Целокупна висина наоса, од пода до слемена достиже 5,50 m. (Сл. 50)

Сл. 54. — Непознати зограф, Исус Христ, престопа икона, око 1820, Вреоци

Fig. 54 — Peintre inconnu, Jésus Christ, icône principale, vers 1820, Vreoci

са, са једноставним дрвеним вратима састављеним од талпи дебљине 5 cm. Прозори су квадратни, са дрвеним решеткама. Трем има новију ограду, док су стубови који носе кровну конструкцију трема оригинални, складних пропорција и fine обраде. У олтарском простору, на северној страни зида причвршћена је мала полукружна конзола

Сл. 55. — Камени свећњак испред иконостаса у цркви брвнари у Вреоцима

Fig. 55 — Chandelier en pierre devant l'icostase de l'église à Vreoci

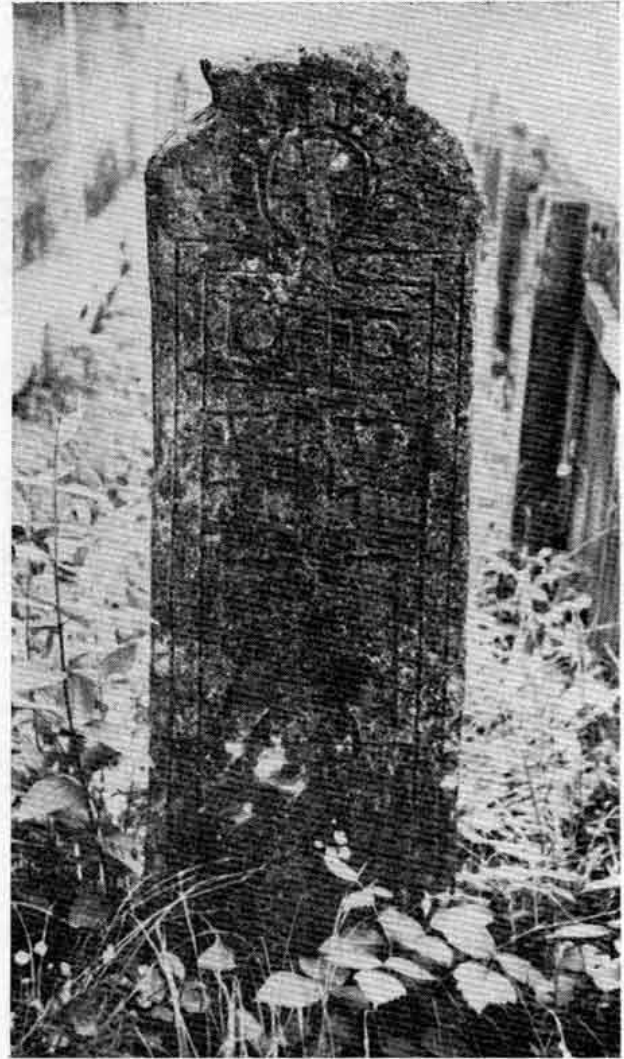

Сл. 56. — Камени амвон, 1845, Вреоци

Fig. 56 — Bénitier en pierre 1845, Vreoci

— жртвеник, а у средини се налази ниска дрвена часна трпеза.

Иконостас (Сл. 51 и 52) украшен је иконама насталим очигледно у време подизања цркве. Иконе које су се налазиле у соклу нису се сачувале. На царским дверима, украшеним плитко резаним дуборезом сти-

Сл. 57. — Надгробни споменик из 1823, Вреоци

Fig. 57 — Pierre tombale de 1823, Vreoci

лизованих геометријских облика, насликане су у средишњем правоугаоном делу Благовести (на левим крилима стојећа фигура Богородице са пејзажом и архитектуром у позадини, на десним крилима стојећа фигура арханђела Гаврила), док су у четири преостала дуборезом уоквирена дела представљени јеванђелисти. На северним бочним дверима насликана је у фронталном ставу фигура архиђакона Стефана, на јужним — фигура св. арханђела Михаила. Зо-

на престоних икона састоји се од четири иконе неједнаке ширине: Ваведње Богородице, Богородица са Христом у наручју на престолу (Сл. 53), Исус Христос на престолу (Сл. 54), св. Јован Крститељ (стојећа фигура). Изнад царских двери насликан је Христов лик на убрусу. Изнад северних — Св. пророк Илија, изнад јужних — Недремано око. Горњу зону чине попрсја апостола представљена у фризу сликаних аркада, на две хоризонтално састављене даске величине 2,50×0,60 m. Изнад средишњег дела иконостаса налазе се два симетрично постављена резбарена и бојадисана змаја, велики крст са насликаним распећем, и две фигуре анђела који лебде на облацима са обе стране распећа.

Испред иконостаса налазе се два масивна укопана у под камена свећњака, (сл. 55) висока 130 cm, правоугаоног пресека 28×31 cm. Свећњаци имају грубо исклесане профиле и нечитак натпис из 1840. године. Између свећњака, наспрам царских двери укопана је округла амвонска плоча (пречника 83 cm) са уклесаним орнаментима (гајтан, розета) и натписом из кога сазнајемо да је амвон приложио Милија Лазаревић 1845. године, Осим тога у плочи су удубљене две површине у облику стопала. (Сл. 56).

Од појединачних икона очуван је само један потписани рад зографа Јеремије Поповића из 1842. То је икона Исуса Христа, сликана веома грубо и неуко, темпером на дасци, величине 47×75 cm. У доњем делу иконе налази се запис иконописца:

Изобрази Србина Поповића живописецъ 1842
лѣт.

Други предмети старог црквеног инвентара нису очувани. У црквеној порти уз северни зид цркве, ближе олтарском делу, налази се надгробни споменик из 1823. године (Сл. 57). На источној страни споменика уклесан је орнамент симболичне садржине, док је на супротној, западној страни уклесан натпис:

Здѣ почиваетъ раба бжл
мати попа Іліе Милаица
поживи 70 лѣта
престави се 1823 марта 2

ВРАНИЋ

Село Вранић се помиње још у XVI веку. Године 1528 имало је 5 домова. Према каснијим пописима тај се број стално мењао,

тако да је 1436. године село бројило 13 кућа, 1460. године 7 кућа, а према другом попису из исте године — 10 кућа.⁷⁸

Постоји низ података који указују на постојање цркве у селу Вранићу у другој половини XVIII века. Сачуван је текст записа из једног рукописног зборника који је настао пре 1795. године,⁷⁹ у коме се наводи да је књига припадала попу Димитрију из Вранића, и да је неки Стефан покљонио цркви у Вранићу.⁸⁰ Поред тога, постоји предање у селу да је стара црква-брвнара постојала пре Првог српског устанка, на месту званом Окапина. Очувани су и неки предмети из њеног црквеног инвентара који имају записе дародавца из 1800. године.⁸¹ Крајем XVIII и почетком XIX века око ове цркве збивали су се догађаји везани за Кочину крајину и припремање Првог српског устанка. Ту су се састајали кнез Сима Марковић, Милисав Чамчија, Јанко Катић, Хаџи Рувим и друге истакнуте личности устанка.⁸² Из овог времена познат је и свештеник цркве у Вранићу Павле Поповић, „врсни Србин, борац за ослобођење народа и отечества свог за време устанка Карађорђа и књаза Милоша 1804. и 1815., одликовани члан народног суда преминуо 1816. године“ — како пише на његовој надгробној плочи у црквеној порти.

Године 1804. устаници су међу првим турским објектима спалили турски хан у Вранићу, који се налазио у близини старе цркве на месту Окапина. Турци су се осветили на тај начин што су оскрнављивали стару цркву из 1813. године.⁸³ По одобрењу кнеза Милоша и са благословом ондашњег митрополита Београдског Агатангела, становници села су 1823. године пренели стару цркву са оскрнављеног места на садашње, које се зове Црквени крај. Црква је доживела извесне преправке 1823. године и други пут, скоро један век касније — 1912. године, када је измењен цео горњи конструктивни склоп (свод, хор, стрми кров и др.).

На месту где се некад налазила првобитна брвнара (на имању Владимира Р. Поповића, потомка чувеног Павла Поповића) налази се очуван споменик подигнут старој цркви — „белег“ који је поставио још сам „Господар Павле“, а обновио поп Атанасије (сл. 58).

Црква-брвнара у Вранићу посвећена је Младенцима (култу 40 мученика). Сматра се да је њен данашњи основни облик из 1823. године,⁸⁴ мада је она, бар у извесним

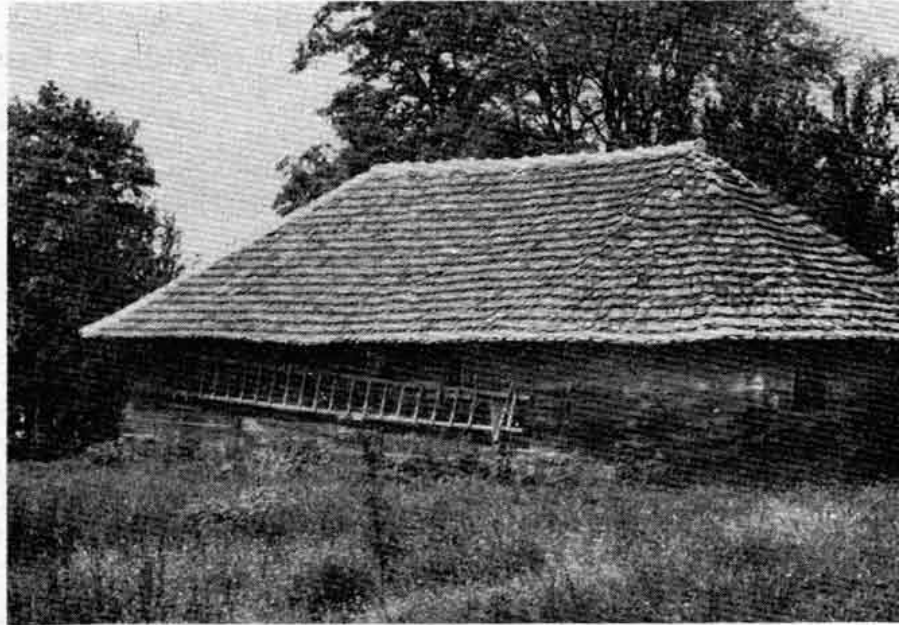
Сл. 59. — Црква брвнара у Вранићу, изглед са југоисточне стране

Fig. 59 — Eglise en bois de Vranić, côté Sud-Est

својим деловима, очигледно старија (сл. 59 и 60). Као градитеља брвнаре предање помиње неког Симу из Вранића.⁸⁵ Црква има правоугаону основу величине 14,6×6,7 m, која се на источном делу завршава седмоугаоном апсидом. Грађена је од храстових

Сл. 60. — Црква брвнара у Вранићу, изглед са источне стране

Fig. 60 — Eglise en bois de Vranić, vue orientale

Сл. 58. — Камени белег на месту где се налазила стара брвнара, Вранић (цртеж)

Fig. 58 — Pierre marquant l'emplacement de l'ancienne église à Vranić (dessin)

Сл. 61. — Црква брвнара у Вранићу, основа, пресеци, детаљи, (цртеж, слика десно на 135 страни)

Fig. 61 — Eglise en bois de Vranić, base, section, détails (dessin, fig. droite)

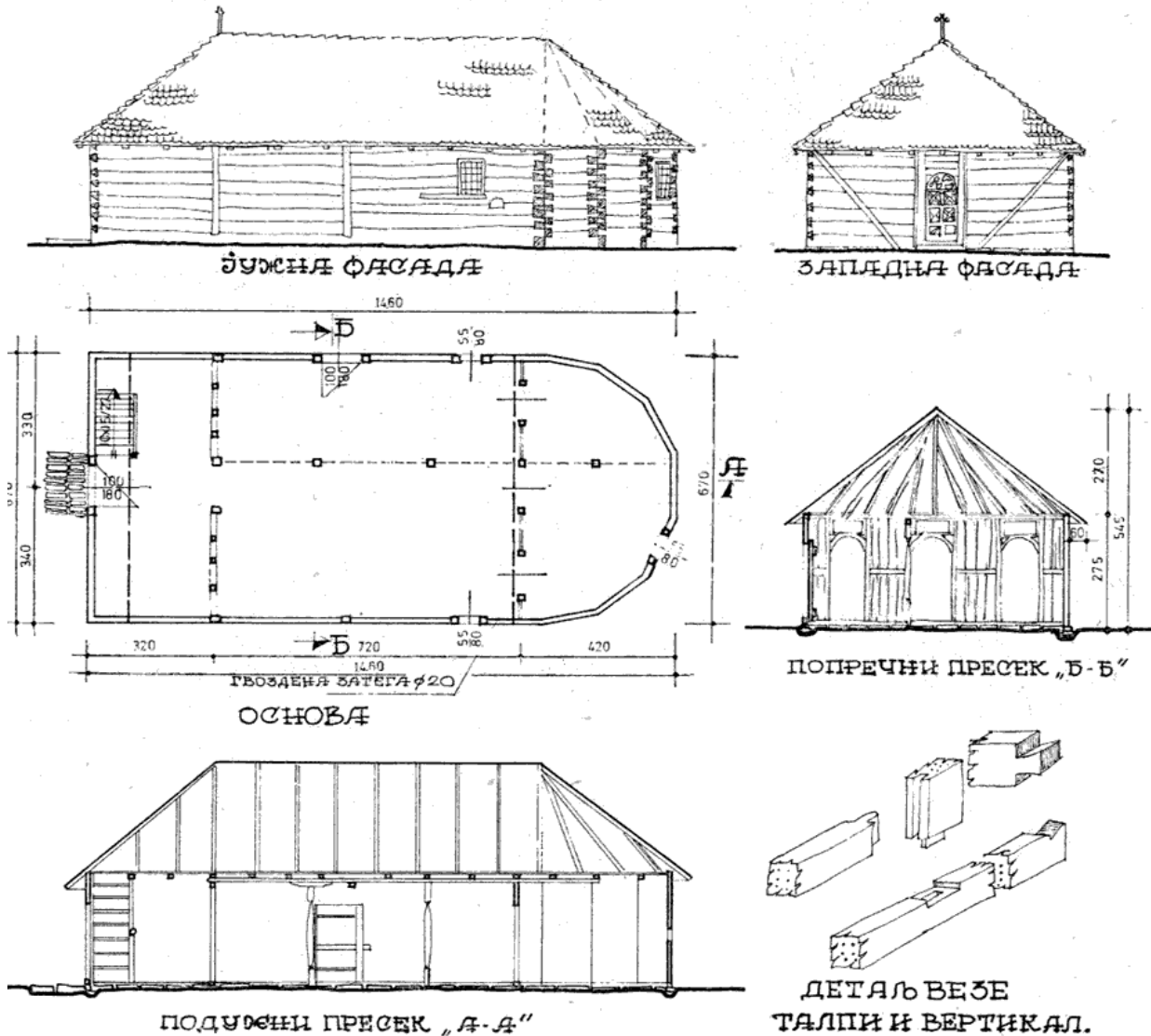
брвана. Унутрашњи простор је подељен преградом између припрате и наоса и олтарском преградом на три неједнака дела (Сл. 61). Првобитна брвнара имала је стрми кров покривен шиндром, која је 1912. године замењена бибер црепом. Кров је по-

стао знатно нижи, засведена таваница је уклоњена и замењена равном таваницом од шашовца. Уклоњен је првобитни хор који се налазио изнад припрате. Остало је само степениште које је водило из припрате на хор. Таваница се налази на висини

Преправке које су извршене на цркви умногоме су нарушиле њен аутентичан изглед, измениле њене првобитне пропорције.

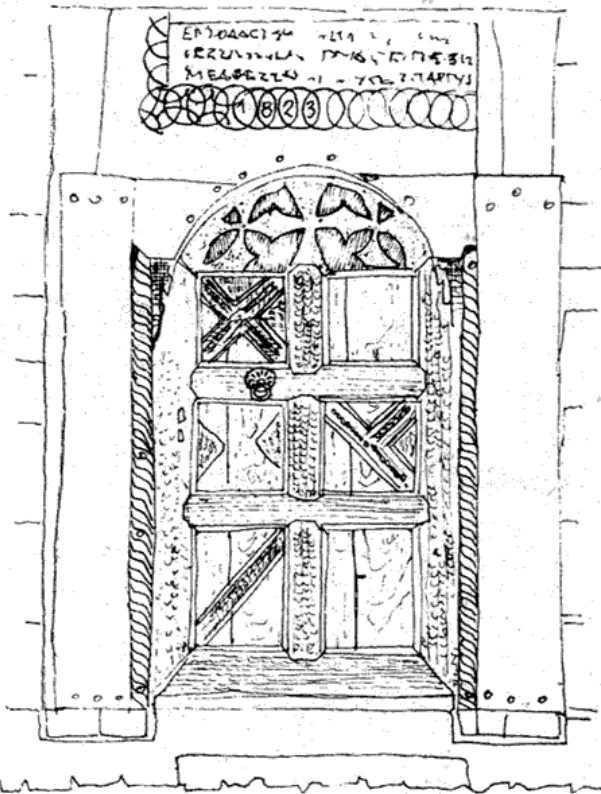
Црква има двоја врата — северна и западна, као и три правоугаона прозора са решеткама: два симетрично постављена

ЦРКВА БРВНАРА У ВРАЊИЋУ Р=1:100

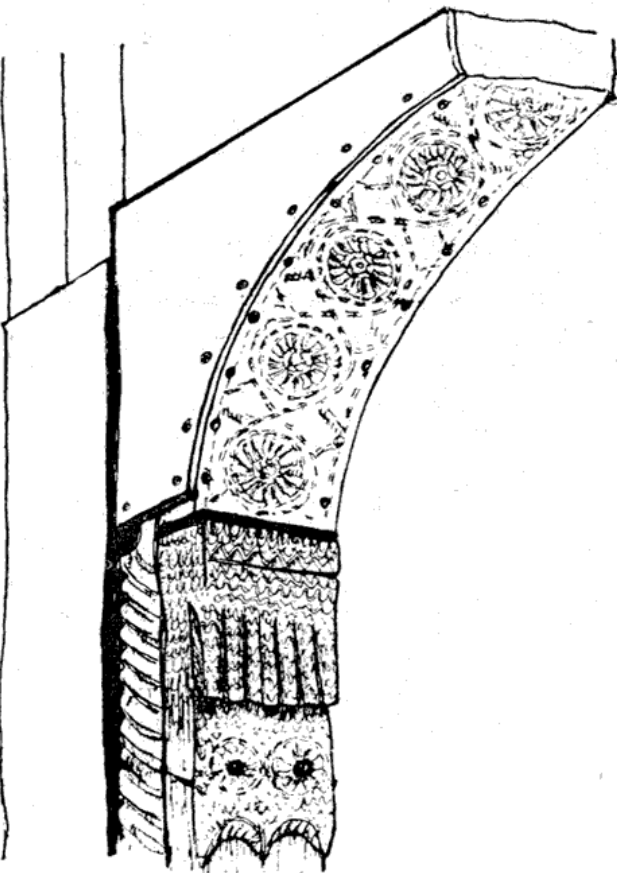

2,6 m и подупиру је ступци који су постављени у време када је засведена таваница замењена равном. Могуће је да је црква имала са западне стране и мали отворени трем, што представља један од карактеристичних елемената грађевина ове врсте.

прозора у наосу (са северне и јужне стране) која осветљавају иконостас и један прозор у апсиди који не стоји у осовини брвнаре већ је оријентисан према југо-истоку. Западна врата су посебно обрађена (сл. 62 и 63). Она су лучно засведена и по-

Сл. 62. — Западна врата, Вранић (цртеж)
Fig. 62 — Portail occidental, Vranić (dessin)

Сл. 63. — Западна врата, (деталј довратника и лука), (цртеж)

Fig. 63 — Portail occidental (détail du chambranle et de l'arche), (dessin)

дељена у шест квадратних поља, по два у сваком реду. Поља су испуњена паркетажом сачињеном од профилисаних дасака укрштених по дијагонали и троугластих елемената. Све површине укрштене су резбареним орнаментом у облику таласасте линије, ужета, крста, розете. Бојена орнаментика допуњује рељефне украсе. Сви ови украси и детаљи, спојени у једну живу целину, стварају присан, ведар и неконвенционалан изглед. Изнад врата налази се натпис из 1823. године, писан на дрвету црвеном бојом (сл. 11), који гласи:

Благословеніемъ же. и мѣтрополитомъ.
Ягадагела. Донзволеннемъ. великаго. кня
Милоша. началника: серскаго: парохъ.
нерей Яданасіе
1823.

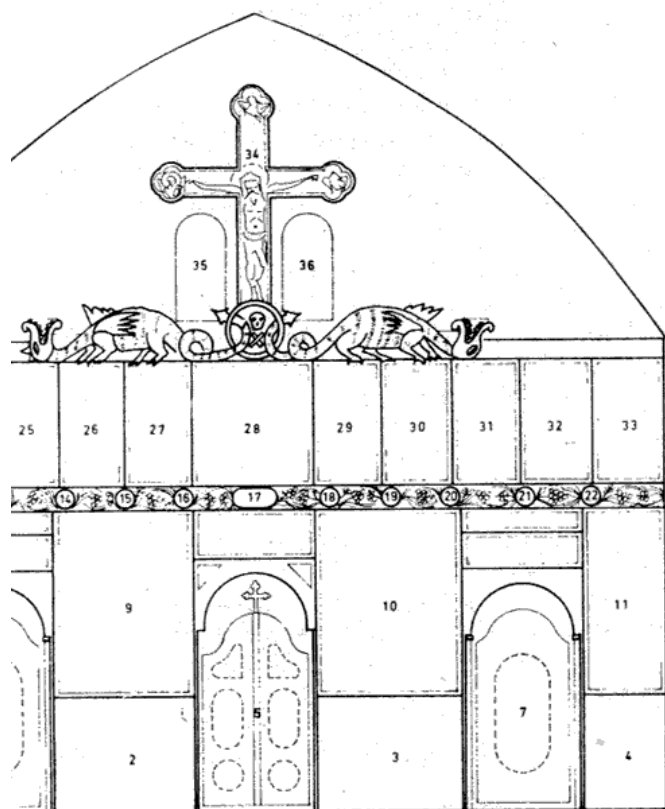
На зидовима састављеним од брвана могу се уочити и првобитни мањи отвори за-сечени у брвну, који се у горњем делу лучно завршавају, величине 30×17 см, што указује на то да су садашњи прозори са гвозденим решеткама пробијени касније. Првобитни мали отвори више одговарају сеоској дрвеној црквици и захтевима немирног времена у коме је она настала. У случају потребе, они су служили и као пушкарнице.

Начин градње брвнаре, обрада и спајање брвана изведени су са поступком који је карактеристичан за ову врсту архитектуре. Примена и обрада дрвета рађени су у складу са традицијама народног неимарства. Преграда између припрате и наоса цркве подсећа на аркаде које срећемо код средњовековних цркава моравске школе. Расушена брвна у преломима апсиде откривају нам начин на који је мајстор-градитељ постигао међусобну везу дрвених елемената.

Унутрашњост цркве обрађена је такође од дрвета, осим пода који је патосан циглом. Испод олтара уметнут је округли амвон исечен од белог камена. Уз северни и јужни зид прислоњена су седишта са наслонима, рађена од дрвета. У олтарском простору поред северног зида изграђена је дрвена проскомидија у облику балдахина са пирамидалним кровом, украшена резбареним и бојеним орнаментима на исти начин како је то изведено на западним вратима.

Услед спуштања крова и измене таванице, дошло је до промена у изгледу прво-

битног иконостаса из 1828. године. Наиме, горњи део иконостаса је скинут, а његова дрвена конструкција пресечена на нивоу архитравне греде која је делила доњу зону престоних икона од горње зоне иконостаса, где се налазила икона Св. Тројице (изнад царских двери) са иконама 12 апостола. На врху иконостаса било је Распеће са две иконе (Богородица и Св. Јован). Сви скинути делови иконостаса, осим иконе Св. Јована Богослова, сачувани су и налазе се у новој цркви). Два велика резбарена и

Сл. 64. — Схема иконостаса цркве брвнаре у Вранићу (реконструкција)

Fig. 64 — Schéma pour l'icônostase de Vranić, (reconstruction)

обојена јарким бојама змаја украшавала су горњи део иконостаса. На основу сачуваних икона и украсних делова иконостаса може се извршити његова комплетна реконструкција (Сл. 64).

У соклу су били највероватније осликани панои, који нису сачувани. (У неким црквама-брвнарама овде су обично приказане старозаветне сцене).

Од престоних икона очуване су:

1. *Богородица са Христом на престолу*, темпера на платну кашираном на дрво, даску, димензија 85,5×112 cm. (сл. 65). У доњем делу иконе налазе се трагови записа: *Милостъ вашу...*

2. *Исус Христос на престолу*, темпера на платну кашираном на дрво, димензија 85×110 cm. Христ је сликан на исти начин као и Богородица: у седећој пози на стилизованом барокном престолу, са круном на глави, са два арханђела скрштених руку који су насликани у нивоу главе Христа. Лице и руке Хростове пресликане су касније, вероватно руком сликара Николе Јовановића, који је радио икону Св. Кузме и Дамјана 1841. године. У доњем делу престоне иконе налази се запис:

*Ъсердствова іеерей Ятанасіе
за здравіе Стеви, Іліа и своємү
дому. 7 = октврій 1828.*

3. *Четрдесет мученика*, темпера на платну кашираном на дрво, димензије 70×45 cm, рађена вероватно у исто време кад и престоне иконе. У горњем делу приказан Деизис, док су доле представљени 40 мученика, сликани доста грубо. Икона је на више места оштећена. Има профилисани рам украшен у угаоном делу резбареним цветним орнаментом.

На дасци која је по хоризонтали делила зону престоних икона и горњу зону у виду венца од насликаног лишћа и грочја, који се преплићу, насликано је 10 медаљона са представом пророка. У овалном медаљону изнад царских двери налази се запис:

*Благовені ктитори
и прилижише у стѣшѣ церковѣ
Брани, Моцаница, Барифѣ, Мислођи
Асенак, Баћевацѣ, Мелакѣ
швѣемѣ хотианомѣ 1828.*

Царске и бочне двери нису сачуване. Изнад царских двери и медаљона са записом налази се икона Св. Тројице рађена темпером на кашираном платну, димензија 66×76 cm, а са њене обе стране фигуре апостола; рађене темпером на дрвету, димензија 39×74 cm, и то: Св. Лука, Св. Петар, Св. Павле, Св. Јован, Св. Марко, Св. Тома, Св. Филип, Св. Јаков, Св. Матеј и Св. Андреја.

На врху иконостаса налазило се, као што смо раније рекли, распеће насликано

Сл. 65. — Непознати зограф, Богородица са Христом, престопа икона, Вранић

Fig. 65 — Peintre inconnu, La Vierge avec le Christ, icône principale, Vranić

Сл. 66. — Никола Јовановић, Св. врачѣ Кузман и Дамјан, 1841, Вранић

Fig. 66 — Nikola Jovanović, Saints Kuzman et Damjan, 1841, Vranić

на дрвеном крсту, димензија 139×100 см, са симболом јеванђелиста у краковима. Уз распеће су се налазиле две иконе — Богородица и Св. Јован. (Ова последња није сачувана).

Појединачне иконе које се данас чувају у црквама већим делом су настале у другој половини XIX века:

1. Богородица са Христом, темпера на дрвету, величине 37×47 см, рад непознатог зографа из прве половине XIX века. У горњем делу је насликано попрсеје Богородице са Христом у наручју. У Доњем делу у посебно уоквиреним просторима насликане су стојеће фигуре Св. Георгија (леви угао) и Св. арханђела Михаила (десни угао). Стилским одликама икона се везује за зографа који је радио иконостас.

2. Св. Никола, темпера на платну кашираном на дрво, величине 37×48 см, рад непознатог зографа из прве половине XIX века.

3. Св. Кузман и Дамјан, (сл. 66), темпера на платну кашираном на дрво, димензије 71×94 см, рад молера Николе Јовановића из 1841. године. Уз доњу ивицу иконе налази се запис дародавца и сликарев потпис:

Сио икону купи Илиа Радосавићъ жителъ вранићки: марта 28: го: 1841 лето.

Никола Јовановићъ молеръ.

4. Распеће Христово, уље на плеху, димензија 38×50 см, рад непознатог сликара из 1850. године. У доњем делу иконе налази се запис:

Сио иконъ приложи Ђврдѣ Ђонѣ 1850 лѣта.

5. Св. Ђорђе, уље на дрвету, димензија 55,5×84 см, рад Илије Петровића, молера из Палежа, који се потписао у доњем левом углу:

Сио иконъ изобразилъ... Илија Петровићъ.
молеръ у Палежѣ 1852. го.

Запис дародавца се налази у десном доњем углу и гласи:

Сио иконъ даде изобразити Димитар Маричићъ, жителъ мисловински себи и своимъ домаћимъ за здрављѣ 1852. го.

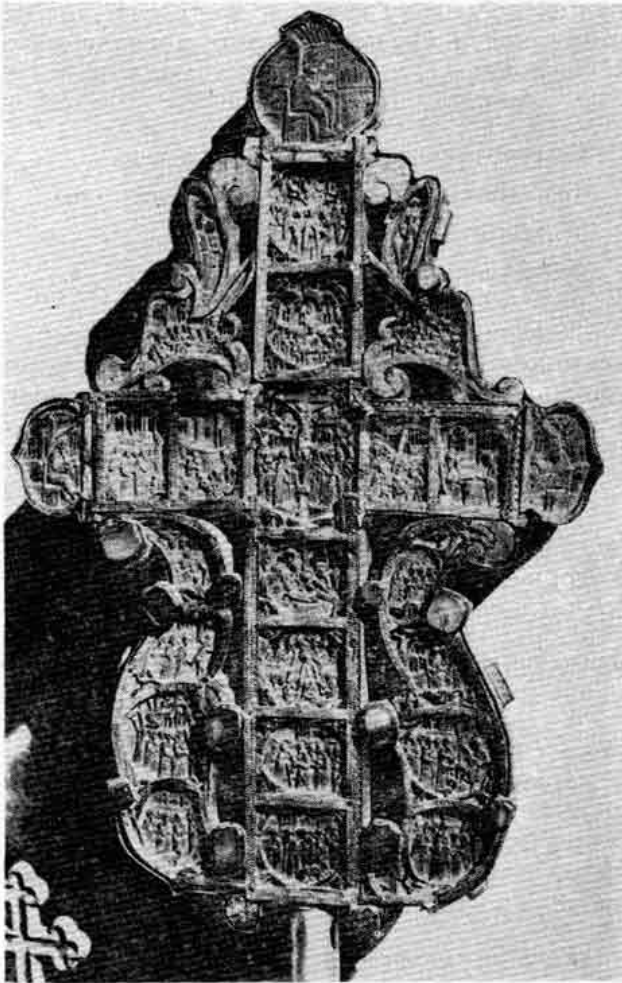
6. Св. Ђорђе, уље на дрвету, димензија 44,5×67,5 см, рад Илије Петровића из Па-

лежа. У доњем левом углу налази се запис дародавца и сликарев потпис:

Сію іконѣ даде изобразити Симѣ... вичѣ, жителѣ
...начки, себи и своимѣ домаћимѣ за здравлѣ 1852.

Намолвалѣ Илиѣ Петровиѣ у Палежѣ.

7. Св. Никола, уље на платну, димензија 38×58 см, рад непознатог сликара из

Сл. 67. — Ручни крст из XVIII века, Вранић

Fig. 67 — Croix du XVIIIème siècle, Vranić

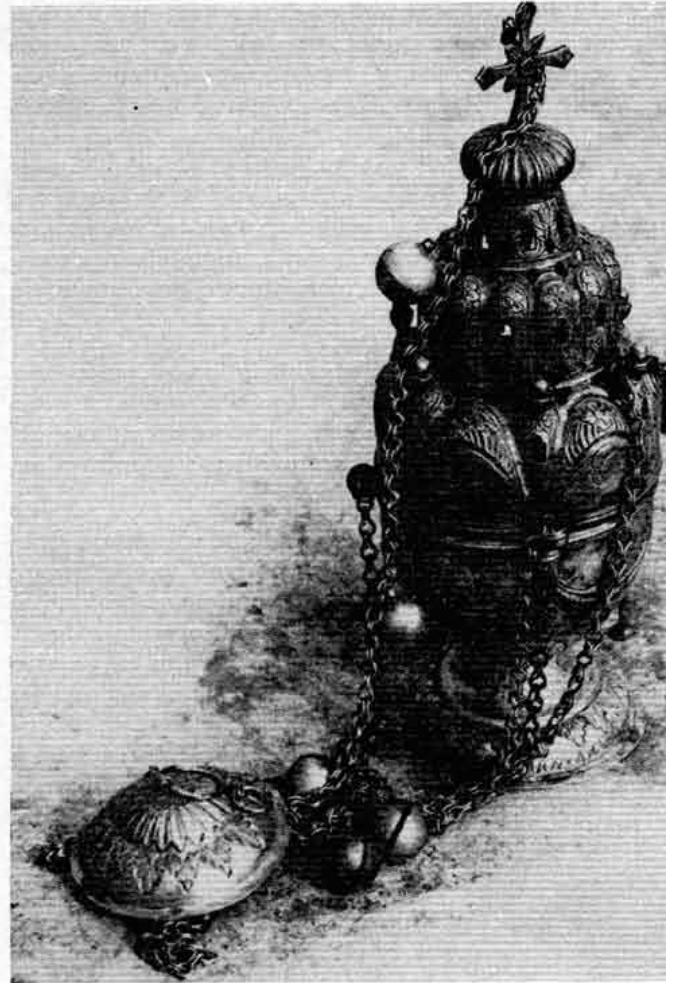
1854. године. Запис дародавца налази се у доњем делу иконе:

Даде изобразити Димитриѣ Петровиѣ, жителѣ
вранићскии на споменѣ себи и своимѣ домаћимѣ
1854. 20 Авгѣста.

8. Св. Трифун, уље на плеху, димензија 38×54,5 см рад непознатог сликара из средине XIX века.

9. Св. архиђакон Стефан, уље на платну, димензија 29×34 см, иако већим делом оштећена, ипак се по сликарском поступку на очуваним деловима иконе може закључити да је икону радио Илија Петровић. У доњем делу иконе очуван је део записа дародавца.

10. Св. јеванђелиста Лука, уље на платну, димензија 42×65 см, рад непознатог

Сл. 68. — Сребрна кадионица

Fig. 68 — L'encensoir en argent

сликара из друге половине XIX века. У доњем левом углу налази се запис дародавца:

Сію іконѣ приложи Стана Тошковиѣа жителѣка
Пећанска на спомен мртви Радована... Новака,
Їована, Живка.

11. Богородица Оранта, темпера на дрвету, величине 25×32 см, рад непознатог

сликара из прве половине XIX века. Боје ни слој је веома потамнео, тако да се контуре и поједини облици једва назирју.

12. *Исус Христос* (Образ Гда Вседержитеља), рад руског иконописца из прве половине XIX века, темпера на дрвету величине 21,5×27 cm.

13. *Св. Игнатије Богоносац*, темпера на дрвету, димензија 34,5×47 cm, рад непознатог сликара из друге половине XIX века. Судићи по наглашеном цртежу, интензивном и опором колориту, као и целом сликарском поступку, ову икону је могао насликати Симеон Танасијевић из Палежа.

14. *Св. архиђакон Стефан*, уље на дрвету, димензија 29×34 cm, рад непознатог сликара из друге половине XIX века, са сигурним сликарским знањем и несумњивим осећањем за материјализацију предмета. Запис у доњем делу иконе вероватно је накнадно додат:

Иван Ђокић себи и својима за здравље

15. *Св. Георгије*, уље на дрвету, димензија 37×55 cm, рад непознатог сликара из друге половине XIX века.

16. *40 Мученика*, уље на платну, димензија 62×80 cm, вероватно коришћена као северне двери на иконостасу, скоро у потпуности уништена, очувани су само незнатни фрагменти и запис дародавца у овалном медаљону у горњем делу иконе:

Сію іконѣ усредствова Господарѣ Ігнатіѣ Станоевичѣ изъ села Бачевца за вѣчній Свой и родителей своихъ споменѣ.

Предмети примењене уметности који су припадали старој цркви, налазе се делом у самој брвнари, делом у новој цркви.

1. *Ручни крст* из XVIII века (сл. 67), сребрни, рађен техником искуцавања и гравирања, димензија 40,5×28,5 cm. Постоље и јабучица на дршци украшени су угравираним флоралним мотивима. Унутрашњи део крста израђен је у дуборезу, са представама из живота Христа и Богородице на једној страни су композиције — Распеће, Бегство у Египат, Рођење Христово, Поклоњење мудраца, Поклоњење краљева, Вазнесење, Христ у храму, Оплакивање Христа, Силазак у ад, Исцељење слепог, Исцељење ослабљеног, Благовести, Прање ногу, Тајна вечера, Чуда Христова

и јеванђелисти; са друге стране — Крштење Христово, Благовести, Христ пред Кајафом, Ношење крста, Преображење, Цар Константин и царица Јелена, Успење Богородице, Покров Богородичин, Ваведење Богородице, Рођење Богородице, Сусрет Марије и Јелисавете, Јосиф и Ана, Св. Врачи, Христ и апостоли, Причешће апостола, Св. Георгије на коњу, Св. Димитрије на коњу и Јеванђелисти. Врхови кракова са представама јеванђелиста додати су накнадно, рађени су грубо и доста плитко. На стопи крста урезан је запис дародавца из 1800. године и њихових потомака који су крст обновили 1833. године:

**Крестъ преложи Петаръ Стѣблинацъ и
Сима Филиповићъ у церковѣ вранскѣ 1800.
понови Илья Стѣблинацъ и Павле
Филиповичъ 1833.**

2. *Ручни крст*, XVIII век, рађен у сребру техником филиграна, искуцавања и гранулирања, мањих димензија, веома оштећен, недостаје му база. Крст има своју оригиналну кожну футролу са одговарајућим удубљењем за смештај крста и његове базе.

3. *Звоно* за богослужење, XIX век, ливено у бронзи, висина 15 cm, пречник 14 cm. У горњем делу у кружном пољу изливен је натпис приложника:

Фри(ожи) Илья из Бач(евца) у Ер(анскѣ) цр(кву).

4. *Звоно* за богослужење, XIX век, ливено у бронзи, висина 9 cm, пречник 11 cm. У горњем делу је украшено ритмички распоређеним пластичним људским главама попут маскерона, док је у доњем делу изливен запис са наизменичним ређањем речи и украсних розета:

Кого люблю того і дарю сі подарокъ.

5. *Дрвена тепсија* за постављање свећа, XIX век, рађена у једном комаду липовине, правоугаоног облика, величине 33×55×5,5 cm.

6. *Дрвена тепсија* за постављање свећа, XIX век, рађена у једном комаду липовине, величине 47×35×7,5 cm.

7. *Постоље за свећњак* или рапиде, XIX век, рађено од једног комада дрвета, висина 38 cm, пречник ногара 52 cm.

8. *Сто* са округлом плочом рађеним од храстовине (обруч лесков) XIX век, висина 83 cm, пречник плоче 60 cm.

9. *Дрвено клепало* са два чекића, XIX век, величине 118×16,5 cm.

10. *Дрвени крст* са хоругве, XIX век, са резаним оквиром, с једне стране насликано распеће, а с друге — Васкрсење Христово. Величина крста: 50×32 cm.

11. *Дрвени крст*, са часне трпезе (даро-хранилнице) XIX век, украшен дуборезом, величине 81×44 cm. Има округло постолје чији је пречник 18 cm.

12. *Амвонска камена плоча* у облику круга са усеченом бордуром, XIX век, пречник плоче 75 cm.

13. *Кадioniца сребрна* (сл. 68), рађена техником искуцавања и гравирања, из 1857. године, (жиг: М, 13), висине 50 cm (доњи део 28 cm), пречник 9,5 cm. На стопи је угравиран запис дародавца:

За споменъ сина Константина.
приложи Г. хрисанда Ксманѣди.
у црквѣ Бранићкѣ храма 40 мучениковъ
1. Аѣна 1857.

Са наставѣванѣмъ
попа Пантѣ.

14. *Путир сребрни*, рађен техником ливења, поклон породице Кумануди из Београда 1908. године. Висина 27 cm, горњи пречник 8,5 cm, доњи пречник (стопа) 13,5 cm. (жиг“ nt Peter“).

15. *Петохлебница* од посребреног лима, рађена крајем XIX века у духу неокласицизма, висина 40 cm, пречник 25 cm.

16. *Петохлебница* сребрна из 1863. године, рађена техником искуцавања и гравирања, висина 33 cm, величина горњег дела 28×28 cm, пречник стопе 15 cm. На петохлебници је угравиран следећи запис приложника Јована Милетића, дрварског трговца из Београда:

Овај св: даръ цркви села Бранића
приложио е Јованъ Милетићъ
трговацъ дрварски у Београду
1863. год.

17. *Ручни крст* (за проскомидију), рађен од ливеног месинга са угравираним појединим детаљима, из 1855. године. Висина 11 cm, стопа величине 3,5×4,5 cm, има урезан нечитак запис.

18. *Четири свећњака* (два пара) рађена од кованог гвожђа, друга половина XIX

века. Величина првог пара: висина 105 cm, горњи пречник 38 cm. (сл. 45). Величина другог пара: висина 110 cm, пречник 35 cm. Имају три извијене ниске ноге и гвоздени стуб на коме је широки тас за свеће.

19. *Два стара бардака* из прве половине XIX века, рађена на ручном витлу.

20. *Прангија* из прве половине XIX века. *Књижко-архивски предмети* чине значајну целину која није довољно проучена. Црквена архива је несређена, те се овом приликом не може дати њен детаљан преглед. Садржи бројне документе од 1864. године до 1910. године. Књига црквене касе је вођена од 1864. до 1910. године. Црква је поседовала и велики број књига и периодичних црквених и световних публикација. Приликом вршења првог увида у инвентар цркве 1962. године констатовали смо да се у архиви чува и један српски рукописни зборник из XVI века, који је убрзо затим нестао. У његов траг нажалост, никад касније нисмо успели да уђемо. Од осталих књига забележили смо следеће:

1. *Октоих*, осмогласник, у кожном повезу украшен позлатом, величине 19×30,5 cm, са утиснутим на кожи насловом књига глаголама шкѣнихъ штампан у манастиру Дермани септембра месеца 1604. године, како стоји у поговору књиге који је написао Дамјанъ недостоѣнный презвѣтеръ. Поред пода-така о години и месту штампања у поговору се каже да је књига штампана коштомъ њ накладомъ манастирскимъ при њгоуменѣ Їсаакѣй протосингалѣ александријскомъ:

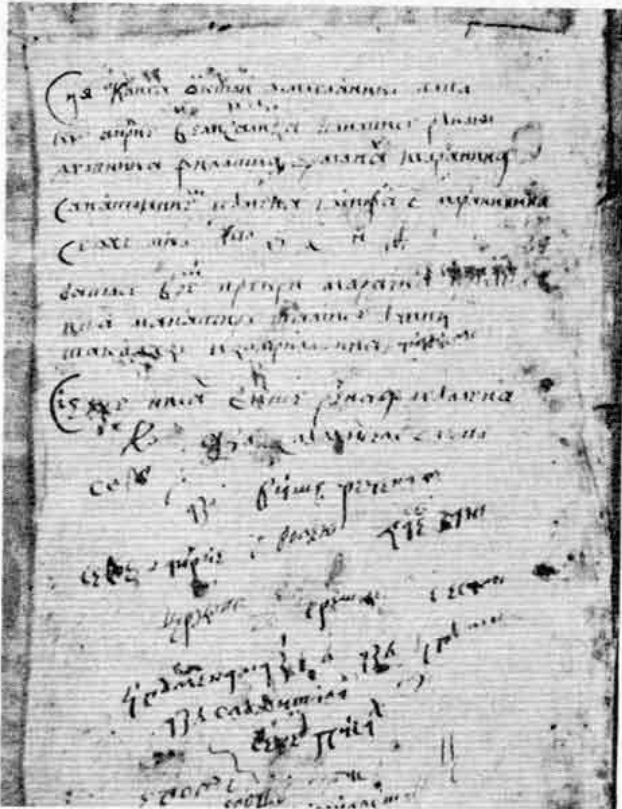
Блговолѣнѣмъ њ поспѣшествомъ Бѣа въ тѣци славѣмаго, съвершился сѣа дшеспасѣтелнаа кнѣга в лѣто хѣ хД, мѣа септевроѣа Бѣ днѣ. Бѣ ѡбщомъ манастирѣи Дерманн, коштомъ њ накладомъ манастирскимъ. При њгоуменѣ Їсаакѣй, протосингалѣ александријскомъ.

У наставку се спомиње и догађај који се десио претходне 1603. године — смрт кнеза волинског Александра, сина „благоверног кнеза Константина“; и жалост коју је тај догађај изазвао:

Прѣжде же сего влѣто хГѢ мѣа декавроѣа Бѣ днѣ, престѣвисѣ блгочестивый кнѣзъ Ѥлѣксѣндеъ коевѣда волѣнскѣй. Сынъ блговѣрнаго кнѣза Ко-

стентина. Бѣлий плачь и жалость ѿцѣже и чадомъ ѿстави. Най паче же хрѣтіаном, вси въ вѣдах чающъ помощъ тѣш оулавити въ вѣдах и гонѣніихъ ѿдержажихъ хрѣс црковъ.

Позивајући читаоце да се моле за кнеза и његову децу, писац поговара на крају

Сл. 69. — Октоих штампан у манастиру Дермани са записом из 1751, Вранић

Fig. 69 — Octoïh imprimé au cloître Dermani, avec note de 1751, Vranić

помиње и оне који су се трудили над књигом:

Молюте же и ѿ насъ недостойныхъ трѣбдившихъ са всѣмъ молимса, паче же простѣте погрѣшившихъ в часомъ. Невѣд ѿ дерзновеніа или невреженіа аще что гдѣ сазчиса, но ѿ невѣжества и простоты нашеа. Сподовившемъ же насъ начати и съвершити дѣло сіе, Бгюу ѿцѣ и сноу съ сѣтымъ дхомъ благодареніе честъ, и великолѣпнеа слава и ѿкъ и всегда и въ вѣки вѣкомъ. Аминь.

Даміанъ недостойный прѣзвитеръ
Іѣд^р

На крају књиге додата су три рукописна листа исписана са обе стране смеђим мастилом, са иницијалима и појединим деловима текста исписаним црвеним мастилом. Наслов на првој страни гласи: Канѡ Спѣѡи шѡрци.

На више места у књизи налазе се различити записи писани у разво време. Из њих сазнајемо да је октоих припадао духовнику Никодиму који га је поконио манастиру (није речено коме), затим је у XVIII веку био власништво попа Андреје Велисалића из манастира Мораче, да би 1828. године доспео у Београд у руке јереја Димитрија Јовановића. На унутрашњој страни горњих корица исписан је запис из 1751. године у коме се, поред власника попа Андрије, помиње духовник Филотије из Мораче који је обновио октоих за време игумана Јосифа. У истом запису се каже да је у ово време извршено препокривање цркве морачке и спомиње се и манастир Довриловина (сл. 69):

Сія кнѣга октои(х) осмогласникъ попа квр Янѣне Велісалића понови се рѣкою д(с)ховника Филопѡија еромонъа Морчанѡина са настојанне^н игѣмена Јосіфа е Морчанѡина се же вистъ хста х ЗСНТ

За то се вре^ні прекрѡ морачка црковъ и вѣа манастирѣ тамѡ се бчѡни такожде и Довриловина...

Сіе же писа^х више рѣчаг же игѣмена Язъ сазжителъ Бговъ...

На другој страни првог празног листа на почетку књиге налази се запис писан тамно-смеђим мастилом, без датума и имена манастира. Према томе запис може бити и старији од претходног. Поред имена приложника запис садржи и клетву за оне који би покушали да отму књигу:

Сія кнѣга гліеми ѡк(т)оихъ дховника Никодима и даю оу манастирѣ и кто е ѡнѡни не било мѣ просто ни въ си вѣкѣ ни въ вѣдѣцини.

На истој страни додат је 1828. године запис београдског пароха Димитрија Јовановића:

Сія ѡктоихъ мѣк Іере Димитрѡйъ Іовановића пароха Београдскога
1828.

Сл. 70. — Надгробна плоча Атанасија Поповића,
1831, Вранић (цртеж)

Fig. 70 — Pierre tombale de Anastasije Popović,
1831, Vranić (dessin)

Сл. 71. — Надгробна плоча, 1836,
Вранић

Fig. 71 — Pierre tombale 1836,
Vranić

На задњој корици са унутрашње стране има неколико забележака, појединих речи или слова, писаних понекад само ради пробе пера, без датума и имена, као што је следећи запис:

Писа својомъ рѣкомъ ђакъ
чна е сия книга на кон арча
са сыхпиан . . .

2. *Октоих*, штампан у Москви 1756. године, са кожним повезом украшеним златом, величине 20×31,5 см. На првом празном листу налази се запис пароха вранићке цркве Атанасија писан 20 априла 1800. године:

Сей дѣше полезная книга
Октоихъ одъ кѣпы Гаврило
изъ Конапица за 8^и гроша
у Сѣбю церковъ Браническю
Мѣа априлия 20го 1800
лѣто у Браниѣс.
Іерей Атанасіе Парохъ

На доњим маргинама, почев од првог листа, тече запис из 1756. године, који је писао протопрезвитер Јован Матијевић из Вранића:

Сия Сѣая и дшеполезная книга
октоихъ глаголемой мнѣ протопрезвитера
Іованна Матијевиѣа житела Бранскаго
Іа же времепетесе у нахѣ Белѣской
1756. = априлиа = 20го.

На горњој маргини се налази забелешка нејасне садржине писана 23. марта 1793. године. На страни 9, на горњој маргини налази се потпис: *Сава Гавриловичъ*.

3. *Пентакостар*, штампан у Москви 1762. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 21×32,5 см. На првом празном листу налази се запис приложника Марка Лазића, писан руком пароха вранићког Атанасија Поповића 1799. године:

Сию божественю книгу Пентикостаръ
одъ кѣпи благословени Марко Лазиѣъ
за 8^и гроша за здравлѣ Маркѣ, за дѣш
Лазарѣ и Смилики за дѣш
за дѣш Симеунѣ и Милици

Мѣа априлия 14го 1799. лѣто
На Баскресение христово
Попъ Атанасія Поповичъ
Парохъ Брански.

Испод горњег записа на истој страни додата је прибелешка из 1829. године:

У Палежу на 2 јѣлия 1829. лѣто
Стефанъ Поповичъ

Поп Атанасіе Поповиѣъ, парохъ врански.
Ова књига кѣплѣна 1799-а, рѣкована 1752.

На другој страни понавља се први запис о приложнику Марку Лазићу. Запис је писао Стефан Поповић 12. јула 1829. године. На трећој страни налази се занимљива белешка о временским приликама на дан 5 маја 1874. године:

Да се зна: 5го Мая у 1874. години у недељу
ујутру паде снег тако да је земљу покріо
и љеви пролетњи сви су озебли а тако
воће и виноградѣ.

Записа Милош Јоксиѣ свештеник
5 маја 1874. год. у Браниѣу

На доњој маргини, почев од прве стране, тече запис из 1753. године:

Сия Бжественая книга глаголемая Пентикостаріонъ мнѣ Протопрезвитора Іована Мдвевича
велиградскія нахѣ житела села Бранича
1753. Ноемвра

4. *Триод*, штампан у Москви 1796. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 21,5×34 см. На првом празном листу налази се запис попа Јована Домића, вранићког пароха, из 1805. године:

Сей Сѣи Постни Триодъ мнѣ Попа Ивана
Бранскаго Пароха кѣпи Сго ценою за 54 гроша . . .
ѣкѣпи его благословени Спасое из Конапица
свомѣ оцѣ Живанѣ и стриѣ Кѣзманѣ и Дамянѣ
за дѣш вѣчная память, и приложи ю во Сѣію
црковъ вранскю храмѣ Сѣихъ четрдесять мѣ-
чѣниковъ. Преложѣ ю и сеае за здравлѣ и своѣм
домѣ.

Сведоци и кметови—Єремія, Милованъ, Іованнъ.
У Браниѣс 23 Јуниа 1805. лѣто.
Подъ писа попъ Іванъ Домиѣъ.

5. *Совраніе* разних недѣлнихъ и празничнихъ нравочителнихъ поученій, въ трехъ частехъ по словъ состоящее, въ царствующемъ градѣ Кіевнѣ, при Стефанѣ Благородномъ ѿ Новаковичъ въ лѣто ѿ сотворенія Мира 4371, ѿ рождества же по плоти Бѣга слова **ИУСГ**, Индикта **И**, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 25×37 см. На другој страни књи-ге налази се запис баѣвачког пароха Или-је Влајковића из 1817. године:

Село Баѣвацъ. Мѣца Марта 11—817 лѣто
Перво парохъ Сѣчено Іерея Ілія Клайковича
писа Іерея Ілія...

Живанъ Неделковичъ—2 гроша
Михаило Янпоникичъ—2 гроша
Марко Лазаревичъ—2 гроша

6. *Јеванђеље* (Євѣліа четомал), штампано у Москви 1794. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 20×31,5 см.

7. *Псалтир*, штампан у Кијевско-печерској лаври 1790. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 18×21,5 см. и бакрорезом на почетном листу који представља Успење Богородице. Од првог листа тече запис писан на доњој маргини:

Сію кнѣгѣ ѿкѣпъ Янко Мошпаница Николичъ
у црквѣ вранскѣ за спомен вечипъ и живим за
здравлѣ мѣртвимъ за дѣшѣ и вечипи споменъ.

Ице би кто рекао како свою или невидомъ
ѿднео изъ цркве Янамѣна

17 фебрѣар 1817. мѣца авгѣста

8. *Пентакостар*, штампан у Москви 1795. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 21,5×34 см. На првом празном листу налази се запис из 1805. године писан руком вранићког пароха Јована Домића.

9. *Требник*, штампан у Москви 1796. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 21×33,5 см. На првом празном листу налази се запис вранићког пароха Димитрија и намесника Атанасија из 1802. године:

Сей Книга Глаголемая Требникъ Велики
одъ кѣпи Благословени Іванъ Маринковићъ
у Сѣсїю црквѣ Браничѣскѣю за 30 = гроша
Мѣца Марта 24го 1700. Лѣта.

Подъ писахъ Іерея Димитриѣ парох Браничѣки
1802. Лѣта.

Ипанасіе Намесникъ Београдске нахиѣ.

10. *Послѣдованіе Молебныхъ Пѣнїй*, штампано у Кијевско-печерској лаври 1802. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 16,5×19,5 см. На крају предговора налази се запис пароха Панте Михаиловића из 1833. године:

Кѣпи попа Панта Михаиловъ ову кнѣгѣ
у Београду од неромонаха Гаврила протосингела
из Босне за 3 мѣца орлаца 20го Марта 1833.,
Бѣлиградъ.

Подъ писа Панта Михаиловићъ парох.

11. *Катихизис* (?), књиѣга без насловне стране, штампан у XVIII веку, величине 19×28 см, са непотпуно очуваним записом који тече на доњој маргини, почев од првих сачуваних листова:

... храмъ Сѣних Архїстрапїи...

близъ реке Дѣнава.

Ица тко сію кнѣгѣ изнесї насилно
мѣпи да естъ проклятъ...

1752. Лѣто Мая 1.

12. *Патерикъ Печерскїй сіестъ Отечникъ* штампан у Кијевско-печерској лаври 1814. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 22×35,5 см. На првом празном листу налази се запис из 1842. године из кога сазнајемо да је књиѣга припадала архимандриту Мелхиседеку и да је купљена у Букурешту:

Сїя кнѣга Кїевскихъ Сѣхъ отецъ житїя
Патерикъ принадлежитъ Архимандритѣ
Мелхиседеку кѣплена въ Бѣкарѣстїихъ
Л. 1842го Јанварѣ 30 дня.

13. *Пролог*, штампан у Москви 1817. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 22×33 см.

14. *Псалтир*, штампан у Будиму 1829. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 11,5×17 см (недостају горње корице).

15. *Псалтир*, штампан у Москви 1837. године, са кожним повезом украшеним по-

златом, величине 17×23 cm и записом на првом празном листу:

Капизму 15—тү наѣи па чипай псалму 108^{му}
одъ разумомъ и съ толкованіемъ,
написа Димитріе Поповиѣъ учитель Браниѣски
на Троице, Године 1848^{ме}.

16. *Минеји* (два комплекта по 12 књига), штампани у Москви 1837. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 23×34,5 cm. Минеј за април на првом празном листу има запис враниѣког пароха Теодора Поповиѣа из 1842. године:

Сія книга зовомая Редовный Миней Априлія
одъ кѣпи Благословенный рабъ Божіи Матей
Петровичъ житель села Ясенка, себе и своимъ
дому за здравлѣ и своимъ мертвымъ за вѣч-
ный споменъ, у Святыи храмъ Святыхъ 40
Мѣчениковъ у церковь Бранску

1842. Г. 23 Априлія

Подъ писа Іерей Теодоръ Поповичъ
Парохъ Бранскій.

Исти парох је оставио запис 1850. године на другом примерку минеја за април месец:

Сію књигу ѹсердствова и плати благочестиви
и христіолюбиви рабъ Божіи Никола Милошевиѣъ
са своимъ братомъ Стеваномъ и нѣгова Сна
Селена њима за здравлѣ а за споменъ мертвимъ:
Матей, Івану и Станицы, Станки, Аѣжелія,
Якова, Матей, Станицы, Милоша, Марка

У Ясенку 16—Іѣнія 850

С настяніемъ Іерея Теодора Поповича.

На минеју за фебруар месец потписао се 1847. године Димитрије Поповиѣ, „учитель враниѣски“.

17. *Триод*, штампан у Москви 1841. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 22×34,5 cm. На првом празном листу налази се запис:

Поминайте мене грѣшнаго

Ніколая книгопродавца Самоковца.

18. *Ирмологија*, штампана у Москви 1847. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 18×21,5 cm.

19. *Акатистъ и Параклисъ* Стефану Де-чанском, штампан „Еѣ Бѣлградѣ, въ печати кѣи

Княжества Сербіи, 1850“, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 18,5×24 cm. У цркви се чувају два примерка ове књиге.

20. *Апостол*, штампан у Москви у првој половини XIX века, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 17×21 cm. На задњој корици се налази запис писан 29. априла 1859. године:

Апостолъ храма Святыхъ 40 мѣчениковъ
во Браничѣ.

29. Априлія 859. у Браниѣу

Младенъ Поповиѣъ учитель об. Браниѣске
окр. Белѣвскогъ среза Тамнавскогъ.

21. *Србљак*, штампан у Београду 1861. године, са кожним повезом украшеним позлатом, величине 21,5×34,5 cm.

22. *Јеванђеље*, штампано у Москви 1892. године, са кожним повезом величине 47,5×34 cm, са записом приложнице Драге, кѣи Луке Јовановиѣа и супруге Сретена Л. Поповиѣа за спомен свекру Лазару Поповиѣу, чувеном „Писар Лази“ кнеза Милоша. Овај запис је потписао М. Ђ. Миличевиѣ:
„Ово свето Јеванђеље купи у Београду за сто осамдесет (180) динара, и приложи цркви у селу Враниѣу (округ Београдски), Госпођа Драга, кѣи Луке Јовановиѣа а супруга Сретена Л. Поповиѣа, бив. члана Касаціоног суда, за спомен својему свекру Лазару Поповиѣу (Писар Лази) рођеном у селу Враниѣу, и својој свекрви Ани, као знак свога поштовања према њима. Бог да их прости.

28 Новембра 1900.
у Београду

потписао замољен,
М. Ђ. Миличевиѣ“.

У црквеној порти налази се низ надгробних споменика и плоча из XVIII и XIX века постављених над гробовима познатих личности овог краја:

1. *Надгробна плоча из 1755. године*: уствари представља један део плоче израђене од грубо тесаног камена, величине 81×71 cm, која је постављена испред западног улаза у цркву, са траговима записа који је једва уочљив:

Зде почиваетъ рабъ...

... в ѣѣто 1755...

Није се могло утврдити за коју личност се ова плоча везује, јер се предање није сачувало, запис је у тој мери оштећен да не

казује ништа осим времена постављања плоче, која се сада секундарно употребљава као једна врста газашта испред црквеног прага.

2. Три надгробне плоче са почетка XIX века налазе се узидане у прилазно степениште нове цркве, испред њеног западног портала. Величине ових плоча су: 175×76 cm, 177×78 и 175×51 cm. На једној од ових плоча може се прочитати година 1809.

3. Надгробна плоча Павла Поповића пароха вранићког из 1816. године, величине 216×80 cm, са натписом који гласи:

Крсни Србин воџац за ослобођење народа
и опечетства свог за време љетанка Карађорђа
и кнеза Милоша 1804. и 1815., одликовани члан
првог народног суда Павле Поповић,
преминуо је 1816. и остави нас...
Њега Теодора...

4. Надгробна плоча Атанасија Поповића (сл. 70), пароха вранићког, постављена над гробом 1831. године. Дужина плоче је 207 cm, западна страна је широка 68 cm, источна 54 cm. Плоча је украшена уклесаним геометријским мотивима: у горњем делу у средини уклесан је крст уписан у круг са троугластим зрацима, у горњим угловима су розете, цела плоча је уоквирена бордуrom састављеном од две паралелне линије испрецеане кратким косим зарезима (у облику гајтана). У средини плоче уклесан је крст са заобљеним краковима. Натпис је укомпонован у декоративни систем и гласи:

18—31
12 маа
попъ Атанасіе
Поповічъ
ПБ

5. Надгробна плоча из 1836. године (сл. 71), украшена је на сличан начин као и претходна плоча. Западни део плоче је веома оштећен, недостају поједини поломљени делови. Од натписа се може прочитати само један део: ... престави се ... 1836. Величина плоче је 230×90×10 cm.

6. Надгробна плоча Јована Јоксића израђена је од ружичастог мермера са исклесаним крстом у западном делу и лобањом са костима у доњем делу. Натпис је нечитак.

БАЂЕВАЦ

Баћевац спада међу старија насеља.⁸⁶ У првој половини XIX века у селу је забеле-

жено 90 кућа са 536 душа.⁸⁷ И данас је Баћевац релативно велико насеље, са 1050 становника. Изградњу прве црквене грађевине у Баћевцу предање везује за „сремског краља“ Драгутина, који је владао овим подручјем крајем XIII века.⁸⁸ Постојање средњовековне цркве у Баћевцу није потврђено теренским испитивањима. Поуздано се, међутим зна да је 1839. године била подигнута стара црква-брвнара, која је имала зидану камену основу. Црква је постојала све до 1899. године, када је порушена а њен материјал употребљен за изградњу цркве у Барајеву. Камени темељи старе баћевачке цркве постојали су све до 1963. године, када су раскопани, камен извучен, и употребљен за зидање црквеног дома. И данас се на тлу распознају трагови темеља, по којима се може одредити основни облик грађевине, њен положај и димензије. На месту где је била стара црква постављен је спомен-обелиск са усеченим натписом:

„Овде је постојала црква која је подигнута 1839. године. Пошто је нова саграђена, стара је пренета опет за цркву у Барајеву. Под управом свештеника Стевана Влајковића и татора Димитрија Богосављевића. Овај споменик подигнут 1899. године о трошку црквеном“.

Уз саму основу старе цркве налазе се надгробне плоче и то једна са северне а две са јужне стране:

Надгробна плоча Илије Влајковића има правоугаони облик, димензија 247×80×20 cm. Ивице плоча су украшене правоугаоном бордуrom испуњеном косим паралелним зарезима. На плочи је уклесан следећи натпис:

Овде почиваю кости блажено оубиеногъ свѣщено ереѡ Илие Вланковича наѡѡсника Баћевачкогъ, родіо се у години 1796-те а престави се године 1849 дне 24 ѡнѡара.

Первыи основателъ цѣркве Баћевачке.
вѣчна мѡ памѡтъ.

Надгробна плоча Георгија Влајковића, стављена је у исто време као и претходна — 1849. године, има димензије 185×65×15 cm. и натпис:

Овде почиваю кости блажено упокоеногъ свѣщено ереѡ Георгіѡ Влайковића парока Баћевачкогъ
Престави се мѣта 1849 ѡнѡара 20
вѣчна мѡ памѡтъ.

Иконостас старе цркве очуван је у деловима, који се налазе на хору садашње цркве. То су веома оштећене царске двери са представом Благовести, које се састоје од две овалне иконе на којима су насликани — лево Богородица, десно Св. арханђел Гаврил, рађени темпером на дрвету, димензија 43×110 cm. Двери су украшене дуборезом скромних квалитета и рустичне израде. Осим тога, очуване су и престоње иконе,

такође у веома лошем стању — Богородица и Исус Христос, две иконе истих димензија 57,5×75 cm, као и икона Исуса Христа, димензија 57×75 cm, рад зографа Јеремија Поповића, око 1840. године. Овој групи вероватно је припадала и икона Св. Јована Претече, темпера на дрвету 35×54 cm, која има фрагментарно очуван запис дародавца у доњем десном углу: „Приложи... Маринковић...“

НАПОМЕНЕ

1. Ђ. Бошковић, *Гробљанска црква у крагујевачкој Рачи, Белешке са путовања*, Старице VII, САН, Београд 1932, стр. 123. Ж. Милићевић, *Стара црква у Рачи Крагујевачкој, Записи о српској земљи*, Београд 1940, стр. 27. Ђ. Бошковић, *Црква мајке Ангелине*, ГИД 39, XII/2, Нови Сад 1939, стр. 216. И. Здравковић, *Архитектура црква брвнара у НР Србији, Црква брвнара у селу Врби*, Музеји 5, Београд 1950, стр. 175. Исти, *Цркве брвнаре, Археолошки споменици и налазишта у Србији, I, Западна Србија*, Београд 1953, стр. 154. Б. Којић, *Стара дрвена црква у Сјечој Ријеци*, Уметнички преглед 1—2, Београд 1940, стр. 19. Исти, *Стара сеоска и градска архитектура у Србији*, Просвета, Београд 1949. Исти, *Црква брвнара у Рачи код Крагујевца*, ГЕИ II—III, САН, Београд 1957. О црквама брвнарама у Србији највише је писао Д. Ст. Павловић: *Старе цркве брвнаре у Србији*, Музеји 6, 1951, 105—123; *Један споменик наше културе о коме се мало зна — црква брвнара*, ГСПЦ, бр. 11—12 XXXV, Београд 1954, стр. 135; *Цркве брвнаре у Београду*, Годишњак града Београда, књ. V, Београд 1958, стр. 207—212; *Цркве брвнаре у Србији*, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе, књ. V, Београд 1962.

² Д. Ст. Павловић, наведено дело, стр. 17—22.

³ М. Коларић, *Ликовна култура Карађорђевог времена*, Историјски гласник, Београд 1951.

⁴ Б. Вујовић, *Српске иконе XIX века*, Музеј града Београда и Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд 1969, стр. 3—9.

⁵ М. Јовановић, *Иконописци, самоуки и неуки*, „Борба“, 19. VIII 1969. Б. Вујовић, *Уметност српских зографа XIX века*, „Политика“, 31. VIII 1969.

⁶ П. Васић, *Живко Павловић молер и ликоворезац из Пожаревца*, Пожаревац 1968.

⁷ Д. Ст. Павловић, *Цркве брвнаре у Београду*, Годишњак града Београд, књ. V, Београд 1958, стр. 207.

⁸ Исто.

⁹ Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда*, Београд 1964, стр. 50, 80, 156.

¹⁰ Б. Дробњаковић, *Космај*, СЕЗ XLVI, Насеља књ. 26, стр. 90—91.

¹¹ Р. Николић, *Околлина Београда*, СЕЗ, књ. 5, Насеља, Београд 1903, стр. 1075.

¹² Д. Руварац, *Митрополија београдска око 1735. године*, Споменик СКА XLII, Београд 1905 m стр. 145.

¹³ Р. Николић, наведено дело, стр. 1077.

¹⁴ Архив Србије, КК IV, 91.

¹⁵ Архив Србије, КК IV, 97.

¹⁶ Архив Србије, КК IV, 94.

¹⁷ Архив Србије, КК IV, 263.

¹⁸ Архив Србије, КК IV, 387.

¹⁹ Ј. Вујић, *Путешестваје по Србији*, II, Београд 1902, стр. 122—123.

²⁰ Археолошки споменици и налазишта у Србији, II, Централна Србија, Београд 1956, стр. 49, 189, 229, 244.

²¹ Р. Николић, наведено дело, 937 и 982.

²² Б. А. Богић, *Гласник српског ученог друштва*, књ. II, св. XIX, стр. 180. Р. Николић, наведено дело, 941.

²³ Х. Шабановић, наведено дело, стр. 60, 173, 393, 468.

²⁴ *Servien unter kaiserlichen Regierung, Plan der Schlacht bei Belgrad am 10 August 1717.*

²⁵ Р. Грујић, *Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације*, Споменик СКА, LII, Београд 1924, стр. 174.

²⁶ Р. Николић, наведено дело, стр. 951.

²⁷ Б. Дробњаковић, наведено дело, стр. 75—78.

²⁸ Д. Руварац, наведено дело, стр. 143, 152.

²⁹ Б. Дробњаковић, наведено дело, стр. 75—78.

³⁰ Д. Руварац, наведено дело, стр. 143.

³¹ Ј. Вујић, наведено дело, стр. 120.

³² Иста црква спомиње се и 1832. године у списку обновљених храмова у Србији, који је био састављен на захтев кнеза Милоша

(М. Петровић, Финансије и установе обновљене Србије до 1842. год., Београд 1898, стр. 718.

³³ У црквеном летопису стоји забележено да је црква у Неменикућама поседовала стари антиминос из средине XVII века који је Љуба Ковачевић у своје време однео из Неменикућа и предао Народном музеју у Београду.

³⁴ Д. Руварац, наведено дело, стр. 163.

³⁵ Обреновац и околина, Београд 1963, стр. 161—162.

³⁶ Ј. Вујић, наведено дело, стр. 63.

³⁷ Х. Шабановић, наведено дело, стр. 42, 175, 296, 498.

³⁸ Р. Грујић, наведено дело, стр. 178.

³⁹

⁴⁰ Б. Вујовић, *Манастир Рајиновац, Гроцка*, Саопштења Завода за заштиту споменика културе града Београда, св. 10, Београд 1970, стр. 39—43.

⁴¹ Д. Руварац, наведено дело, стр. 146.

⁴² В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, стр. 43.

⁴³ Исто, 43.

⁴⁴ М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, стр. 66—67.

⁴⁵ Х. Шабановић, наведено дело, стр. 35, 181, 462.

⁴⁶ Р. Николић, наведено дело, 975—976.

⁴⁷ Ст. Новаковић, *Годишњица Чупићева*, XVI стр. 110.

⁴⁸ Археолошка ископавања старе жарковачке цркве вршила је екипа Завода за заштиту споменика културе града Београда под руководством Гордане Марјановић.

⁴⁹ Споменик СКА, XVIII, Београд 1892, стр. 65.

⁵⁰ Х. Шабановић, наведено дело, стр. 436.

⁵¹ М. Бирташевић, *Манастир св. Христифора у Мислођину*, Старице, нова серија, XIX, Београд 1969, стр. 273—275.

⁵² П. Ж. Петровић, *Шумадијска Колубара*, СЕЗ, LIX, Насеља, књ. 31, Београд 1949, стр. 114.

⁵³ М. Јовановић, *Сликари Топчидерске и Вазнесенске цркве у Београду*. Зборник радова Ослобођење градова у Србији од Турака 1862—1867, САНУ, Београд 1970, стр. 677—678.

⁵⁴ Упоредити са престоним иконама у Рипњу.

⁵⁵ Археолошки споменици и налазишта у Србији, II, Централна Србија, Београд 1956, стр.

⁵⁶ Б. Вујовић, *Ритопек — црквени споменици*, Гроцка, Саопштења Завода за заштиту споменика културе града Београда, св. 10, Београд 1970, стр. 66—70.

⁵⁷ Р. Николић, наведено дело, стр. 1007.

⁵⁸ Ст. Новаковић, *Законски споменици*, стр. 335. П. Ж. Петровић, наведено дело, стр.

36. Археолошки споменици и налазишта у Србији, II, стр. 54.

⁵⁹ Х. Шабановић, наведено дело, стр. 38, 155, 387—388, 504—505.

⁶⁰ М. Петровић, наведено дело, стр. 718.

⁶¹ Д. Медаковић, *Графика српских штампаних књига XV—XVII века*, Београд 1958, стр. 29, 73—75, 80, 123—142, 204—207.

⁶² Обреновац и околина, стр. 149—150.

⁶³ Ј. Вујић, наведено дело, стр. 64.

⁶⁴ Тих. Ђорђевић, *Архивска грађа за насеља у Србији*, СЕЗ, СКА, Београд 1962, стр. 573.

⁶⁵ Православна српска црква у Краљевини Србији, Београд 1895, стр. 72.

⁶⁶ Археолошки споменици и налазишта у Србији, II, стр. 230. Д. Ст. Павловић, наведено дело, стр. 118 и 203.

⁶⁷ У цркви села Дрена налазе се следеће иконе из орашачке цркве: Распеће, две овалне иконе Богородице и Св. Јована, престона икона Богородице са Христом и икона Св. Алимпија Столпника. У дренску цркву су пренете након њене изградње 1896. године.

⁶⁸ Зограф Јеремија Михаиловић познат је као аутор живописа у Карађорђевој цркви у Тополи, иконостаса у манастиру Ђелије код Ваљева из 1816. године, престоних икона у Осечини код Ваљева, двери у селу Планиници и низа других непотписаних икона.

⁶⁹ Архив Србије, КК IV, 98. М. Петровић, наведено дело, на стр. 718 наводи у списку цркава у Космајској и подунавској капетанији: „У Рипњу, храм Св. Тројице од дрвета свршен 1819. године“.

⁷⁰ Архив Србије, КК IV, 102.

⁷¹ Ј. Вујић, наведено дело, стр. 117.

⁷² М. Петровић, наведено дело, стр. 767.

⁷³ Археолошки споменици и налазишта, II, стр. 198—230.

⁷⁴ Х. Шабановић, наведено дело, стр. 50, 75, 152, 324.

⁷⁵ Д. Ст. Павловић, наведено дело, стр. 129.

⁷⁶ П. Ж. Петровић, наведено дело, стр. 146.

⁷⁷ М. Петровић, наведено дело, стр. 766.

⁷⁸ Х. Шабановић, наведено дело, стр. 45 (напомена 25), 68, 172, 299, 465, 509.

⁷⁹ М. Ђ. Миличевић, *Кнежевина Србија*, стр. 51.

⁸⁰ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, СКА, II, Београд 1905, 3698.

⁸¹ Сачувано је неколико штампаних књига и један сребрни крст из XVIII века који су 1800. године приложили „у црковъ вранску“ Петар Стублинац и Сима Филиповић, како стоји у запису урезаном на њему.

⁸² Обреновац и околина, Београд 1963, стр. 150.

⁸³ Барајево и околина, Београд 1964, стр. 176—178.

⁸⁴ Д. Ст. Павловић, наведено дело, стр. 26.

⁸⁵ Исто, стр. 38.

⁸⁶ Археолошки споменици и налазишта, II, стр. 49.

⁸⁷ Баћевац се спомиње много раније, још у турским пописима влаха Београдске на-

хије из XVI века. Наиме, насеље је уписано као мукат мерзе села Гунцата у пописима из 1528. године (са 18 домова), 1530. године (34 дома и 11 неожењених лица), када је ову мерзу држао и обрађивао кнез Русимир. X. Шабановић, наведено дело, 41, 133 и 227.

⁸⁸ Барајево и околина, 50.

LES EGLISES EN BOIS DANS LES ENVIRONS DE BELGRADE

Branko Vujović

Les églises «cabanes» de Serbie n'attirent qu'au cours des temps récents l'intérêt et l'attention de ceux qui étudient l'histoire de notre patrimoine culturel. En raison de leur forme, du matériel de construction, de la manière dont le bois a été travaillé et utilisé et aussi à cause de la fidélité aux traditions de la construction nationale elles constituent un fond spécifique de monuments architecturaux. De plus, elles reflètent les temps et les conditions historiques, économiques et culturelles qui régnaient au moment de leur construction. Les églises en rondins de bois constituent chez nous une tradition très ancienne. On sait en effet qu'on en construisait déjà au Moyen Age. On comprend qu'à cause de la fragilité du matériel et des conditions historiques défavorables de telles constructions n'avaient pu se maintenir jusqu'à nos jours. Cependant l'art, l'habileté et l'expérience des artisans nationaux, des charpentiers en particulier, se transmettaient de génération en génération. Le plus grand nombre de ces églises en bois préservées et aussi nombre de celles que nous connaissons grâce seulement aux documents historiques, ont été construites au cours du XVIIIe siècle et au cours de la première moitié du XIXe siècle, pendant la période sombre et instable de la domination turque et autrichienne, au moment où naissait le mouvement de la libération vers la fin du XVIIIe siècle. C'est aussi le moment où apparaissent les insurgés serbes conduits par KARAdjordje et le prince Miloš au début du XIXe siècle lorsque les premières tentatives sont effectuées dans le but de renouveler les traditions nationales dans le domaine de l'art serbe.

C'est la région de l'ancien pašaluk de Belgrade qui présente un intérêt particulier pour l'étude des conditions culturelles en Serbie à la fin du XVIIIe siècle et le début du XIXe siècle. Des événements historiques importants et des effervescences eurent lieu ici et marquèrent entr'autre le domaine de la construction des bâtiments et de l'art. Dans ces années difficiles de lutte et d'épreuves les insurgés ressentaient une impulsion romantique vers le renouveau des traditions nationales en particulier dans le domaine culturel de l'art. Au début ce sont surtout les constructeurs anonymes et les peintres d'icône

qui exprimaient ces tendances. Souvent ceux qui étudient les vestiges culturels de ces temps-là négligent ou mésestiment les représentants de la tradition toujours forte dans le pays et toujours présente dans les domaines de l'art médiéval et byzantin, dépassés. De même, on oublie l'existence d'un nombre important d'oeuvres de peintres d'icône du pays qui étaient jusqu'au milieu du siècle passé, sinon les plus importants, du moins les plus nombreux représentants de la production artistique et de l'art dans la principauté de Serbie. Les séjours temporaires des artistes des pays situés de l'autre côté de la Save et du Danube sont responsables pour les tendances nouvelles dans le domaine des beaux arts, tendances qui se manifestent et se propagent dans les milieux des insurgés. Les premiers peintres de «Cesarija» vinrent au temps de Karadorde, certains même à son appel personnel. Parmi ceux qui furent les premiers à venir et à travailler en Serbie il faut mentionner Georgije Lacković, Lazar Stajić et Dimitrije Bratogrlić. D'autres suivent et arrivent à Belgrade au cours des premières décennies du XIXe siècle (Nikola Apostolović, Petar Radosavljević, Simeon et Arsenije Jakšić, Jefimije Popović). Plus tard sur l'invitation du prince Miloš ou bien sur leur propre initiative des peintres serbes connus tels que: Pavel Đurković, Konstantin Lekić, Uroš Knežević, Jovan Isailović, Dimitrije Jakšić, Georgije Bakalović, Jovan Popović, Dimitrije Posniković, Dimitrije Avramović et autres viennent en Serbie. Il est certain qu'ils contribuent beaucoup au progrès et au développement de l'art dans la Serbie de Karadorde et du prince Miloš. Sans cette contribution et sans l'influence exercée par eux dans cette région l'art n'aurait pu y atteindre le niveau de celui dans les autres pays de l'Europe. Il est intéressant de noter que certain de ces artistes nouvellement arrivés s'adaptent rapidement aux exigences et aux goûts de ce nouveau milieu. Leur manière de travail change sensiblement, ils adoptent un style rustique des peintres d'icône. On remarque ceci sur les oeuvres de G. Bakalović. D'autre part, les peintres autodidactes du pays commencent à faire preuve d'un certain savoir acquis dans l'observation du travail des artistes instruits venus »de l'autres rive«.

Cependant le processus de l'euro péisation de l'art dans la principauté de Serbie qui se poursuivait au cours de cette période ne fut pas dépourvu de difficultés diverses et d'une certaine résistance aux tendances nouvelles. Les conceptions et les goûts héréditaires dans le domaine de l'art comptait toujours de nombreux adeptes dans le peuple et aussi dans les différents milieux sociaux en particulier parmi les prêtres et les hauts dignitaires de l'église, parmi les employés de l'état et les artisans. Miloš Obrenović lui-même malgré sa bienveillance à l'égard des artistes venus de l'autre rive et le respect pour leur art était plus attiré par les peintures de Janja Moler, le peintre d'icône le plus demandé de ce temps-là et dont les icônes se trouvaient dans un grand nombre d'églises restaurées ou nouvellement construites au cours du règne de Miloš.

Les peintres instruits viennent de plus en plus en Serbie libérée au cours de la période datant du hâtifier de 1830 jusqu'à la remise des citadelles. Le processus de l'émancipation des milieux serbes de l'influence orientale, influence qui prédominait dans le passé, s'intensifie et les conceptions nouvelles dans le domaine de l'art triomphent définitivement. De nombreux maîtres du pays qui continuaient à travailler selon les modèles périmés et dans la manière dépassée ne trouvent point de travail. D'autres, tels que Živko Pavlović peintre-artisan et graveur de Požarevac et Milija Marković de Čuprija doivent s'adapter aux exigences nouvelles.

Bien que les églises-cabanes constituent un phénomène spécifique dans l'art de notre pays, reflétant l'esprit et le talent du peuple et de ses artisans les tendances de la renaissance de l'art se firent sentir dans ce domaine également. Ce mouvement de renaissance intensifia même la construction de ces églises au cours des premières décennies du siècle passé lorsque les conditions politiques et économiques ne permettaient point la construction de bâtiment et d'édifices monumentaux.

Dans les conditions de ce temps-là la construction d'une église en rondins de bois présentait donc de nombreux avantages. Un tel édifice pouvait être terminé en peu de temps et n'exigeait pas de grandes dépenses. Les forêts constituaient une source inépuisable de matériel de construction et il était aisé de trouver et d'engager les artisans, les charpentiers et les iconographes du pays. Il est rare de trouver une harmonie aussi parfaite entre l'aspect architectural, la décoration intérieure, l'habileté des peintres et des artisans comme on la trouve

réalisée dans ces églises. Les mêmes artisans qui construisaient l'édifice effectuaient aussi tous les autres travaux de l'intérieur, de la décoration; ils réalisaient l'iconostase, les pupitres, les prie-dieu, les chandeliers, les plateaux, les coffres etc. Le plus souvent ces églises étaient construites au cours du XVIIIème et au début du XIXème siècle en pleine forêt dans des sites lointains et difficilement accessibles, au fond de quelque ravin ou dans des villages solitaires. Exceptionnellement, quelques églises en bois furent élevées au début du gouvernement du prince Miloš dans les villes: Belgrade, Valjevo, Smederevska Palanka, Zaječar et autres. Des archives datant du XVIIIème et du XIXème siècle, divers documents préservés dans les églises et dans les chancelleries du prince Michel (Mihajlo), des inscriptions trouvées sur des objets et des livres d'églises, les récits de voyage, tout cela nous a fourni des données précieuses concernant l'époque de la construction des églises, de leur aspect, du matériel utilisé, du site et de l'inventaire, c'est à dire des icônes, des livres, des meubles et d'autres objets sacrés. En traitant des églises de bois situées dans la région plus large de Belgrade nous ne nous limiterons pas à la considération seule de leur valeur architecturale mais nous donnerons également un aperçu concis de l'inventaire des églises datant du temps de la construction même de l'édifice ou bien de sa restauration.

Sur le territoire compris aujourd'hui dans les limites administratives de la région de Belgrade il y avait plus de quinze églises en bois. Aujourd'hui il n'y en a plus que trois et elles sont situées à Orašac près d'Obrenovac, à Vranić près de Barajevo et à Vreoci près de Lazarevac. Les documents historiques et la tradition populaire nous informent de l'existence des églises aujourd'hui disparues et aussi des vestiges comme les restes des fondations en pierre, des pièces et des objets ayant fait partie des inventaires de ces églises et que l'on garde aujourd'hui dans les nouvelles églises des campagnes.

L'ordre chronologique des églises construites en bois du territoire de Belgrade se présente comme suit: 1. Sibnica — 1652., 2. Kumodraž — 1690., 3. Nemenikuće — 1708., 4. Breska, début du XVIIIème siècle., 5. Leskovac — 1727., 6. Manastir Rajinovac — 1732., 7. Žarkovo — fin du XVIIIème siècle — début du XIXème., 8. Barić — fin du XVIIIème — début du XIXème., 9. Ritopek — 1802., 10. Beograd — 1808., 11. Konatic — 1810., 12. Orašac — 1816—1817., 13. Ripanj — 1816—1819., 14. Vreoci — 1817., 15. Vranić — 1823., 16. Bačevac — 1839.

